

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO.

: 122

SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI NO.

: 12

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

7. Millî Mevlânâ Kongresi

(TEBLİĞLER)

3 - 4 MAYIS 1993

KONYA

Tashih: Arş. Gör. İbrahim KUNT

© Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü, 1994

ISBN 975 - 448 - 088 - 5

Selçuk Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 18.10.1994 tarih ve 94/164 sayılı onayı ile 1000 adet basılmıştır.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ 1994 - KONYA

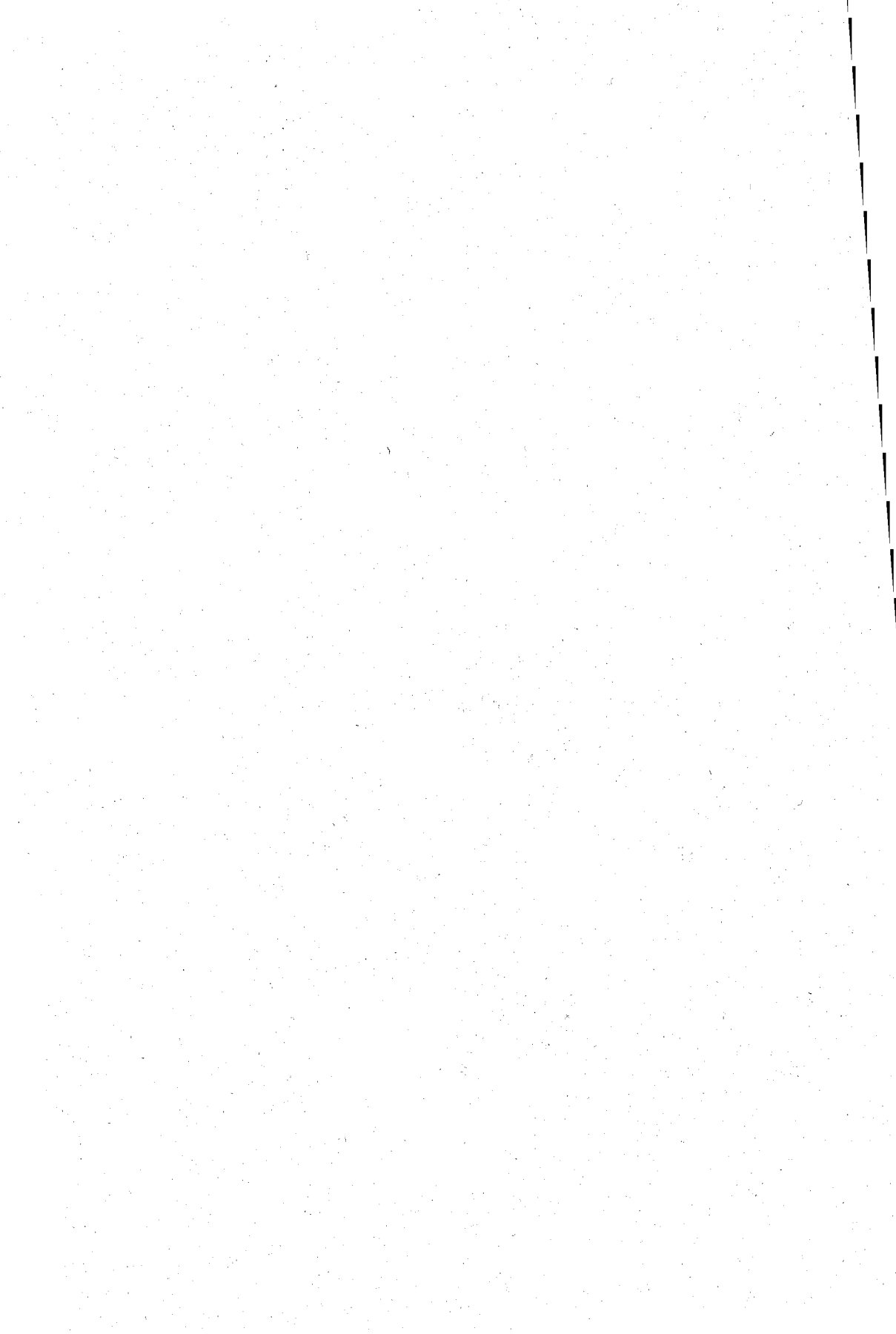
İÇİNDEKİLER

AÇIŞ KONUŞMASI

- Prof.Dr. Halil CİN
VII. Milli Mevlânâ Kongresi'ni Açış Konuşması 3

TEBLİĞLER

- Prof.Dr. Abdülkadir KARAHAN
Mevlana'nın Mümtaz Şahsiyeti ve Tükenmez Enerjisi 11
- Dr. Celâleddin B. ÇELEBİ
Sonsuza Kadar Hz. Mevlânâ 17
- Semih SERGEN
Bir Gazelin Düşündürdükleri 23
- Dr. Mehmet ÖNDER
Mevlânâ'nın Türkçesi 27
- Doç. Dr. Gönül AYAN
Esrâr Dede Tezkiresinde Mevlânâ Sevgisi 35
- Yrd. Doç. Dr. Ahmet SEVGİ
İsmail Hakkı Bursevi'nin Mesnevi Şerhi'nde (I. Cilt)
Müellife Ait Manzum Parçalar 43
- H. Hüseyin TOP
Mevlânâ'dan Mülhem Şiirler 49
- Dr. Erdoğan EROL
Veled Çelebi Zamanında Mevlevihaneler ve Çelebi'nin Şeyhlere
Resmi Hitap Şekilleri 55
- Prof.Dr. Hüseyin AYAN
Latîfî'ye Göre Mevlânâ 65
- Ş. Bârihüdâ TANRIKORUR
Tarihin Tahribi: Çorum Mevlevihanesi 71
- Doç. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU
Mesnevi'de "Hicâb" Kavramı 89
- Yrd.Doç.Dr. Mustafa ÇIPAN
Mevlevî Şeyhlerinden Divâne Mehmed Çelebi 97

VII. MİLLÎ MEVLÂNÂ KONGRESİ
AÇIŞ KONUŞMASI
3-4 MAYIS 1993
KONYA

Prof. Dr. Halil CİN
Rektör

1985 yılından bu güne kadar Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi konusunda 7 millî kongre, 2 milletlerarası kongre ve 5 milletlerarası katılımlı sempozyum düzenlemiş bulunuyoruz. Bu toplantılarda sunulan tebliğlerin büyük bir kısmı kitap haline getirilmiştir. Toplam 14 adede ulaşan bu bilimsel toplantılarda Mevlânâ'yı tam olarak anlatabildiğimize inanmıyorum. Bir fikir, mânâ, sevgi, ahlâk ve insanlık ummanı olan Mevlânâ C. Rûmi'yi insanlığa anlatabilmek için sayısız toplantılar yapmak gerekecek; bu dahi O'nu anlamaya yetmeyecektir.

13. asırdan bu yana geçen 700 yılı aşkın zaman içinde insanlık O'ndan nasibini alamamış; 21. asra girmeye hazırlanan dünya; din ve ırk farklılığından kaynaklanan ve insan hafsalasının almayacağı canavarlıklarla işlenen soykırımların utancı altındadır. Bosna-Hersek'de Sırlar tarafından etnik bir temizlik yapılmış ve müslümanlar haritadan silinmiştir. Dağlık Karabağ'da Ermeniler, müslüman Azerilere aynı vahşeti uygulamaktadır. Ama Amerika, Avrupa ve bütün dünya bu etnik ve din esasına dayalı soykırımlara seyirci kalmakta; hatta dünya barışını korumak için kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı bu insanlık suçları karşısında büyük bir ihmal ve acz göstermektedir. Bütün bunlar gösteriyor ki, evrensel barışa, sevgiye, insanlık ve kardeşliğe uzanan evrensel bir el telâkki edebileceğimiz Mevlânâ düşüncesi henüz anlaşılammış ve bu sebeple insanlık büyük acılara katlanmak mecburiyetinde kalmaktadır.

Allah ve insan sevgisinin hâkim olduğu toplumların ekseriyeti teşkil ettiği bir dünya, Bosna-Hersek'de ve Dağlık Karabağ'daki vahşete izin vermezdi; hatta bunlar hiç meydana gelmezdi. Böyle bir dünyada savaş ve zulüm ortadan kalkar ve bütün insanlık barış ve huzura kavuşur.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi Türk ve müslümandır. Mevlânâ'nın mesajları her an taze ve zamanın akışından etkilenmemektedir. Bunun için evrenseldir. Mevlânâ C. Rûmi'nin düşüncelerinin evrensel olmasının sebebi, mensubu olduğu din, ırk ve kültürdür. Çünkü İslâmiyet evrensel bir dindir. Bütün dinleri içine alır. Kendisinden başka dinlerin kitap ve peygamberlerini kabul eden ve içinde onlara yer veren tek kitap Kur'ân, tek din İslâmiyettir. İslâmiyet, yalnız bir inanç

ve yaşayış biçimi değil, aynı zamanda insanlık için barış ve sevgiye giden yoldur. Bir ahlâk ve insanlık ekolüdür. Hoşgörü ve sevgi, İslâmiyetin en çok değer verdiği manevî, insanî değerlerdir. Türk kültürü de evrenseldir. Çünkü ona vücut veren millet, en az üç kitada insanlara barış, huzur ve medeniyet götürmüştür. Bu iki sebeptendir ki Mevlânâ C. Rûmî, evrensel bir kaynağın ışığını din, dil, ırk, renk, cins farkı gözetmeksizin şiirlerinde, kitaplarında, sohbetlerinde bütün insanlık için terennüm etmiştir.

O, yalnız Türk edip ve şâiri değil, yazdığı ve kendinden sonraki devirlere bıraktığı beyitlerinde ele aldığı ve bütün insanlık için savunduğu mesajları ile bütün insanlığı, bütün çağları kucaklayan bir mutasavvıf ve mütefekkir olduğunu isbat etmiş bulunmaktadır. Bu sebeple Mevlânâ bütün insanlığa malolmuştur. 20. asır teknoloji devrimiyle insan hayatına refah ve çeşitli kolaylıklar getirmiş olmasına rağmen; insanî, ahlâkî ve manevî duyguların gelişmesine yardımcı olamamıştır. Bu duyguların gelişmesi ancak insanın yaradılış gayesi doğrultusunda, düşüncesini olgunlaştırması ve Allah'ın kendisine çizdiği sınır içinde kalmasıyla mümkündür. Çünkü Allah, insanı en şerefli varlık olarak yaratmıştır. Allah insanlardan meleklolarını istememiş, fakat onlara verdiği en büyük nimet olan akılla doğruyu ve güzeli bulmasını istemiştir. Bu demektir ki, insan duygularını akıl sayesinde geliştirecektir. Nitekim Mevlânâ akla, iradeye ve insan özgürlüğüne inanır. İnsanın hayat mücadelesine aktif şekilde katılmasını; düşüncesi ve ahlâkî ile sürekli değişen ve gelişen evrene katkıda bulunmasını ister.

Mevlânâ, "İnsan görünüşte cihanın bir fer'idir. (Onun bir cüz'üdür). Fakat sıfat bakımından insanı cihanın aslı bil" diyerek; insanı kâinatın kalbi olarak görmüş, varlığın en kâmil şekliyle insanda gizlendiğini kabul etmiştir. İnsana bu durumunu hatırlatırken de "Görünüşte sen küçük bir âlemin ama, hakikatte en büyük âlem sensin" demiştir. İlhamını Kur'ân'dan ve Hz. Peygamber'in sünnetlerinden alan Mevlânâ, idealindeki insanın şahsiyetini oluşturan bazı çizgiler belirlemiştir. Bunlar şüphesiz bütün insanlar için geçerli İslâmî esaslardır; evrensel barışı, güzel ahlâkî, dürüst insanı ve kısacası insan-ı kâmil'i oluşturan çizgilerdir. İnsan iç âlemini her türlü mânevî kirden arındırıp dâima temiz tutmalı, orayı kirletecek kötü huylardan, ihtiras, kibir, yalan, gıybet, dedikoduculuk, riyâ ve taassuptan uzak olmalı; mütevazî, sabırlı, güleryüzlü, nazik ve görüldüğü gibi olmalı veya olduğu gibi görünmelidir. Aklını iyi kullanmalı, ilim ve insanlığa hizmet aşkıyla dolu olarak yaşamalı, sevdiğini Allah için sevmeli, başkalarının kalbini kırmaktan şiddetle kaçınmalıdır. Bütün bunların üstünde insanı ve insanlığı, ivazsız-garazsız hasbî mânâda sevmelidir. Böylece her zaman ve her yerde, huzura, barışa, kardeşliğe katkıda bulunur ve dâima başkalarına güzel örnek olma imkânına kavuşur. Bunlar gösteriyor ki, Mevlânâ, güzel ahlâkî, dürüstlüğü, insanı Allah için sevmeyi, ahlâklı insan olmanın vazgeçilmez şartı saymaktadır. Bu sebeptendir ki Mevlânâ bir ahlâkçıdır. Mevlânâ'nın ahlâk anlayışı yalnız Türk-İslâm ahlâkî değil, bütün insanlığa hitabeden evrensel ahlâktır.

Ahlâk ister sübjektif, ister objektif olsun ancak eğitimle elde edilebilen bir değerdir. Eğitimde ise öğretmenin rolü temel unsurdur. Mevlânâ bu noktaya açıkça işaret etmektedir. O'na göre "Öğretmen eğitimin merkezindedir", "Öğ-

retmen hastasına gıda ve meyva suları veren doktora benzer. O insanın ruhunun hekimidir. Öğretmen ilâhî nurun ışığıyla hastalarının manevî yaralarını tedavi eder" (I, 2977).

"Bilgisine ilâhî nuru karıştıran öğretmenin karşısında inatçı kişilerin bile aydınlanacağına" inanır (V, 2483).

"Öğretmen denize benzer. Deniz nasıl sürekli olarak buharlaşır ve durmadan suyunu yenilirse öğretmen de daima kendisini yenilemelidir" (III, 2100).

Eğitimin insan tabiatına uygun olması gerektiğini, ilâhî yaratılışın yanılmayacağını ve insan yaratılışına uygun olmayan kuru bir eğitimin yanılabilirliğini kabul eder.

Bir baba ile çocuğu eğiten hocayı çocuk üzerindeki hakları bakımından karşılaştıran Mevlânâ, hocaların haklarının daha fazla olduğunu söyler.

Eğitim çok yönlü, maddî ve manevî değerleri ihtiva eden bir iştir. Her konunun eğitimi bahis konusudur. Şüphesiz eğitimin en başında geleni ahlâk eğitimidir. Bununla insan olgunluğa, kemâle erer. Kendi kusurlarını görür. Gözünü başkalarından ayırıp kendine çevirir. Böyle kimse de övülür. Mevlânâ bu konuda şöyle der:

"Ne mutlu o kişiye ki, kendi ayıbını görür. Kim birisinin ayıbını görürse o ayıp satın alınır. O ayıbı kendinde bulur" (II, 3034).

"Yürü kerih ve kötülerini az kına, takdirin hüküm tuzağına karşı aczini bil" (I, 3892).

"Ört ayıpları, ört ayıpları. Tanrı huyuyla huyulan" (Divan, III, 367).

"Ayıp gören iki gözünü yum da, gayb (ilâhî hikmetleri) gören iki gözünü aç" (Divan, V, 216).

Daha iyi insan yetiştirmek için bütün ülkeler eğitim sistemlerini zaman zaman tartışıp yenilemekte; değiştirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti eğitim alanında henüz çok başarılı bir noktaya ulaşamamanın sancılarını yaşamaktadır. Madde ile mânâyı ahenkli bir şekilde birleştiremeyen eğitim-öğretim başarılı olamaz.

Mevlânâ, manevî değerlerle ruhu temizlenmiş; ahlâkı güzelleşmiş insanın ilimle topluma daha çok yararlı olacağına inanır; başarı için anahtar olacak bazı esaslara temas eder. Bunlardan en çok söylediği, öfkenin ve sabırsızlığın güzel ahlâkla bağdaşmadığı, sabrın imanla birlikte bulunduğudır.

"Kızgınlıkla gönüllere ateş saldın mı cehennem ateşinin aslı oldun gitti. Senin kızgınlığın cehennem ateşinin tohumudur. Kendine gel de şu cehennemi söndür. Çünkü o bir tuzaktır" (III, 3488).

"Hiç kimseyi öfkeyle çiğneme de Hakkın gazabı da seni çiğnemesin" (Divan, V, 267).

"Sabır güzel hayallerle tatlılaşır. Çünkü herşeyden önce içinde bulun-

**duğun sıkıntıdan kurtulma hayaline düşersin. Sabır iman yüzünden baş ta-
cı olur. Bundan dolayıdır ki, sabrı olmayanın imanı da yoktur" (II, 46).**

Mevlânâ'nın bu sözleri İslâma ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in söz ve dav-
ranışlarına dayanır. Konuşulduğunda güzel ve hayır olan şeylerin söylenmesi,
aksi halde susulması Hz. Peygamber'in emir ve tavsiyelerindedir. Bunu bilen
Mevlânâ, "Sözü eğer iyi söylüyorsan bin söz değer. Eğer iyi söylemiyorsan
bin söz bire değer" demektedir.

İnsanî ilişkilerde; dolayısıyla toplum huzurunun sağlanmasında etkili olan
bazı davranışlara işaret eder. Kibirten, bencillikten, vehim ve dedikodudan, gös-
terişten uzak durmak islâmın tavsiyesi ve güzel ahlâkın icabıdır.

**"İnsandan, vehimden ve dedikodudan geç de cebrailin canının dayan-
dığı denizin ta kıyısına kadar ulaş" (IV, 1888).**

**"Bencil, kendini beğenen kimse başka birinde bir suç gördü mü içinde
cehennemden şiddetli bir ateş parlar. O bu gayrete, bu benliğe din gayreti
adını takar da kendi kâfir nefsinin görmez" (I,332).**

**"Fazilet gösterisi yapmaktan ve küstahlıktan vazgeç. İş görecektir olan
hizmettir, güzel ahlâktır".**

Bir çok insanın bilerek veya bilmeyerek taşıdığı büyük kusur olan kibir,
edepsizlik kötülener huylardan olduğu için kendilerinde bulunan kimseleri de
aşağılatır. Onun için **"kibir çirkin bir tabiattır".**

**"Edepsiz bir kimsenin kötülüğü yalnız kendisine münhasır kalmaz.
Bütün âlemi ateşe verir".**

**"Kötülük etme. Çabucak geçip giden şu tarlaya ne tohum ekersen za-
man orağıyla onu biçersin" (Divan, III, 367).**

Tevezuu, edep ve kadirşinaslık insan-ı kâmil vasfıdır; övülen ve kendilerin-
de bulunan kimseleri yücelten hasletlerdir.

**"Sana rahmet suyu lâzımsa yer gibi mütevazi ol. Sonra o rahmet şara-
bını içip mest ol".**

**"Yola toprak olursan âb-ı hayatı bulursun. Fakat kibirlenir kendini bü-
yük görürsen bağlarla bağlanır da ateşlere atılırsın" (Divan, II, 155).**

**"Felek ne kadar yüceltirse yüceltsin aldanma, büyüklenme. Çünkü ne
kadar yerden yere çarpacaksa o kadar yüceltir seni" (Divan, IV, 329).**

Mevlânâ, insanların dostluk ve ahlâk temelinde dayalı ilişkilerinin hayatın
zevki ve tadı olduğuna inanır.

**"Eşleri, dostları görmeden geçen ömür, ya ölümdür insana, ya rüya"
(Rubailer, 117/432) sözü bunu ifade etmektedir. Edebi, ahlâkın ve hatta insan
olmanın temeli sayan Mevlânâ,**

"Bütün âlem edebinden pürnür olmuş, melek de edebî sebebiyle pâk ve masum kalmıştır" demektedir. İnsanların arkadaşlarına dikkat etmeleri gerektiğine işaret eden Mevlânâ,

"İnsana gidişinden sormaya hâcet yok. Kimlerle düşüp kalkıyor, onlara baksınlar. Maldan sormaya hâcet yok. Nereye harcıyor ona bakmak gerek" (Mek. 37) sözleriyle de insanî ilişkilere güzel ahlâk açısından çok değer verdiğini ve malların da değerinin harcandığı amaca göre değişeceğini ifade etmektedir. Edebin, güzel ahlâkın insanları birleştireceğini, huzur ve barış getireceğini düşünen Mevlânâ,

"Seni dostundan ayıran sözü dinleme. O sözde ziyan vardır, ziyan" (III, 33) demekte ve ahde vefanın, güzel ahlâkın ve insanlar arasındaki sağlam ilişkilerin vazgeçilmez bir unsuru olduğuna işaret eder.

"İnsanın bilgisine, hünerine bakma. Ahdinde duruyor mu, vefası var mı ona bak. Ahdini yerine getiriyorsa istediğin kadar öv, ondan da fazladır o kişi" (Ruba. 69/17).

Sözüne güvenilir, ahde vefayı şeref telakki eden insanların çok fazla olmadığı dünyamızda, Mevlânâ'nın bu öğüdü ne kadar yararlıdır. Ahde vefa aynı zamanda kadirşinaslıktır. Kadirşinas insanların çoğalması insanlık için ferahlatıcı bir durumdur.

Tabiidir ki, bütün bunlar güzel ahlâkı, insan-ı kâmil vasfını yakalayabilmek içindir. Zira âlemde görünen odur.

"Bu istek ve araştırma âleminde güzel ahlâktan daha iyi bir ehliyet göremedim" diyen Hz. Mevlânâ'ya göre,

Allah'a iyi bir kul olan insan, güzel ahlâka ulaşır. Bir rübâisinde bunu şöyle anlatır:

"Ben kul oldum. Kul oldum. Kul oldum. Kulluk vazifemi lâyıkiyla edemediğim için mahcubiyetimden başımı önüme eğdim. Her köle azad olunursa sevinir. Ben sana ne zaman kul olursam o zaman sevinirim".

Dünyamızda insanların pek çoğunun kusuru olan hoşgörüsüzlüğün, aşırı hırsın, güzel ahlâkın düşmanı olduğunu belirten Mevlânâ, bu düşmana karşı en etkili ilacın sevgi ve tevazuu olduğunu söyler.

"Denizi bir testiye doldurmaya çalışsan da testi ancak bir günlük su alabilir. Harislerin göz testileri bir türü dolmak bilmez. Hırstan kurtuluşun tek yolu aşka dönmektir. Bu şüphesiz ilâhî bir aşktır. Bütün illetlerin devası sevgidir".

"Gönlünü yıkayıp arıtmışsan yüz yıkamaktan ne fayda var sana? Hırstan, tamahtan süpürgeye dönmüşsün. Daima toz, toprak içindesin" (Divan, II, 223).

"Aklına mağrur olma, Aleme direk kesilmiş nice sözüne inanılır üstâd, Hannâne direğinden daha ziyade inlemeğe koyulmuştur" (Divan, I, 162).

"Beylik, azledilmenin acılığına değmez. İnsan bir gün gülerse, yüz yıl titrer durur" (Divan, II, 65) gibi sözleri hoşgörü, hırsla mağlûp olmama, tevazu ve sevgiye işaret etmektedir.

İnsan hayatında gönül kırmak yerine gönül almak, kırılmış gönülleri onarmak insanlara yakışan meziyetlerdir. Böylece halkla olan münasebetler de düzelir. Aslında iyilik de kötülük de insanın kendindedir. İnsan bunu daima hatırlamalıdır. Hz. Mevlânâ buna şöyle dikkat çekiyor.

"Nerede bir yıkık yer varsa orada bir define bulunduğu umulur. Ne diye Tanrı definesini yıkık gönüde aramazsın?" (Divan, III, 376).

"Şu kırık gönüllerin halkasında dönün dolaşın. Çünkü baht da bu kırık gönüllerin katındadır, devlet de" (Divan, V, 269).

"Şu arılığı şikâyetle bulandırma, karartma. Çünkü sen bu arılığı Mustafa'dan öğrendin".

"Sen şeker gibi tatlı ol, şükürler et. Şükreden kişi daima şekerler alır" (Divan, V, 276).

"Halkla dost olmak dileyenler, Tanrı elleriyle dost olsunlar" (Mek. 117).

"İnsanların iyisinden, kötüsünden kaçıp duruyorsun. Halbuki iyiliğin de hepsi sende, kötülüğün de. Kendi kendinden kaçırıyorsun sen" (Divan, V, 98).

İslâmiyette ilim büyük bir yer tutar. Güzel ahlâk, iyi insan olmak için yeterli değildir. İnsan aynı zamanda faydalı olmalıdır. Fayda ise ilimle olur. Ancak ilim, güzel ahlâkla birleştiği zaman bütün insanlık için yararlı olur. Bu sebeple ilim öğrenmek ve onu faydalı hale getirip, hem ilim sahibi hem de başkalarının faydalanmasını sağlamak insanın görevidir. İlim faydalı olmadığı takdirde, sahibine yük olur. Böyle insanlar sırtlarında kitap taşıyan hamallar gibidir. Mevlânâ, İslâmın ilme verdiği değeri görür ve ilmin amele dönüşmesi gereğini vurgular. Mesnevi'de yer alan aşağıdaki beyitler ilim ile sahibi arasındaki ilişkiye faydacı bir yaklaşım getirmektedir. İlim sahibi ve ilim adamı olmayı şahsî bir imtiyaz, gurur ve halka yukarıdan bakma fırsatı sayanlar için Mevlânâ'nın aşağıdaki sözleri iyi bir derstir.

"Gönüle vuran, adamı gönül ehli yapan ilim insana fayda verir. Yalnız tene tesir eden, insana mal olmayan ilim yükten ibarettir"(I, 3447).

"İlim Süleyman (a.s.)'ın saltanat mührüdür. Bütün âlemler kalıp, ilim ise candır".

"Gönül sahibi âriflerin ilmi, onları taşır. Amelden mahrum olanların ilmi de onlara kendini taşır".

"İlim kalbe aksederse sahibine yâr olur. Yalnız kalbde bulunursa sahibine bâr (yük) olur".

"Faydalı ilim ruha gıda, cana safa ve kalbe ışıktır".

**"O ilim sahibinin binlerce yıllık ömrü olsa yine araştırmaktan uzak kal-
maz, ilme doymaz".**

**"İlim öyle bir ilkbahardır ki, kokusu bile bir memlekette bulunmazsa o
memlekette medeniyet bitkisi yeşermez".**

**"Arif bir âlimin vücudu altın misalidir ki, o her nereye gitse kadrü kıy-
metini bilirler".**

**"Nice âlimler vardır ki, hakiki ilimden, irfandan nasipleri yoktur. Bu çe-
şit âlim, ilim hafızasıdır, ilim sevgilisi değil" (Mer., III, 247).**

**"İlim isteyen kişiye de bilmediğini öğrenmek, bildiğini öğretmek, zihin-
sizlere yumuşak muamele etmek, ahmakların ahmaklığını görüp kendini
beğenmemek, anlayışı kit kişileri horlamamak gerekir".**

Mevlânâ'nın tasavvufu yüzye yüz İslâma dayandığı için miskinliği, tembelliği
reddeder ve her iki âlem için çok çalışmayı emreder. Bu açıdan dünyevi, yenilik-
çi ve değişimci özelliklerle uhrevî âlemin icaplarını rahat bir sentez içinde tutabil-
mektedir. Başka bir ifadeyle Mevlânâ tasavvufu İslâm dininin esasına uygun ola-
rak madde ile mânâyı ahenkli ve dengeli bir şekilde birleştirmektedir.

İnsanın, özellikle müslüman olanların hem bu dünya hem de âhiret için ça-
lışmaları ve bu ikisini dengeli yürütmeleri gerekir. Zaten Hz. Peygamber'in tavsi-
yesi de budur. Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi âhiret için
çalışmak. Bu iki dünyayı kazandıran müşterek amil ise vatani, milleti ve insanlık
için çalışmak; rızkını kazanmak için çalışmaktır. Ahireti kazandıran çalışmaların
başında da ibadetler gelir. Bu ibadetler insana bu dünyayı kazandırmak için de
manevî güç verir. İslâmiyet çalışmayı ibadet sayar.

**"Çalış ki, itaat ve ibadetin sevabını bulasın. O vakti emr-i hakka itaat
edenler dahi gıpta etmeye başlasınlar (imrensinler)".**

**"Çalış da Tanrı kadehiyle tazelen. İşte o zaman kendinden geçersin. O
vakit ihtiyacın kalmaz".**

**"Sürekli çalış, hareketli ol. Çünkü akar su donmaz. Aşk bile boy atıp
baş çekme sırrını hareketten elde etti" (Divan, IV, 415).**

**"İşsiz güçsüz oturma. Gir içeriye tez katıl bize. İşsiz beden ya yemeğe
düşer, ya uykuya dalar" (Rubailer, VII, 24).**

**"Çalışıp çabalamanla vesveseye yol verirsen bil ki, coşkunluğun ge-
çer, donar kalırsın" (Divan, V, 353).**

Mevlânâ'nın tasavvufu Kur'ân ve hadislere dayanır. Kur'ân bütün insanlık
için gönderilmiş olan kutsal kitaptır. Kur'ân'a göre bütün insanlar Allah'ın kulu-
dur. Allah'ın eseridir. Allah'ın yeryüzündeki bir parçasıdır. Bu bakımdan yaratıkla-
rın en şerefliisidir. İnsanı sevmek Allah'ı sevmektir. Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Pey-
gamber'in sünnet ve hadisleri dil, din, ırk, renk, cins farkı gözetilmeksizin bütün
insanları Allah'ın eseri olarak kardeş sayar ve ona sevgi, hoşgörü ve tevazuu ile
muamele edilmesini, her türlü kötülüklerden, kırıcı, incitici davranışlardan sakınıl-

masını ve insanın insanı öldürmesini yasaklar. İslâmiyetin özünde akıl ve ilim üstünlüğü vardır. İlim aklın ürünüdür. Akıl ise, Yüce Allah'ın insanlara en büyük lütfudur. İlim ve akıl, insanların hizmetinde olduğu sürece faydalıdır. İlim ve akıl zamana ve ihtiyaçlara göre değişen hayat için yeni imkân ve vasıtalar hazırlar. Başka bir ifadeyle yenilikçi ve değişimcidir. İslâmiyet de akıl ve ilme çok büyük değer verdiği için her türlü taassuba, tutuculuğa, tembelliğe, miskinliğe karşıdır. 9-13. asırlar arasında yaşanan İslâm rönesansı, Avrupa rönesansına zemin hazırlamıştır. Ne yazık ki 13. asırdan itibaren Türk-İslâm dünyası ilim ve akıl yolundan ayrılıp taklitçiliğe ve tutuculuğa yöneldiği için cehaletin karanlıklarına doğru ilerlemeye başlamış; Avrupa ise ilim ve akli her şeyin önünde tutarak 15. ve 16. asırlarda rönesansı gerçekleştirmiştir.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, İslâm dünyasına, İslâmın evrenselliğini de nazara alarak bütün insanlığa huzur ve barış getirecek İslâmî esasları; İslâmın sevgi, hoşgörü, eşitlik ve kardeşlik gibi insanî, ahlâkî ve manevî prensiplerini çağlar üstü bir anlayışla dile getirmiştir. Mevlânâ'yı anlayabilmek, barışa ve sevgiye yaklaşmak demektir. 20. asrın sonunda komünizm yıkıldı. Mutsuz insanlar bıraktı. Liberalizmin getirdiği refah ağgözlü, amaçsız, doyumsuz bir insan yarattı. Bu insana sevgi ve güzel ahlâk veremedi ve onu şiddete, alkolizme ve uyuşturucu kullanmaya itti. Yaradana sevgi, O'nun eseri olan insana sevgi, tevazuu, farklı görüş, düşünce ve inanışları hoşgörüyle karşılayabilme; din ve vicdan hürriyeti; eşitlik, adalet ve kardeşlik gibi İslâmî, ahlâkî ve manevî değerleri bütün insanlık için vazgeçilmez prensipler kabul eden Mevlânâ tasavvufu, evrensel barış ve huzurun vazgeçilmez şartıdır. Mevlânâ'nın mesajları anlaşılıp benimsendikçe, "İnsan insanın kurdu" olmaktan çıkacak, insanlık barış ve huzura daha çok yaklaşacaktır.

VII. Millî Mevlânâ Kongresinin, insanımızın ve bütün insanlığın Mevlânâ'yı anlamasına ve O'nun düşüncelerini yaşamasına vesife olmasını temenni eder, hepimize sevgiler, saygılar sunarım.

MEVLÂNÂ'NIN MÜMTAZ ŞAHSİYETİ VE TÜKENMEZ ENERJİSİ

Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN*

İslâm edebiyatı, tefekkürü ve kültürünün mümtaz ve müstesna dehâları arasında ilk plandaki yeri ve değeri tartışılmaz olan Mevlânâ Celâleddin Rumî (1207-1273)'nin ebediyete intikalinin üzerinden 720 yıl geçmiş bulunmaktadır. Fakat onun örnek şahsiyeti, tükenmez enerjisi ve eserlerinin feyzi halâ milyonlarca insanın kalbine heyecan vermekte, imrenme duygusuyla hayranlık uyandırmaktadır.

Klâsik İslâm şiirinin büyük siması Abdurrahman Camî (1414-1492)'nin beş yüz küsur yıl önce : "O maneviyat cihanının padişahı ki şahsiyetinin bürhanı (delili, kanıtı) *Mesnevî*'sidir. Ben o yüce zat hakkında ne söyleyeyim: Peygamber değil, fakat kitap sahibidir" anlamında bir kıt'a ile kadrini ifade ettiği Mevlânâ'nın kişiliği hakkında günümüze kadar, pek çok övgüler yazılmış, söylenmiştir. Yüzyılımızın birinci yarısında İslâm dünyasının ünlü şair ve düşünürü Dr. Muhammed İkbâl (1877-1938) de, *Esrâr-ı Hodî* eserinde şu anlamı taşıyan beyitlerle Mevlânâ'nın hayranlık uyandıran şahsiyeti için övgüler yağdırır: "Pîr-i Rûm (Mevlânâ)'un feyzi ile bilim sırlarının gizli, kapalı defterini yeniden okuyayım. Onun canı alevler saçıcıdır. Bense -onun yanında- kıvılcım gibi bir nefeslik parlıtım... Mevlânâ toprağı kimya yaptı; benim tozumdan cilveler onardı..... Yaratılışı Hak ile yuğrulu Pîr (Mevlânâ)- ki Pehlevî (Fars) dili ile *Kur'ân* yorumlamıştır- bana kendi yüzünü gösterdi (göründü)".

Mevlânâ'nın şahsiyeti üzerinde değişik yollardan hareket ederek ve az çok farklı usullerle ve türlü malzeme kullanarak mutalâa beyan etmek mümkündür. Bunlardan benzer sonuçlar elde edilebileceği gibi, çelişkili olmasa da birbirini tamamlayan veya birbirinden ayrı görüşlere yol açan hususlar da ortaya çıkabilir. Ama kanaatimizce ve bir konferansın sınırları dahilinde kalmanın gerekliliğini de hesaba katarak en kısa ve bizi doğruya veya ona en yakın ufuk turuna ulaştırabilecek olan, kendi eserlerindeki kayıtlar, işaretlerdir. Gerçi bu demek değildir ki sadece, sırası geldiğinde, başkalarından da yararlanılmayacaktır. Fakat daha çok bizzat mütefekkir şairimizin beyanları esas olmak üzere, icap ederse, başka müracaat kapıları da açık tutulacaktır.

Mevlânâ, kendisinin kolayca anlaşılacağı, iç dünyasının başkalarına âdetâ kapalı kaldığı inancını, *Mesnevî*'nin daha baş taraflarında terennüm eder. Meâlen der ki: "Herkes, kendi sanısına göre bana yâr oldu. Sırlarımı içimden aramadı. (Oysa) Benim sırrım, feryadımdan uzak değildir. Ama gözde ve kulakta o nur yoktur".

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi

Mevlânâ'nın Mümtaz Şahsiyeti:

Denebilir ki: Mevlânâ'nın üstün kişiliği, ilkönce, yaratılışındaki özelliklere bağlıdır. O, yeryüzüne âdetâ kendine özgü bir görevle, bir misyonla gönderilmiş gibidir. İnsancıl, sevecen kişiliği ile bu Hak âşığı, tertemiz bir ahlâk nasihatçısı olarak gençliğinde göz doldurur. Soy köküne, aile çevresine, aldığı eğitime bir çok şey borçlu olmakla beraber yaratılışındaki saffet ve samimiyet havası onu evvelâ bir din âlimi, *Meclis-i Seb'a* 'da olduğu gibi bir vâiz, bir nasihatçı olarak bize tanıtır. Doğduğu tarihî Belh şehrine, eskiler Ümmü'l-Bilâd = Beldelerin Annesi diyorlardı. Nitekim Mekke-i Mükerrreme'ye Ümmü'l-Kurâ ve Kahireye de Ümmü'd-Dünya denildiği gibi. Onun şahsiyetinin gelişmesinde doğum yerinden ayrılıp Konya'ya aile yerleşinceye kadar uzanan seferler, seyahatler (Nişabur, Bağdad, Hicaz, Şam, Malatya, Erzincan, Larende (Karaman)) elbette etkili olmuş, gençlik günlerinin unutulmaz hatıraları ona bir çok şey de kazandırmıştır.

Babası Sultanululema Behaeddin, babasına bağlı mutasavvıf Tirmizli Burhaneddin Muhakkık gibi zatlarla seyahatler sırasında tanıştığı ve olumlu izlenimlerle kendilerinden bir şeyler öğrendiği bilginler veya şeyhlerin de Mevlânâ'nın şahsiyetinin gelişmesinde, olgunlaşmasında etkili oldukları şüphesiz yer vermez. Tabiatıyla bunların, onun, çok iyi bildiği Arapça ve Farsça yazılmış bir çok ana kaynağı okumasının, düşünmesinin ve sezgilerinin onun bilinç altında ileride tezahür edecek daha güçlü, tasavvufa tamamiyle kendini vermiş, dünyanın malını mülkünü umursamayan, derya-dil, kendini unutup insanlara gönül veren ve mutluluğu başkasının huzurunda arayan şahsiyetinin kemal ufuklarında parlamasına yol açtığı da rahatça ileri sürülebilir.

Eğer Anadolu'da o dönemde şiir ve edebiyata rağbet gösteren bir çevre, bir toplum kesiti mevcut olmasaydı, muhtemelen Mevlânâ da, her halde, büyük bir mutasavvıf düşünür şair olmaktan çok: medreselerde ders veren, vaaz eden bir bilgin olurdu. Nitekim *Fihî mâ Fih*'de şu anlamdaki ifadesi dikkat çekicidir ve görüşümüzü teyid edicidir: "Ben eğer Horasan'da kalsaydım, uzun zamanlar türlü meşakkatlerle elde ettiğim bilgim ile halkı, başka türlü faydalandırardım. Ders verirdim. Kitaplar yazardım". Şairimiz Nabî, bu konuda şöyle der:

Gören kitab-ı "Fihimâ Fih" i

Bilir ki Hakk'ı beyandır beyan-ı Mevlânâ

Şahsiyetinin dinamik ve enerjik belirtileri, Mevlânâ'nın hayatının bazı safhalarında ve özellikle gazellerinde çok görülür. Hassas, heyecanlanmağa elverişli, kalıplaşmaya sığmak istemeyen bu coşkulu şahsiyet, ancak hemen daima iradesinin, sabr ve sebatının kontrolü altındadır. Onun "hamdım, piştim, yandım" veya "hiç bir ham, olgunun halını anlamaz" demesi, biraz da, kişiliğinin -kendisi tarafından da- olanca şeffaflığıyla açıklanmadığını düşünmemize elverişlidir.

Mevlânâ'nın bilinçaltındaki duygu ve sezgilerinin bir bakıma şekillenmiş olarak gazellerinde gerçek şahsiyetini coşkunluğu ve sınırsız tasavvufî aşkı ile açığa çıkarması: onun Tebrizli Şems ile Konya'da başlayan gerçek dostluğu ve kopmaz bağlılığı ile başlamıştır (1244). Gerçi o -belirtildiğine göre- Nişabur'da Attar, Şam'da Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den gördüğü takdirler sırasında da tasav-

vufa meyilli görünmüştür. Belki ruhunda kopan ilk fırtınaların havasını o ilk gençlik günlerinde de hissetmiştir. Fakat parlamağa hazır bir aydınlık saçıcı kaynağın kibritini, denebilir ki, Şems çakıvermiştir. Aslında şiir yazmak Mevlânâ için bir amaç değil, belki iç dünyasının sınırlarını şakılamak için bir araç niteliğindedir. Bir beytinde şu anlamda görüş açıklar:

"Şiir nedir ki ondan söz edeyim; bende şairlerin fenninden, hünerlerinden başka bir fen, bir hüner var".

Mevlânâ'nın çoğu zaman "Şems-i Tebriz" mahlası ile dünya edebiyatına armağan ettiği şaheser şiirler, Şems ile bu muarefesi olmasaydı, onunla âlemin esrarı üzerindeki sohbetlerin derinliği ve şevkefzâ havası yaşanmasaydı belki gün yüzü görmezdi, doğmazdı. *Divan-ı Kebir*'den bir kısım gazeller mutalâa eden bir aydın: bu coşkun, engin ufuklarda kanat çırpın bu şiir doğanının kişiliğindeki enerjyi, dinamizmi, tabiatı âdetâ başka gözlükle temaşa eden dehâ sahibini hayret ve hayranlıkla yanında bulur gibi olur. O, okuyucusunu bazan başka âlemlerin özlemine çeken ve duygusallığın zirvesine yükselten bir rehber gibidir. Bu zamandadır ki tasavvufta söz konusu edilen "ma'sûkiyyet Makamı" deyimi Mevlânâ'nın kaleminde parlayıverir ve ufuklardan ufuklara yayılır. Mevlânâ'nın şahsiyetinin tezahürleri, Şems ortadan kaybolduğunda bir süre başkalaşma gösterir gibidir. Sakit, toplumdan el etek çekiş, kimse ile konuşma bile arzu etmeyişi gibi uzlet eserleri: Kuyumcu Selâhattin ve sonra da Çelebi Hüsameddin'in kendisine dost ve halife oluvmeleri sayesinde silinir. O kendi şahsiyetine yeniden döner. Bu sebebledir ki: İslâm Edebiyatının en çok okunan, sevilen, tesir ve nüfuzu devam eden *Mesnevî* muazzam eseri vücut bulabilmiştir. Mevlânâ'nın irşat edici, telkîn ve öğütlerle doğru yol gösterici şahsiyeti, en olgun biçimde bu son eserde kendini göstermiştir.

Burada bir noktaya parmak basmakta yarar görülebilir:

Mevlânâ tarikattan önce şeriata bağlı, İslâm ilimlerinin engin ufkunda gerçekçi aramanın şaşmaz yolunda yürümüştür. Ancak burada şunu da unutmamak gerekir ki: O da İmam Gazzali (1058-1111) gibi gerçeğe yönelen emin ve doğru yolun keşif ve sezgi yolu olduğunu gençliğinde de bilmez değildi. Ama Şems ve onun kaybindan sonraki dönemler, büyük mütefekkir şairin daha önceleri biraz da bilinci altındakilerin rahat ve coşkulu tarzda ifadesine yardımcı olmuşlar ve Mevlânâ asıl kendini, kendindeki gizli gücü 40 yaşlarına bastığı sıralarda keşfetmiş ve şakımıştır. O, bilginin ötesinde ilhamın varlığından feyz almıştır. Hayatın anlamını ilâhî aşkın sonsuz heyecanı içinde yaşamıştır. Onun: "Evrenin ana gücü, yaratılışı nedeni, bencilliğin devası, acıların merhemi: aşktadır" demesi bundandır. İlahî aşka yönelmesini bilen, dünyanın fani arzularından kurtulur, gerçek ve tükenmez manevî zevki bu aşkıta, bu kendini unutmakta, bu Hakk'a ve hakikata yönelmekte bulur. O, aşktan asla usanmamış, balık suya nasıl doymuyorsa, o da ilâhî aşkın ona verdiği manevî lezzete, mutluluğa asla kanmamıştır. Ve bu nedenle olmalıdır ki bir çok kısıtlamalara karşı direnmiş, hür ve serazat bir tefekkür âleminde kanat çırpmıştır. Gençlere de şu yolda seslendiği olmuştur: "Ey oğul, hür ol, hür yaşa".

Mevlânâ, Allah (C.C.)'a karşı taşıdığı emsalsiz aşkın bir nebzesini de O'nun yarattığı kullarına karşı duymuş, onlardan sevgisini esirgememiştir. Ve şöyle demektedir, örnek olmakta, insanların birbirine karşı kardeşlik içinde yaşamasını dilemekte öncü olmuştur: "Biz birleştirmek için geldik; ayırmak için değil".

Mevlânâ'nın, kişiliği konusunda onun beğendiği, övdüğü ve ilkelerine sadık kalarak kendi hayatında da uyguladığı ahlâk ve fazilette mevki sahibidir. O, İslâmın temel görüşleri çerçevesinde önce *Kur'ân-ı Kerim'e*, sonra da hadislere bağlı kalarak yaşamanın ana görev olduğuna inanmıştır. O, yaratılmışların en şerefli olan insanın "seçmek, beğenmek" özgürlüğüne sahip olmasının insana yüklediği görevleri göz önünden ayırmamış, diğer mahlûkatta bunların olmayışı hasebiyle, insanoğlunun faziletli kişiliğine sahip olma zorunluluğunu hatırlatmıştır. Bu itibarla salih amel işlemek, salih insan olmak hususundaki telkîn ve tavsiyeleri, her türlü kıskanma duygusundan uzak durmanın önemi, kimsenin malına, mülküne göz dikmemenin ve sahip olunanla yetinmenin zevkini çok güzel ifade etmiştir. Şu yoldaki görüşü ne kadar imrendiricidir:

"Ayran çanağım önümde olduktan sonra, and olsun ki: Hiç kimsenin bal şerbetini düşünmem. Azıksızım, böyle olmasına rağmen seni azıklandırmağa çalışmaktayım. Ve ben hürriyeti, kulluğa satmam".

Mevlânâ'nın ahlâk görüşünde hâkim olan ilk hususlardan birisi, onun, kötülüğün geçici olduğuna inanmış olmasıdır. Hayırlı işlerde bulunmak, yararlı davranışlar çerçevesinde hareketi amaçlamak, saffet ve samimiyeti esas tanımak, Allah (C.C.)'tan başkasına kul köle olmamak ahlâk telâkkisinin ana çizgileri arasında yer alır. O, bütün hizmetlerin sırf Hakk'ın rızası için yapılmasının kesin bir mecburiyet anlamı taşıdığına işaret eder. Şu anlamda nasihatte bulunur: "Elinden geldiği kadar Allah için, insanlığa hizmet et. Yaptığın hizmeti, halkın beğenmesi veya red etmesini düşünme". O şefkatî, insan korumayı, çalışma şevkini, ümitle dolu bir geleceğe inanmayı, kötülüklerden sakınmayı, Allah'tan korkmayı, sabırlı davranmayı tavsiye eder. Ve taat ve ibadette bulunmanın mutluluk verici olduğunu da ayrıca vurgular. Nihayet bu büyük fikir ve şiir dehâsı aslına dönüş anlamını taşıyan ölümden de korkmaz. Çünkü ölüm bir son, bir bitiş değildir. Ve ayrıca hatıralarda, insanların kalplerinde yaşamak da çok güzeldir.

Ve şöylece çevrilebilecek bir beyitte bunu terennüm eder:

*Öldükten sonra yerde arama türbemizi
Ârif insan gönlünde var elbet mezarımız.*

Mevlânâ, yeryüzünde Allahu Teâlâ'nın mümtaz ve müstesna kulları olduğuna işaret ederken çok gönül okşayan teşbihler de kullanır. *Mecalis-i Seb'a*'daki şu anlama gelen ifade bu hususta yeteri kadar ilgi çekici olup bir *hadis-i şerif*ten nakildir: "Allah'ın büyük, dereceleri yüksek öyle kulları vardır ki yeryüzünde yağmura benzerler. Karaya yağarlarsa hayır ve bereket; denize düşerlerse inci meydana getirirler". Ve nihayet o, rızıkına kanaat getiren, mala, mülke, dünyanın hiç bir süsüne değer vermeyen, gönlü ve gözü tok bir kişiliğin timsali niteliğine maliktir. İşte bu imrendirici görüşünün dilimizdeki ifadesi:

"Felekten yarım somun ekmeği olan, oturacak bir yuvası bulunan, ne kim-seden iltifat dileyen, ne de kimseye iltifat eden kişinin âlemi ne hoştur".

Kişiliğinin son bir tezahürünü sembolleştirdiğini söyleyebileceğimiz, *Fihî mâ Fih*'ten alınma şu anlamdaki sözleri de hem her çağın âlimlerine, hem de beyle-rine, yöneticilerine, erkânına bir ibret dersi gibidir: "Bilginlerin kötüsü, beyleri zi-yaret eden bilgindir. Beylerin hayırlısı da, bilginleri ziyaret eden beydir"...

Bu bölümün sonunda: insanların hayatta buldukları sırada birbirlerini sev-meleri, birbirine yardımcı olmaları gerektiği, öldükten sonra dökülecek göz yaşla-rından bir fayda sağlanamayacağı hususundaki nefis bir beytinin de çevirisini vermek arzusundayız. Diyorlar ki: "Senin elinde bulunduğum bu gün, bana acı, merhamet et; yarın toprak olunca, dökülecek nedamet gözyaşlarından ne fay-da?".

Şimdi, bir konferansın sonlarına yaklaştığımız sırada, Mevlânâ'nın tükenmez dinamizmi hakkında da görüşlerimizi kısaca belirtmek isteriz. Onun dinamik ru-hunun, canlı ve heyecanlı karakterinin akislerini hemen bütün eserlerinde yer yer müşahede etmek mümkündür. Başta *Divan-ı Kebir* ve *Mesnevî-i Ma'nevî* ol-mak üzere *Mecalis-i Seb'a'da*, *Fihî mâ Fih*' de ve *Mektubat*'da da bu dinamiz-min, bu enerji ile işlenmiş görüşlerin izleri mevcuttur. Onun ulvî mizacı, âteşin ruhu, canlılığı, hareketliliği âdetâ bir hayat tarzına yol açmış gibidir. Gerçi her za-man bu ruh haletini, bu coşkunluğu gördüğümüzü söyleyemeyiz. Ama sakın ve samit olduğu demlerde bile bir kıvılcıktan ziyade hazırlanmakta olduğu sezilir, dene-bilir. O, bir tarlanın alt üst edilmeden bir gül bahçesinin yetiştirilemeyeceğini; orada bir buğday ekim alanının oluşmayacağını söyler. Yenileşmesi gereken şeylerde, önce işe yaramayanların yıkılması icab ettiğine işarette bulunur. O, ço-ğu zaman, hayatın çalışmak, çırpınmak, aramak ve mücadele etmekle ancak bir anlam kazandığını belirtir.

Bir gazelin mealen anlamı şöyledir:

"Eğer yârı bulamamışsan, niçin aramıyorsun? Eğer yâra kavuşmuşsan niçin çalıp çıgırıp sevinç göstermiyorsun? Tembelce oturmaklığın yok mu? İşte bu ga-rip bir iştir"...

Mevlânâ, hatta boş yere çalışıp çabalamanın bile uyumaktan iyi olduğunu söyler, sonra gerçek aşığı şöylece tarif eyler:

"Benim için âşik şöyle olmalıdır ki: Her defasında ayağa kalktığında ateş do-lu kıyametleri her taraftan ayaklandırısın".

Büyük düşünür, büyük şair ve büyük mutasavvıfımızın enerji fışkıran mısra-larından bir kaçının da çevrisi şöyledir:

"Her gün bir yerden göçmek ne iyi.
Her gün bir yere konmak ne güzel.
Bulanmadan, donmadan akmak ne a'lâ,
Dünle beraber gitti cancağızım
Ne kadar söz varsa düne ait.
Şimdi yeni şeyler söylemek lâzım"...

Mevlânâ'nın mümtaz şahsiyeti ve tükenmez enerjisini bir kısa konferansın sınırları içinde kalarak hakkıyla anlatmanın, açıklamanın güçlüğü bilmez değiliz. Fakat gürül gürül akan bir pınardan bir bakraç tertemiz ve serin suyu alıp dinleyicilere sunmak gibi küçük bir hizmetin de kendine has zevki ve şevki vardır. Biz, ömrünü İslâmî ilimlere ve Türk Edebiyatına harcamış bir hoca sıfatıyla, bu sohbetimizde gerçekten huzurunuzda duymakta olduğumuz memnunluğu belirterek sözü bağlıyoruz. Allah'a emanet olunuz.

SONSUZA KADAR HZ. MEVLÂNÂ

Dr. Celâleddin B. ÇELEBİ*

Muhterem dinleyenlerim,

Takriben yedi asır önce, Eflâkî Dede tarafından yazılmış olan, tarih ve efsâne kitabımıza göre: Ceddîm Hz. Mevlânâ, birgün, oğlu Sultan Veled'le Konya Çarşısı'nda yürüyüşe çıkar. Babasına gösterilen sonsuz saygı ve hürmetten şaşırarak ve çok duygulanan Sultan Veled, dayanamayıp babasına: "*Siz Allah'ın nasıl bir kulusunuz ki, insanlar bu dünyada yaşar, ölüp rahmeti Rahmân'a kavuştuktan sonra, Velî oldukları kabul edilir. Sizi ise, hayattayken insanlar Velî kabul etmiş, sevgilerini, saygılarını, hürmetlerini sizden esirgemiyorlar. Bu nasıl bir lütf-ı ilahîdir?*" Hz. Mevlânâ: "*Bu çok mu güzel bir şey?*" Sultan Veled'in "*Evet, Hüdavendigâr*" cevabına da, Koca Velî: "*Bunu sana ve senden olacak evlâtlarına sonsuza kadar hediye ettim*" buyurur.

Muhterem dinleyenlerim, bendeniz Ceddîmin bu mirâsına hayatım boyunca lâyık olmam icabettiğine inandım. Beni O'nun ma'nevî bakışları ile, izlendiğime inanarak hareketlerimi daima ona göre ayarlamaya çalıştım.

Kendimi bildim bileli bu duygular içinde yaşamaktayım. Konya Selçuk Üniversitesi'nin bana Fahrî Doktorluk ünvanı vermesi, duygularımın ne kadar doğru olduğunu ve Ceddîmin yolundakii faaliyetlerime devam etmemi bilvâsita öğretti. Bugüne kadar millî ve manevî hizmet ve çalışmalarımı sohbetlerle ve sözlü beyanlarla sürdürürken, bundan böyle doküman temin etmeğe çalıştım. Bunlardan ilginç bulduklarımı, bilginize sunulmak üzere Selçuk Üniversitesi Kütüphanesine tevdi ediyorum.

Konuşmamda, önce, kalp krizi geçirdiğim zaman kalbimin deninliklerinde dalgalanan hislerimi, hâlet-i rûhiyemi arzedeceğim. Ameliyat masasında Cenâb-ı Hakk'a niyaz ederek: "*Rabbim vicdanım rahat, kimseye borcum yok, bilerek kimsenin hakkını yemedim; bugüne kadar Allah'a, Kitâbı'na, Resûlüne, imanla ve Ceddîm Hz. Mevlânâ neş'esiyle insanlara hizmet ettim. Rabbim, eğer hizmetim bittiyse emânetini al, Eşhedü enlâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden Abdühû ve Resûlüh*" dedim. Ondan sonra huzur içinde Hz. Mevlânâ'nın hepimizin bildiği ve rahmetli Hasan Âli Yücel tarafından tercüme edilen, meşhûr Rubâî'sini okudum:

* Mevlana Kültür ve Sanat Vakfı Fahrî Başkanı

*Can tende var oldukça, kulum Kur'ana
Yol toprağiyım, Peygamber-i Zîşân'a
Hakkımda bunun zıddına söz etse biri,
Vay bu söze, vay böyle diyen insana...*

Bunun üzerine Allah'a hamd ederek, aynı duygulara sahip olarak, cesaretle, şu sözleri söyledim:

Sonsuzluğa Kadar Hz. Mevlânâ gibi:

*Yaratanın çamurunu yoğurduğu,
Kendi rûhundan üflediği,
Meleklerin secde ettiği, kulum ben!*

*Günahkâr olup, cennetten çıkarılan,
Dünya'ya gönderilip af edilen,
Ne Hâbil'den, ne Kaabil'den,
Adem'denim ben!*

*İmâna dâvet için, asâsını ejderhâ eden,
Nil nehrinin suyunu, kâfire kan gösteren,
Kızıldeniz'de toz koparak,
Ne altın buzağına tapan,
Ne Mûsâ'yı redd edenim ben!*

*Ne İsâ'yı tanıyıp, inkâr eden,
Ne O'nu çarmıha geren,
Şifâ dağıtıp, Âzeri dirilttiğini bilen,
Göklere yüceldiğine inananım ben!*

*Ne Ebûcehil'e uyan,
Ne Ebûleheb'i tanıyan,
Canlı oldukça, Allâh'a âşık,
Kelâmullah'a inanan,
Kur'ân'nın bendesi bir kulum ben!*

*Yaratanın "Dön-Ircîi" emriyle birgün,
Rûhum vuslata erip, Allâh'a kavuşunca,
Bedenim de toprak olunca,
Canlı-cansız bütün zerrelërimle, sonsuzluğa kadar,
Yine de Hazreti Muhammed'in ayağının tozu kalacağım ben!*

Böyle bir haleti rûhiye ile söylenen bu sözler, beni ümide ve huzura kavuşturdu.

1993 ve 1994 senelerinde bütün benliğime, düşüncelerime ve duygularıma bilhassa Bosna'da işlenen insanlık dışı cinayetler hakim oldu.

İlkönce Venedik Biennaline gittim. Orada Hz. Mevlânâ sözleriyle, milletimi-

zin hoş görüsünü, insan sevgisini üç günlük müddetle kalabalık halk topluluklarına anlattım. Semâzen, sulh güvercinleri, kilimlerimizin resimleri ve meşhur İngiliz ressam W. Hogarth'ın 1750 senesinde yaptığı "Mevlevî Dervişler" tablosunu prospektüs olarak gazete büyüklüğünde bastırtıp, dağıttım.

Sonra Almanya'nın Mannheim şehrinde, Almanlar'a ve Bosna'ya yiyecek götürülen Amerika'lılara buna benzer mesajlar verdim. Düseldorf'ta "Alman Milletine Mesaj" adında konuşmalar yaptım. Almanlara saldıran, hadise çıkaran, araçlarını yakan, Türklere sükunet, sabır, sevgi, birlik ve beraberlik tavsiye ettim...

1993 senesinde hayatımın en ilginç hâdisesini yaşadım diyebilirim. Birkaç senedir bana misafir gelen kadınlı-erkekli bir grup Amerikalı'ya Hz. Mevlânâ'nın hayatı ve eserleri hakkında sohbet ediyorduk. O sene babaları tarafından Washington'daki lisan kursuna gönderilmiş olan torunlarımı görmek ve gerekirse tedavi olmak için Amerika'ya gittim. Haber alan Amerikalı dostlar ısrarla beni da'vet ettiler, uçakla gelip alacaklarını söylediler. Kuzey'de Kanada hududuna yakın Vermont civarında oturduklarını bildirdiler. Beni gelip almalarının onlar için külfet olacağını düşünerek, Washington'dan bir araba kiraladık; önce Newyork'a oradan da Vermont'a, oğlumla gittik. Gece oraya vardığımızda bir otelde kalıp, onlara sabahleyin telefon ettik. Yerlerini tarif ettiler, ormanlar arasındaki evlerine vardık. Akşam toplantıları olduğunu, beni herkese tanıştırmak istediklerini, toplantıya katılmamı istediler.

Allah'a sığınıp gittik. Mâbedimsi büyükçe bir yer. Girişin karşısında "Ya Hazreti Mevlâna" yazılı bir levha asılı, bazılarını İstanbul'dan tanıdığım, halka halinde oturmuş, otuz kişi kadar Amerikalı. Bizi, hep birden ayakta karşıladı; tek tek tanıştırdık, muhtelif meslekten insanlar, içlerinden birisinin şehrin Baş Papazı olduğunu söylediler. Ben de bütün insanların kardeş olduğunu ve kendileriyle tanışmaktan memnun olduğumu söyledim. Beni 7 asırlık bir antikaya bakar gibi dikkatle tetkik ediyorlardı. Sohbe başladık, suallerine cevaplar verdim; derken Zikîr etmek, Mevlevî usûlü (Allah) diyerek İsm-i Celâl çekmek istediklerini söylediler, hep birlikte İsm-i Celâl çekildi. Derken köşede başı örtülü bir hanım ney üflemeye ve yanında oturan birisi de kudüm vurmaya başladı. Birden bire beş altı kişi Mevlevî kişvesi (tennure) ile çıkıp Semâ etmeye başladılar. Senelerce yanıma gelen, kendilerine Hz. Mevlânâ'nın aydınlatıcı sözlerini söylediğim, direkt olarak "Müslüman olun" demediğim bu insanlar, Semâ bitince: "*Yatsı Namazı zamanı geldi*" diyerek, Papaz efendi dahil, hep birlikte namaz'a durdular.

Ben duygulanıp, Kur'an-ı Kerim'in, Nasr 110 uncu Sûresini okumaya başladım: "İzâ câe nasrullâhi velfethu ve ra'eytennâse yedhulüne fiğ diyinnillâhi efvâceh fesabbih bihamdi Rebbike vestagfirh, innehu kâne tev bââ" (Allah'ın yardımı gelip fetih müyesser olunca. Sen de halkın bölük bölük dinine girdiklerini görünce. Artık Rabbini överek tenzîh et. Ondan yarlığanmak dile, Allah tövbeleri kabul edip günahları bağışlayan Zât'tır". Allah'ıma Hamdettim... Oradan ayrılırken başkanları Edmund (Abdul Kebîr) ve eşi Camille (Cemile) Helminski tarafından yayınlanan Hz. Mevlânâ, Yunus Emre ve feyiz aldıkları İslâmîyetle ilgili, İngilizce kitapları bana hediye ettiler. Onları Üniversite Kütüphanesine dosyayla birlikte tetkiklerinize bırakıyorum.

1994'de Ramazan'ın Arefe günü, Mevlâna Kültür ve San'at Vakfı (MEKÜ-SAV) başkanı kıymetli bestekâr san'atkâr Doğan Ergin ve üyeleriyle birlikte, Bosna Yetimleri menfaatine Washington Amerikan Üniversitesi ve Türk Vatan derneğince tertip edilen, iftar yemeğine davet edildik.

Muhteşem bir tasavvuf konseri icrâ edildi. Bilvesile kendilerine teşekkür ve takdirlerimi arz ederim. Semâ'dan önce yaptığım konuşmada: Kitabımıza göre "*Allah'a, Meleklerine, Kitaplarına ve Peygamberlerine iman ettiğimizi...*" hangi inanca sahiplerse onun Peygamberinin ipine sarılmalarını, Allah'ın yaratmış olduğu herşeyi sevmelerini, bütün insanların da selâmeti için duâ etmelerini söyledim... Hz. Mevlânâ herşeyin temelinde aşk olduğunu söylediğini "*Anamız aşk, babamız aşk, aşk'tan doğduk, aşksız biz.*" ***Fakat Hanım Efendiler, Beyefendiler, maalesef hep aslımızı unutuyoruz biz, bunun isbatı ise Bosna Hersek-teki insanlık dışı katliâm...***

İki gün sonra beni Maryland Üniversitesine davet ettiklerinde, benzer konuşmama ilâveten Maryland'de kendimi hiç yabancı hissetmediğimi, Hz. Meryem'i çok sevdiğimizi, bekâretine inandığımızı, Kur'an-ı Kerim'de bir Meryem Süresi'nin vâr olduğunu, dünyanın bütün camî'lerinde Mihrabın üzerinde Meryem ile ilgili bir âyetin varlığını, mezarının Efes'te bulunduğunu, anneliği temsil ettiğinden benim memleketime de Anadolu denildiğini (Meryemin diyarı) Maryland da kendimi yabancı hissetmediğimi söyledim. Amerika'da bu seyahatimiz boyunca, bize ev sahipliği yapan bizi candan ağırlayan, Türk kardeşlerimize, bilhassa Mehmet Yalçın ve kızı Pînnur, Hamza Halıcı ve eşi, kardeşi Abdullah ve eşi, Joani Gill ve Oğuzhan Alıçlı, Münir Nureddin Beker ve eşine, Washington Amerikan ve Maryland Üniversitelerine şükran borçluyuz.

Konya'da "Şebi Arûs'ta" hayatımın ikinci büyük sevincini yaşadım. Senelerdir "Aslına Uygun olarak" basılmasını istediğim, Yüce Ceddin'in Mesnevî-yi Şerifinin Hüsâmeddin Çelebi Efendi'nin ve Sultan Veled'in elleriyle tashih edilen, 1288 tarihli en eski ve tek nüsha'nın nihayet basıldığı haberini Kültür Bakanı Muhterem Fikri Sağlar'dan aldım. Allahıma şükürler olsun, bütün hizmeti geçenlerin makamı Cennet olsun.

7 Nisan'da, büyük san'at ve ilim adamı Ömer Faruk Atabey ile İsveç'in Göteburg şehrine gittik. Orada senelerdir çalışan Hz. Mevlâna derneğini kuran kıymetli Cenap Tunc'un büyük hizmetlerini gördük. Sayın Atabey'in çok yönlü resim, tezhip, hât san'at sergisi çok ilgi gördü. Üniversitelerde, televizyon'da, gazetelerde ve konuşmalarında Hz. Mevlânâ'nın mesajlarını veririken çimde devamlı kanayan ve sızlayan bir yaram olan Bosna hadisesini hatırlattım. Mesnevî-yi Şerifi İsveç diline çevirmiş olduklarını orada gördüm. Bir grup İsveçli ile beni adım adım takip edip, konferanslarımı dikkatle dinleyen, sualler soran, Göteburg Belediye Reisi vekili ve Göçmenler Dairesi Başkanı Mr. Roth, bizi yemeğe davet etti, bana bin Bosna'lıyı kendilerine lojman tahsis ederek İsveç'e kabul ettiğini söyledi. On üç nisanda Göteburg'tan Copenhag'a gitmeden önce "Çok duygulandım, sana söz veriyorum, mülteci miktarını sene başından önce iki bin beş yüze çıkaracağım" dedi... Göteburg meydanına Türk Bayrağını çekti. Oradan Danimarka'ya gittik, aynı şekilde Üniversitede ve televizyonda konuşmalar yaptım...

Dönüşümde, Bosna hususunda devamlı acıyan yarımı bilen, bu konuda benim gibi içi sızlayan dostum **Hacı Hafız Hüseyin Top** aşağıdaki şiiri ile duygularıma iştirak etti.

Bosnalı AYŞECİK

Serseri bir bomba odaya daldı
Lokmalar hep elde, boğazda kaldı
Ana, babam, kardeş hepsini aldı
Hepsi parça parça târumâr Ayşe.

Ayşecik'in kopmuş kolu bacağı
Kimsesi kalmadı söndü ocağı
Ağlar boynu bükük, yaslı sancağı
Feryad ü fiğan hem âhuzâr Ayşe.

Ayşe bir eliyle tutar annesin
Anne çırpınarak verir nefesin
Annem diye inler duyamaz sesin
Yanıyor her yanı sanki nâr Ayşe.

Çocukluğunu hiç bilmedi gitti
Henüz dokuzunda tükendi bitti
Kopan bacağın bir yana itti
Ölen annesine sarılır Ayşe.

"Anam" dedi, anam nereye gittin?
Beni bu halimle kime terkettin?
Sırp canilerine bilmem ki ne'ttin?
Bunlar insan değil canavar, Ayşe.

Darmadağın oldu binası yandı
O anda kıyâmet kopuyor sandı
Son bir gayret ile secdeye vardı
Evi kendisine bir mezar, Ayşe.

Ayşe kan gönüle gömüldü kaldı
Sabahı olmayan uykuya daldı
Annesi, cennette yanına aldı
Melekler meleği nevbahâr Ayşe.

İnsanlık utansın bu manzaradan
Kalpleri kanatan iğrenç yaradan
Râzıdır insanlığı Yaratan
Gökte meleklerle yas tutar Ayşe.

Kıran girmiş kıran Bosna'ya kıran
Her tarafta ceset, her tarafta kan
Kahrından yok olur var ise vicdan
Medeni dünyaya yâdigâr Ayşe.

BİR GAZELİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Semih SERGEN*

*"Bişter a bişter çent ezin-rehzeni
Çun tu meni men tuem çend tuyiyy u meni"*

Uzay çağı, bilim çağı diyerek 21. yüzyılın kapılarını araladığımız şu yıllarda gönül isterdi ki, hiç bir ayırım yapılmadan dini, dili, ırkı, rengi, milliyeti ne olursa olsun insanlar, kendilerinden başka insanlara karşı sorumlu olduklarını artık fark etsinler. Fark etsinler de, bu bilinçle hoşgörü, sevgi, dostluk, barış gibi yalnızca sözde kalan kavramları hayata geçirerek dünya barışını gerçekleştirebilsinler.

Ne yazık ki, tam tersi oldu. Son yıllar içinde kendini güçlü bulan pek çok ülke komşularına saldırdı.

Filistin'de, yıllardır süren musevi-müslüman çatışması, İran-Irak savaşıyla müslümanlar arası savaşa dönüştü. Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle A.B.D ve Birleşmiş Milletler devreye girdi ve savaş, Körfez'e sığmadan kriz, sözde yatıştı. Sovyetlerin parçalanmasıyla dağılan ve özgürlüğüne kavuşan her ülke, büyüme sevdasına düşüp birbirinin topraklarına saldırdı.

Sırbistan'ın, Saray-Bosna'daki bir avuç müslümana saldırmalarıyla başlayan eşi görülmemiş vahşet; hasta, çocuk, yaşlı demeden bir dinkırırma dönüştü ve müslüman kadınlara karşı girişilen tecavüzlerle daha iğrenç bir boyut kazandı. Böylece, Avrupa'nın ortasında yeni bir haçlı savaşı başlatılmış oldu adeta.

Birleşmiş Milletler işlerine gelen konuda olağanüstü bir toplantıyla bir gece içinde müdahale kararı alabilirken, işlerine gelmeyen bu konuda aylarca susmayı ve beklemeyi öğördüler.

Barış havarisi geçinen, dünyanın sözde ileri ülkeleri daha uygar gözükme için sevgi-hoşgörü-barış sakızını çiğnerlerken gerçek odur ki; doğulu-batılı, siyah-beyaz, müslüman-hristiyan çatışması aynen sürmekte, hatta giderek büyü-yüp yaygınlaşmaktadır. Afganistan, Afrika ve Hindistan'daki olayları unutmamak gerekir.

İki süper devletin "Silahları Azaltalım" sloganıyla başlattıkları gösteri, her ülkeyi gizli silah üretimine itmiş, açıktan açığa yapılan yeni ve daha öldürücü silahlar yer üstünden yer altına kaymıştır.

* Devlet Tiyatroları Sanatçısı, Yönetmen.

İrkçilik alevlenmiş, şiddet ve terör olayları bütün dünyada eşi görülmemiş boyutlara varmıştır.

Şimdi de ölümünün üzerinden 720 yıl geçmiş olmasına rağmen bu konular-
da Mevlana'nın söylediklerine bakalım.

BİRLİĞE ULAŞ

*Beri gel, daha beri, daha beri.
Bu yol vuruculuk nereye dek böyle?
Bu hır gür, bu savaş nereye dek?
Sen bensin işte, ben benim işte.*

*Ne diye bu direnme böyle, ne diye?
Ne diye aydınlıktan kaçır aydınlık, ne diye?
Topumuz bir tek olgun kişiyiz, bir tek,
Ne diye böyle şaşır olmuşuz ne diye?*

*Zengin yoksulu hor görür, ne diye?
Sağ, soluna yan bakar, ne diye?
İkisi de senin elin, ikisi de,
Peki, kutlu ne, kutsuz ne?*

*Topumuz bir tek inciyiz, bir tek.
Başımız da tek, aklımız da tek.
Ne diye iki görüp kalmışız
İki büklüm gökkubbenin altında, ne diye?*

*Sen habire gevele dur bakalım,
Habire "Usul boylu birlik çam ağacı" de,
Sonu nereye varır bunun, nereye?
Şu beş duyudan, altı yönden*

*Varını yoğunu birliğe çek, birliğe.
Kendine gel, benlikten çık uzak dur,
İnsanlara katıl insanlara,
İnsanlarla bir ol.
İnsanlarla bir oldun mu, bir madensin, bir ulu deniz.
Kendinde kaldın mı, bir damlasın, bir dane.*

*Dünya'da nice diller var, nice diller,
Ama hepsinde de anlam bir.
Sen canı da bir bil, bedeni de,
Yalnız sayıda çoktur onlar, alabildiğine,
Hani şu bademler gibi, bademler gibi.
Ama hepsindeki yağ bir.*

*Sen kapıları, testileri hele bir kır,
Sular nasıl bir yol tutar gider.
Hele birliğe ulaş hır gürü, savaşı bırak,
Bak gör,
Can nasıl koşar, bunu canlara iletir....*

(Bugünün diliyle Mevlana. A. Kadir 1966)

Hız. Mevlânâ'nın; yaşayıp, söyleyip, savunduğu ve bütün dünya insanları için geçerli olması gereken yüksek manevi değerler bugün de kıymetlerini aynen korumaktadır. O; barış derken dünya barışını, hoşgörü derken tüm insanlar arasındaki hoşgörüyü, sevgi derken; dini, dili, ırkı ne olursa olsun hiç ayırım yapmadan bütün dünya insanları arasındaki sevgiyi kasteder.

Mevlana için insan; yaratılışın tek gagesidir. O, bu inanış çerçevesi içinde hangi dinden, hangi cinsten, hangi sınıftan olursa olsun insana değer vermiş, "İnsanı, yaratılış gagesinin başlangıcı ve sonu saymış ve bu yüzden dinlerin üzerine çıkmıştır."

"Mızrak kalkanı nasıl delip geçerse ben de geceler, gündüzlerden öyle geçtim. Bu yüzden bütün dinler bence bir, yüzbinlerce yıl bir an." (Mesnevi. C.I. 384. 3503-3504).

"Her peygamberin bir yolu, her velinin bir mesleği var. Fakat değil mi ki hepsi de halkı Hakk'a ulaştırıyor, öyleyse birdir." (Mesnevi. C.I. S. 307, 3086).

İnsanlar arasında hiç bir ayırım yapmadan hepsini kutsal bir bütün sayan, inanışı, ırkı, cinsi ne olursa olsun bütün insanları aynı sevgiyle kucaklayan Mevlana, ölümünün üzerinden 720 yıl geçmesine rağmen, bugün bütün dünya insanların en çok muhtaç olduğu bir sevgi ve hoşgörü pınarıdır. 70.000 beyiti aşan Mesnevi ve Divanı, bütünüyle bu duygulara yer verir.

"Biz birleştirmek için geldik, ayırmak için değil

Seviyoruz, işte hayatımızın güzelliği bu yüzden." (Divan-ı Kebir).

Mevlana, her zaman insanın gönlünce değer vermiş, onu özündeki ve manasındaki yüce cevherden haberli kılmak için çalışmıştır. İnsanın, barışa ve dostluğa özlemine dile getirmiş Tanrı aşkı, sevgi, özveri, barış, güven, özgürlük, inanç bıkıp usanmadan yazıp söylediği konuların başında yer almıştır.

"Mevlana'da; ondan önce kalıplaşmış ve donmuş olan tasavvuf, nasıl canlı, insani, reformcu, bencillikten tamamiyle uzak ve moralist bir sistem haline gelmiş, bütün varlığı kavrayan bir aşk görüşü olmuşsa, şiir de onun ağzında aynı inancın, aynı aşkın, aynı görüşün ifadesi olmuştur."

(Bugünün Diliyle Mevlana 1966. Önsöz-A. Gölpınarlı)

Hız. Mevlana; fikirleri, görüş ve düşünceleriyle bütün dinlerin üzerinde, zamanların ötesindedir. Farklı ülkeleri ve bütün insanları bir görmektedir o. Bu yüzden o çağdaştır ve evrenseldir. Söyledikleri ve yazdıkları bütün insanlar içindir. Bize göre fikir ve düşüncelerini şöylece tanımlamak mümkündür.

O; kinden, nefretten, savaştan ve bencillikten uzaklaşıp sevgi ve barış içinde olmayı öğretir.

O; Tanrıya ve insana inanır. Kadın-erkek, zengin-fakir, siyah-beyaz, hristiyan-müslüman ayrımı yapmadan bütün insanları kardeş bilip Tanrı'nın sevgi çatısı altında toplamaya çağırır.

O; Kur'anı ve İslamı, özündeki dinamizm ve hoşgörüsüyle açıklar. Ona göre İslamiyet ilerlemeye engel değil, tersine atılım için itici güçtür.

O; hiç bir kalıpla ifade edilemez. Çünkü bütün kalıpları parçalamış, özü yakalamıştır.

Ona; hiçbir durağan ve tutucu düşünceyi yakıştırmak mümkün değildir. Çünkü O, hür düşünceden yanadır ve hür düşünceyi tekrar tekrar akıl süzgecinden geçirip, yeni boyutlar geliştirir. Ona göre her insan, Tanrı'nın özenerek yarattığı bir mucizedir. Barışın temeli; insanların birbirlerine karşılıklı saygısı, sevgisidir.

Çalışma; kutsal bir görevdir ve çalışan her türlü saygıya hak kazanmıştır. Her insan, öteki insanlardan sorumludur. İnsan en yüce amaçlar için yaratılmıştır ve bunun farkına varmak zorundadır.

Her insanın, dini, dili, ülkesi kendisi için kutsaldır. Bilenin bildiğini öğretmesi, sevenin sevdiğini söylemesi borçtur. Zenginin yoksula yardım etmesi; yoksula verilmek üzere zenginin servetine eklenen payın, yerine ulaştırılmasıdır. Kadın; her türlü saygıya ve övgüye layıktır. Çünkü o, yaratılan değil yaratandır.

Çocuğa sevgi göstermek bir borçtur. Kim olursa olsun herkes yarınların sahiplerine karşı sorumludur.

Yaşlıya sevgi ve şefkat göstermek, insanın kendine yaptığı bir yatırımdır.

Çevre; bize emanet olarak verilen ve mutlaka korumak ve geliştirmekle yükümlü olduğumuz yerdir.

Her zaman düşünmüşümdür; Mevlana, batılı bir ülkenin insanı olsaydı, sanırım bütün dünya çoktan Mevlana'nın yoluna girmişti.

Sonuç olarak, Hz. Mevlana bütün dünya insanlarına gönderilmiş bir mutluluk reçetesidir. Formülü de son derece basittir.

"BİR ALLAH'A İNANARAK BARIŞ, SEVGİ VE HOŞGÖRÜ İÇİNDE, BİR-BİRİMİZİN SORUMLULUĞUNU TAŞIYARAK BİRLİKTE YAŞAMAK."

MEVLÂNA'NIN TÜRKÇESİ

Dr. Mehmet ÖNDER*

Pek çok Doğulu İslâm mutasavvıfları ve şairleri gibi Mevlâna Celâleddin Rumî de, şiirlerini, devrinin edebiyat dili olan klâsik Farsça ile yazmıştır. Onun "Divân-ı Kebir" adlı büyük eserinde Arapça ile birlikte Türkçe şiirlere de rastlanmaktadır. Hatta bazı şiirlerine Türkçe ile birlikte Rumca beyit ve ibareler de karıştırmıştır.

Mevlâna'nın Türkçe şiirleri üzerinde ilk olarak, Necip Asım, 1316 (1899) yılında İstanbul'da yayınlanan Türk Tarihi adlı eserinde durmuş (s. 439-442) (1), daha sonra tanınmış dilci Veled Çelebi (İzbudak), 1909 tarihinde İstanbul'da Türk Derneği'nce yayınlanan (Sultan Veled Hazretleri'nin Türkçe Şiirleri) adlı araştırmasında Mevlâna'nın Türkçe şiirlerine de değinmiştir. (2) Daha sonra Rus orientalisti M. Martinovitz, hem bu saydığımız yayınlardan faydalanmış, hem de yeni araştırmalarla Mevlâna'nın Türkçe şiirlerini yayınlamıştır. (3) Bundan sonra, tarihçi bilgin M. Şerefeddin (Yaltkaya), 1934 yılında Türkiyat Mecmuası'nda (Mevlâna'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler) başlığı ile uzun bir makale (s: 111-168) yayınlamıştır. (4) M. Şerefeddin, elindeki Mesnevi ve Divân-ı Kebir nüshalarını tarayarak önce her iki eserde geçen Türkçe kelimelerin bir fihristini yapmış, ardından Mevlâna'nın Türkçe şiirlerine, daha sonra bazı şiirlere serpiştirilmiş olan Türkçe kelimelere ve ibarelere yer vermiştir. Son çalışmayı dil uzmanı Mecdut Mansuroğlu yapmıştır. Mansuroğlu, Türk Dili (Belleten) inde 1954 yılında yayınladığı (Mevlâna Celaleddin Rumi'de Türkçe Beyit ve İbareler) adlı makalesinde o güne kadar yapılan araştırmalara bir dilci gözüyle değinmiştir. Makalede, Mevlâna'daki Türkçe beyit ve ibarelerin yeni farsçaya girmiş Türkçe malzemenin başka bir şey olmadığını, bu malzemenin bir tenkit anlayışı içinde yayınlanmadığını, özellikle, M. Şerefeddin'in makalesinde, dil, sanat, eda ve konu bakımından bazı Türkçe beyitlerin, Mevlâna'ya ait olamayacağı üzerinde durmuştur. M. Şerefeddin'in Mevlâna'ya ait olduğunu söylediği 17 Türkçe ve Türkçe-Farsça şiirin ancak 10 tanesinin Mevlâna'ya uygun olabileceği üzerinde duran Mansuroğlu bu on şiiri metin ihyası, yorumu ve açıklamasıyla yayınlamış, makalesinde (metindeki şekiller) üzerinde de ayrıca durmuştur.

* Emekli Kültür Müsteşarı, T. İş Bankası Kültür ve Sanat Müşaviri

1) Necip Asım, Türk Tarihi, İstanbul, 1316 (1899).

2) Veled Çelebi, Sultan Veled Hazretlerinin Türkçe Şiirleri, İstanbul, 1327.

3) M. Martinovitz, Zapiski Vost. Otd. Imp. Rus. Archol. Obs, XXVI. (Moskova), 1917.

4) M. Şerefeddin, Mevlâna'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler, Türkiyat Mecmuası, cilt: IV., İstanbul, 1934.

Şimdi biz, Mecduğ Mansuroğlu'nun eleştirilerini de gözönünde bulundurarak, konuya değişik bir açıdan bakmak, bir başka yorum getirmek istiyoruz.

Arap gramer (sarf ve nahv) bilginlerinden İbn Cinnî'nin 1054 H. (1058 M.) yılında yazılmış [El-telkin] adlı eseriyle bir arada bulunan (El-mukteda'bihi) adlı diğer yazma eserinin arasındaki bir yaprakta, Mevlâna'nın (Şems) mahlası ile yazdığı Türkçe bir şiirinin bulunduğu, önce 1931 yılında kitabın sahibi Ankara Kütüphane Müdürü İsmail Saip tarafından görülmüş, hatta bu şiirin üzerine 'لكاتبه' (Yazanın kendine ait) ibaresinin yazıldığı, dolayısıyla Mevlâna'nın el yazısı olduğu iddia edilmiştir. Bu bilgiler, daha sonra 1932 yılında Hasan-Âli Yücel'in yayınladığı (Mevlâna'nın Rubaileri) adlı eserinde verilmiş, şiirin bir fotoğrafı da yayınlanmıştır. (5) 1959 yılında (Mevlâna'nın El Yazısı üzerine Bir Araştırma) adlı yayınlanmış makalede, Mevlâna'nın başka yazmalar üzerindeki el yazısı ile notları, bu sayfa ile karşılaştırılmış, yazının ve şiirin Mevlâna'ya ait olabileceği keyfiyeti üzerinde durulmuştur. (6) M. Şerefeddin (Yaltkaya), (Mevlâna'daki Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler) başlıklı, yukarıda sözünü ettiğimiz uzun araştırmasında, ilkin Hasan-Âli (Yücel)'nin Mevlâna'ya ait olduğu ifadesiyle yayınladığı bu şiiri aynen almış, şiirde geçen bazı kelimeleri açıklamıştır. Şiirin tamamı 91 beyittir. Şiir aynen şöyledir:

- 1- *Ussun varsa ey âkil aldanma gıl zinhar mala
Şol nesne ya ki sen koyup gidesin ol bunda kala*
- 2- *Zahmetini görübenin dürersin dünya malını
(?) harç edüp seni anmaya (?) zehi belâ*
- 3- *Seni unudur dostların oğlun kızın avratların
Ol malini üleşeler hisap edüp kıldın kıla*
- 4- *Kılmayalar sana vefa bunlar bay ola sen geda
Senin için virmeşeler bir pare ekmek yoksula*
- 5- *Bir demliğe ağlaşalar andan varup bayraşalar.
Seni çukura gömüşüp tiz döneler gûla gûla*
- 6- *Ol kim gide uzak yola gerek azık ala bile
Almaz ise yolda kala irmeye her giz menzila*
- 7- *Virdi sana malı Çalâp tâ hayra kılasın sebep
Hayr eyle kıl hakkı talep vermeden ol malin yela*
- 8- *Bûğün sevinirsin benim altunum akçem çok deyu
Anmazmısın ol günü kim muhtaç olasın bir pula*
- 9- *Es itmeye malin senin hoş olmaya halin senin
Nesnermaya elin senin ger sunmadınsa el elâ*

5) Hasan-Âli, Mevlâna'nın Rubaileri, s: 120-126, İstanbul, 1932.

6) Mehmet Önder, Mevlâna'nın El Yazısı Üzerinde Bir Araştırma, Anıt Dergisi, sayı: 25, Konya, 1959.

- 10- *Ol mal ddgn mar ola hakkakirrun tar ola
Her giz meded bulmayasın evre bakup sağ u sola*
 - 11- *İlttin ise anda arak ola sana ol hoş turak
Bundane kim kıldın yarağ anda sana karşu gelâ*
 - 12- *Mal sermaye kılğıl azık hakka inanırsan bayık
Yap ahiret dünyayı yık ta iresin hoş menzilâ*
 - 13- *n ola elinde direm g yettikçe kıl gıl kerem
gt budur ki ben direm devlet anın gt ala*
 - 14- *Ayıتما malım ola telef Hak bir binin verir halef
Kılğıl selef kılma alef ver ne kamu zayı' ola*
 - 15- *Diler isen ayşı edeb dut gıl ne didise ol ehat
Andan dile her dem maded ta irişasın hasilâ*
 - 16- *Böyle buyurdu Lem yezel bilin beni kılın amel
Terk eyleyiniz tuli emel uymanız her bir batıla*
 - 17- *Yoksul isen sabreyle gil ger bay isen hayreyle gil
Her bir hala şkreyle gil hak döndürür haldan hala*
 - 18- *Dünya anın ahret anın nimet anın mihnet anın
Tamu anın Cennet anın devlat onun kâni bula*
 - 19- *Hakka bana na mal gerek, dileğim eyu hal gerek
Ne kıl gerek na kal gerek kendüzini bilen kula*
 - 20- *Ben biere ey ilâh yavlık çok eyledim günah
Yazıklarımдан ah ah na şerh eden gelmez dila*
 - 21- *Ey şems dila Haktan haki, biz faniyiz oldur bâki
Kamular anın mştaki ta hod ki ol kimin ola*
- şiirin günümüz türkçesiyle anlamını şöyle verebiliriz:

- 1- ***Ey akıllı adam, fikrin varsa dünya malına asla aldanma. O mal dn-
yada kalır, seninle gitmez.***
- 2- ***O dünya malı için sen ne zahmetler çekersin de o bir belâ olarak
sana asla yâr olmaz.***
- 3- ***Sen ölünce, dostların, oğlun, kızın, karın hepsi seni unuttur, ince-
den inceye hesap ederek senin malını blşmeye başlarlar.***
- 4- ***Onlar zengin olur, sen fakir kalırsın. Sana vefâyı unuturlar da se-
nin için bir yoksula bir parça ekmek bile vermezler.***
- 5- ***ldgn vakit, onlar bir an için ağlar, sonra şen şakrak olur, seni
bir çukura gömerek gle gle evlerine dönerler.***
- 6- ***Kim ki uzak yola gider, yanına elbet azığını da alır, almazsa gidece-
đi yere ulaşmadan yolda kalır.***

- 7- *Tanrı sana, hayır yapasın diye mal-mülk verdi. Bunları ele vermeden Hak'kı iste, hayır yap.*
- 8- *Bir gün benim altınım çok diye sevinirsin ama öyle bir gün gelirken bir pula muhtaç olursun.*
- 9- *Eğer bir sadaka vermemişsen eline bir nesne geçmez, malın sana fayda etmez, halin hiç hoş olmaz.*
- 10- *O senin mal dediğin nesne, mezarında yılan olur, toprağına girer, sen sağa-sola baksan da çevrende senin imdadına yetişecek kimseyi bulamazsın*
- 11- *Eğer sen sağlığında hayır yapmış isen sana hoş bir durak olur ve kötülöklere karşı gelir.*
- 12- *En doğrusu Hakka yönelmek, ahireti yapmaktır. Dünyayı bir kenara it, malı sermayeyi azık yap, menzile ulaş.*
- 13- *Gücün yettikçe kerem kıl, iyilik et, bunlar senin elinde. Öğüt odur ki, asil devlet budur.*
- 14- *Malın telef olacak diye korkma. Tanrı bire bin verir, sen de senden öncekilerde olduğu gibi, senden sonrakilere bırakma, zayi etme.*
- 15- *Ebediyyen huzur istersen, Tanrı yolundan uzaklaşma, onun emirlerine uy, her ne dilerse ondan dile ki, Tanrı'ya ulaşasın.*
- 16- *Tanrı, bana amel edin, batıla uymayın, dünyayı terkedin buyurmuştur.*
- 17- *Yoksulsan sabret, zenginsen hayır yap. Her haline şükret. Tanrı halden hale döndürür.*
- 18- *Dünya, ahret, nimet, mihnet, cehennem, cennet, devlet, herşey onundur. (Tanrı'nındır)*
- 19- *Bana Hak'tan başka, ne mal, ne söz, ne laf gerek. Dileğim o ki, iyi hal gerek. Ama, kendini bilen kul için...*
- 20- *Ey Tanrım, ben günahı çok bir biçareyim. Günahlarımdan dolayı ne kadar ah etmekteyim, anlatamam.*
- 21- *Ey Şems, biz faniyiz, baki olan Tanrı'dır. Cümle âlem; onun özlemini çeker. Tanrı'dan Tanrı'yı dile sen.*

Daha çok bir (nasihatnâme'ye) benzeyen bu şiir, Onüçüncü yüzyılın ilk Türkçeci şairlerinden Hoca Ahmed Fakih'in (Çarhnâme) sini hatırlattığı gibi dil ve ifade özellikleriyle Ondördüncü yüzyılın Türkçeci şairlerinden Sultan Veled'in, Yunus Emre'yi, hatta Âşık Paşa ve Gülşehrî'yi de hatırlatmakta... Her haliyle bu devir Türkçesine örneklik etmektedir. (Şems) mahlası ile Mevlâna'ya aidiyeti her zaman düşünölebilecek bu şiir, Mevlâna'nın Divan-ı Kebir'inde ve başka eserlerinde bulunmadığı için, Mecdut Mansuroğlu, şiiri Mevlâna'ya ait saymamış, dolaşısıyla incelemesine almamıştır.

Şerefeddin (Yalkaya) sözünü ettiğimiz araştırmasına, Mevlâna'ya ait olduğunu ifade ettiği, yarı Farsça, yarı Türkçe 5 beyitlik bir gazel daha ilâve ediyor. Hasan-Âli ve H. Tevfik'in birlikte hazırladıkları (Türk Edebiyatı Numuneleri) adlı kitapta da yayınlanan (S:136-137) bu gazel şöyledir (7):

ماهیت نمی دانم خورشید رخت یا نه

Bu ayrılık oduna nice ciğeri yane

مردم ز فراق تو مردم که همه داند

Aşk odu nihan olmaz yanar düşecek cane

سودای رخ لیلی شد حاصل ما خیلی

Mecnun bigi vaveyli oldum gene divane

مد تیور زند بر دل آن ترک کمان ابرو

Fitnelu ela gözler çün uyhudan uyane

ای شیخ شجاع الدین شمس الحق تبریزی

Rahmetten eger nola bir katra bize tane

Görüldüğü gibi gazelde mahlas olarak (Şeyh Şücaüddin) adı geçmekte, sonra da bu mahlasa (Şemsü'l-Hak Tebrizi) ilâve edilmektedir. Mevlâna, bilindiği gibi can dostu (Şemseddin-i Tebrizi) mahlası ile gazeller yazmıştır. Ama (Şeyh Şücaüddin Şemsü'l-Hak Tebrizi) adıyla hiç bir gazeli yoktur. Türkçe de bilene, bu gazelle bildiği anlaşılana (Şeyh Şücaüddin) kimdir? Başka şiirleri var mıdır? Tanımıyoruz.

Mecdut Mansuroğlu (Mevlâna Celaleddin Rumi'de Türkçe Beyit ve İbareler) başlıklı makalesinde (8), daha sistemli ve bilimsel bir metod kullanmıştır. Mansuroğlu, önce, Mevlâna'nın Divân-ı Kebir adlı eserinin İstanbul ve Konya Kütüphanelerindeki yazmalarından faydalanarak tespit ettiği Türkçe beyit ve ibarelerin karşılaştırılmalı metinlerini ihya etmiş, bundan sonra da bu metinleri günümüz Türkçesine çevirmiştir.

Doğrudan Mevlâna'nın Divân'ından alınan ve Mevlâna'ya ait olduğu kuşkusuz olan bu beyit ve ibareler gazellere serpiştirilmiştir. Mevlâna bir keresinde 3 beyiti bütünüyle Türkçe söylemiştir. Bu 3 beyit şöyledir:

7) H. Ali, H. Tevfik, Türk Edebiyatı Numuneleri, İstanbul, 1930.

8) Mecdut Mansuroğlu, Mevlâna Celâleddin Rumi'de Türkçe Beyit ve İbareler, Türk Dili Belleteni, Ankara, 1954.

- 1- *Gele sen bunda, sana nen garazum yok, işidür sen!
Kala sen anda, yavuzdur, yalunuz kanda kalur sen?*
- 2- *Çalabîdür kamu dirlik, Çalaba gel, ne gezer sen?
Çalabî kulların ister, Çalabiyi ne sanur sen?*
- 3- *Ne oğurdur, ne oğurdur Çalap ağzında kiğirmek!
Kulağün aç, kulağün aç! bola kim anda dolar sen.*

Günümüz Türkçesi ile anlamı şöyle:

- 1- ***Buraya gelmelisin, sana hiç bir garazım yoktur, işitiyorsun!
Orada kalacaksan fenadır, yalnız nerede kalırsın?***
- 2- ***Bütün hayat şeyh'dir, Tanrıya gel; ne gezersin?
Şeyh kullarını ister şeyhi ne sanırsın?***
- 3- ***Ne mutluluk, mutluluk Tanrı ağzından çağırarak! Kulağını aç, kula-
ğını aç! Ola ki ondan dolarsın.***

Mevîna bu beyitlerinde Onüçüncü yüz yıl Türkçesinin işlenmemiş Oğuz (Türkmen) şivesiyle, insanları Tanrı yoluna çağırmakta, şeyhin öncülüğünün büyük mutluluk olduğunu öğütlemektedir.

Divân-ı Kebir'deki bir gazelden iki Türkçe beyit daha:

- 1- *Giçkinen oğlan, hey bize gelgil!
Dağda dağda hey geze gelgil!*
- 2- *Ay bigi sen sen, gün bigi sen sen;
Bimaza gelme, bâmaza gelgil.*

Günümüz Türkçesi ile:

***Hey delikanlı bize gel!
Dağdan dağa gezerek gel..
Sen ay gibi, gün gibisin
Neşesiz gelme, sevinçle gel.***

Şiirde yalnız (bimaza-bamaza) kelimeleri farsça ve ötekiler ham bir Türkçe. Divân'ındaki bir gazelde buna benzer bir beyit daha vardır:

*Giçkinen oğlan, odaya gelgil,
Yol bulamazsan dağ dağ gezgil.*

Bu gazelde bir beyit Farsça söylenmekte, tekrar Türkçe şu beyitle devam olunmaktadır.

*Ol çiçeği, kim yazıda buldun,
Kimseye verme, hismüne vergil.*

Beyitte (Hism) kelimesi (yakın) anlamında Farsçadır. Diğer bütün kelimeler Türkçe söylenmektedir.

Mevlâna'nın Türkçesine sık sık örnek verilen bir beyit de şudur:

*Okçulardır gözleri, hoş nesne ol kaşları,
Öldürür yüz süeri (süvari), kimdir ol Alp Arslan..*

İki beyit daha:

- 1- *Agar geydür, karındaş, yoksa yavuz,
Uzun yolda sana budur kulavuz.*
- 2- *Çobanı berk dut, kurtlar öküştür;
İşit binden kara kuzum, kara kuz.*

Günümüz Türkçesiyle anlamı:

- 1- ***Eğer kardeş, iyi de kötü de olsa uzun yolda sana kılavuz budur.***
- 2- ***Çobanı sıkı tut, kurtlar çoktur. Bunu benden işit, kara kuzum kara kuz.***

Mecduz Mansuroğlu, Mevlâna'nın şiirlerine yer yer ve rastgele serpiştirilmiş, Türkçe kelime ve ibareler üzerinde de durmaktadır. Bunlar:

*Yalnız seni sever men
Ölür mien
Kılur men
Bir öpkinen diler men
Dahi kanum içer sen
Gezer men
Senin elünden men yorguya barur men
Bargıl benim katumdan
Durur men*

*Yalnız senin katında
Hem seni çağır içersen, hem men kopuz çalar men
Kıyı kıyı tadar men*

*Gel berü!
Dek dur!
Geley sakî ganimetdir bu dem ney.*

Mevlâna Celâleddin'in büyük eseri Mesnevi'de de yer yer Türkçe kelimeler kullanılmış, Şerefeddin (Yalıtıkaya) bahsettiğimiz incelemesinde bunları ait olduğu beyitlerle birlikte teker teker göstermiştir. (9) Bu kelimeler arasında (ahırcı, altın, amaç, armağan, aş, dağ, gerdek, götürü, kışlak, konuk, korucu, sınır, sürme, Tanrı, töre, ulak, üzüm, yaylak, yasa, yurt) gibi bugün de kullandığımız öz Türkçeler vardır.

Sonuç olarak şöyle diyelim: Mevlâna, kuşkusuz Türkçe biliyor, Türkçe konuşuyordu. Bu Türkçe, o devirde Asya'dan Anadolu'ya göçen, Anadolu'da köyler kasabalar kuran Oğuz boylarının (Türkmenlerin) dili olan Oğuz lehçesiydi. Bu

9) M. Şerefeddin, aynı makale.

Türkçeyle o gün için şiirler söylemek ve yazmak, Mevlâna için gerçekten zordu. Çünkü tasavvufun aydınlar için şiir dili ötedenberi Farsçaydı. Çağdaşları, Farsça-Arapça yazıyorlardı. Ancak, Yunus Emre gibi, Aşık Paşa, Gülşehri gibi, doğrudan Anadolu Türkmenlerine seslenen mutasavvıf şairler, onların anlayabileceği Oğuz Türkçesiyle şiirlerini söylemiş, eserlerini yazmışlardı. Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled, babasının izinde eserlerini verirken o da Türkçe gazeller yazmış, hatta bu alanda Mevlâna'dan çok daha ileri gitmişti.

Sözlerimizi Mevlâna'nın şu rubaisi ile tamamlamak istiyoruz:

بیگانه میگیرید مرا زین گویم
در کوی شما خانه خود می جویم
دشمن نهیم ار چند که دشمن رویم
اصلم تورکت اگر چه هندو گویم

Türkçesi : *Yabancı bellemeyin, ben de bu ildenim. Düşman gibi görünüyorsam da düşman değilim. Hindû söylüyorsam da aslım Türk'tür benim.*

ESRÂR DEDE TEZKİRESİ'NDE MEVLÂNÂ SEVGİSİ

Doç. Dr. Gönül AYAN*

Edebiyatımızda Esrâr Dede Tezkiresi olarak bilinen "Tezkire-i Şu'arâ'yı Mevleviyye", Mevlevî şâirleri söz konusu eden önemli bir kaynak eserdir. Bu tezkiredeki şiirler, "ÖNSÖZ"e göre, Şeyh Gâlib tarafından seçilerek toplanmış ve bir tezkire yapılmak üzere, Esrâr Dede'ye verilmiştir. Büyük bir âlim ve mutasavvıf olan Esrâr Dede, son derece ağır, fakat zarif ve nâzik bir üslûpla, mevlevî şâirlerin biyografilerini kaleme almıştır. Dolayısıyla bu eser, Şeyh Gâlib ve Esrâr Dede'nin müşterek bir çalışmalarıdır. Bu müşterek eserde, hem Şeyh Gâlib'in şiir zevkini ve Mevlânâ sevgisini, hem de Esrâr Dede'nin aynı doğrultudaki düşüncelerini ve duygularını görüyoruz.

Esrâr Dede Tezkiresi'nin, kütüphanelerimizde yazma nüshaları mevcuttur. Biz, tebliğimizde, Sinoplu Derviş Hüseyin tarafından 1211 H. / 1795 M. yılında istinsah edilip hâlen İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi (Hâlet Efendi) 109 numarada kayıtlı olan nüshadan faydalandık. Bu yazmada 209 şâir, Elifbâ sırasına göre yer almıştır. (1)

Esrâr Dede, Tezkiresi'nin "Mukaddime"sinde, Mevlânâ'ya ve arkadaşı Şeyh Gâlib'e, bağlılığını ifade edererek, şu mısra ile de pekiştirir:

بار غالب شو که غالب شوی

(Gâlib olabilmek için, Gâlib'in dostu ol!)

Gâlib kelimesini tevriyeli kullanarak, hem dostu Şeyh Gâlib'e hem de Cenab-ı Hakk'ın Galip sıfatına verdiği öneme dikkati çekmektedir. Bu arada Hüsn ü Aşk'tan alıntı yaparak, Mevlevî şâirlerin portresini çizer;

*Bir meclis-i ünse mahrem oldum
O cennet içinde Âdem oldum
Meclis velî gülşen-i mahabbet
Bülbülleri yekser ehl-i ülfet
Her birisi şâir-i sühan-senc
Gencîneler elde cümlesi genc
Ülfetleri şî'r-ü fazl-ü 'irfân
Sohbetleri nazm u nesr ü elhân*

* S.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

1) Tezkire-i Şu'arâ'yı Mevleviyye, Süleymaniye (Hâlet Ef.) No: 109.

Meal: *Bir dost meclisine sırdaş oldum. Cennete benzeyen meclis içinde bir kişi "Âdem gibi" oldum. Meclis ama aşk bahçesi! Bu aşk bahçesinin bülbülleri baştan başa birbirleriyle dost! Hepsi, söz tartmasını bilen birer şair, hepsi genç, hepsinin elinde de hazineler var! uğraşları şiir, fazilet ve irfân; sohbetleri ise nazım, nesir ve şarkı üzerine!*

Bu beyitler, Mevlevî tekkelerindeki dervişlerin kısaca bir tanıtımıdır. Mevlevî şairlere bakışın böylece ifadesine tanık olduktan sonra, Tezkire'nin bundan sonraki kısmının da bu mealde devam ettiğini görüyoruz. Şâirlerin biyografileri yazıldıktan sonra, şiirlerinden örnekler verilmiştir. Bu şiirlerden bazılarında Mevlevîlik, Mevlevîlikle ilgili duyuş ve düşüncüler terennüm edilirken bazılarında da, doğrudan doğruya Mevlânâ ve Mevlânâ sevgisi ortaya konulmaktadır. Tezkire boyunca, Mevlânâ'nın Mesnevîsini öven beyitler de hayli fazladır.

Ağa-zâde Mehmed Efendi'den seçilen iki gazelde Mevlevîler, şöyle anlatılmaktadır:

*Vâris-i 'ilm-i ledünnî Âdem-i ma'nâ bizüz
Vâkıf-ı sırr rumûz-ı "Alleme'l-esmâ" bizüz
Bizdedür sırr-ı Muhammed nutk-ı pâk-i Mevlevî
Mahzen-i genc-i ilâhî sâhib-i esmâ bizüz...*

Meal: *Biz mânâ insânı ve bilinmeyen ilâhî âleme âit olan ilmin devam ettiricisiyiz. Biz "Allahın isimleri öğrettiklerinden" işaretlerin sırrını bilenlerdeniz. Mevlevî'nin temiz sesi, Hz. Muhammedin sırrı bizdedir. Biz ilâhî hazinenin mahzeni ve Cenabu Hakkın isimlerinin sahibiyiz!*

Muhammed ismiyle hem Hz. Peygamber hem de Mevlânâ kasedilmiştir. Gazelin diğer beyitleri de bu minval üzere devam eder. Meselâ: Mevlânâ ile Âl-i abâ arasında ilgi kurularak: "bizim her sözümüz, Âl-i abâ'yı inkâr edenler için bir kılıç gibidir.." Biz, din düşmanlarını kahreden Mevlânâ'nın kılıcıyız."

ÜNSİ DEDE;

*Dervîşinem eyle nazar, yâ Hazret-i Monla-yı Rûm
Atma kapundan der-be-der yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm*

diyerek, Hz. Mevlânâ'ya sığınırken devamla:

*Lutfun cihânda hırz-ı cân hulkun Muhammeden nişân
Keşf ü kerâmetin 'ayân yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm*

ifadesiyle, Mevlânâ'nın keşf ü kerâmetini, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in ahlâkına bağlamaktadır.

Bostan Çelebi' Efendiye ait manzûmede Mesnevî, söz konusu edilerek:

*Sâlik-i râh-ı Hudâya pişvâdır Mesnevî
Cümle erbâb-ı tarîka reh-nümâdır Mesnevî
Dîde-i câna dilersen âşinâlık el vîre
Gâfil olma aç gözün kim tûtüyâdır Mesnevî
Hasta-diller n'ola bulursa semâ'ından safâ
Hikmet-i Hak ile her derde devâdır Mesnevî...*

Meal: *Mesnevî, Allâhın yoluna gidenler için bir öncüdür. Bütün tarikat erbâbına yol göstericidir!*

Cân gözüyle tanışmak istersen, gâfil olma, gözünü aç, çünkü Mesnevî gözlerin güzel görmesini sağlayan tutyadır, sürmedir.

Hasta gönüllüler, Mesnevî'yi dinlemekten rahatlık bulurlarsa ne olur? Şaşılır mı? Çünkü Allah'ın hikmetiyle Mesnevî her derde devâdır, ilâçtır. Beyitteki "Semâ" kelimesi tevriyelidir: Hem dinlemek, duymak, işitmek, hem de semâ etmek (dönmek) mânâsınadır.

DERVİŞ BEKAYI'nın bir müseddesinin tekrar eden beytiyle, dergâha mürid çağırılmaktadır:

*Nûr-ı zâtu'llâha kalbin itmek istersen mahal
Sür yüzün dergâh-ı pâk-i Hazret-i Monlâya gel*

Meal: *Allâhın zâtının nûruna kalbini mahal (yer) etmek istersen, Hazret-i Monla'nın temiz dergâhına gelip yüzünü sür.*

MANİSALI BİRRÎ MEHMED DEDE ise, Mevlânâ'nın dervişi, müridi olmakla müftechir olduğu bir müseddesinin son beyitlerinde, tekrar tekrar şöyle seslenmektedir:

*Biz gedâyuz gerçi kim şâhânedür etvârımız
Hazret-i Monlâ-yı Rûmîdür bizüm Hünkârımız*

Meal: *Biz dilenciyiz ama tavrımız şâhlara lâyiktir. Çünkü bizim pâdişâhımız Hazret-i Mevlânâdır.*

Tezkirede yer alan bir başka gazelinde Birrî Dede, Mevlevî semâ'ından bahseder: Örnek:

*Cünbiş-i tâvûs-ı 'irfândur semâ'-ı Mevlevî
Fehm idün bir özge cevâlândur semâ'-ı Mevlevî*

Meal: *Mevlevî semâ'ı, irfân tâvûsunun oynamasıdır. Mevlevî semâ, bir başka harekettir, bunu anlayın.*

Birrî Dede, "NEY"i de târif etmektedir:

*Nây-ı Mevlânâ-yı Rûmî, Genc-i esrâr-ı Hudâ
Hû vü mey miftâh ile açdı bu kenzi evliyâ*

Meal: *Allâh'ın sırlarının hazinesi, Mevlânâ'nın Ney'idir. Velîler, bu hazineyi HÛ (zikir) ve Ney (ilâhî aşk) anahtarıyla açtılar.*

Sâkıb DEDE'ye âit Tercî-i Bend'de, tümüyle Mevlânâ ve Mevlânâ sevgisi ortaya konulmaktadır: Örnek,

*Evlîyâ zübdesidir Hazret-i Monla Hünkâr
Leşker-i gayb-ricâle o durur şâh-süvâr
Dâ'imâ Hızr Nebî oldı anun hem-râhı
Ya'nî yek-sân idi 'indinde kamu berr ü bihâr*

*Tâ'ir-i 'ulvi-i kudsî gibi seyri var idi
Kâlib-i nâziki aslâ ana olmaz idi bâr...*

Meal: *O evliyâ zübdesidir. Görünmeyenlerin askerine, O başkumandandır. Hızır Peygamber, daimâ onun yol arkadaşı olmuştur. Onun indinde, deniz ve kara aynı şeydi. O Cebrâil Aleyhisselâm gibi dolaşırdı. Nâzik bedeni ona aslâ yük değildi...*

Sâkıb Dede, devamla: "Konya'ya varınca, O'nun kabrine git, bak! Def ile ney'in vecde getiren semâ'in tantanasını gör. Kerâmet ve esrâr görmek isteyen bunu yapmalıdır.." der.

Tercî-i Bend'in vâsita beyitlerinde Sâkıb DEDE, Mevlânâ ile Şems-i Tebrîzî arasındaki bağı şöyle dile getirir:

*Matla'-ı Şems-i Hudâ, Hazret-i Monlâ Hunkâr
Kâşif-i sîrr-ı Hudâ, Hazret-i Monlâ Hunkâr*

Meal: *Allah'ın güneşinin doğduğu yer, Hazret-i Mevlânâ'dır. Allâh'ın sırrını açıklayan Hazret-i Mevlânâ'dır. Şems kelimesi ile hem güneş, hem de Hazret-i Şems kastedilmektedir.*

Esrâr Dede Tezkiresi'nde yer alan Mevlevî şâirlerden birisi de HÂFİZ DE-DE'dir. O'nun örnek şiirinde Mevlânâ sevgisi şöyle tebeyyün eder:

*Evvel-i evvel-i 'âlem dürer-i Mevlânâdır
Âhır-ı âhır-ı âdem dürer-i Mevlânâdır.*

Meal: *Cihanın başlangıcının başlangıcı Mevlânâ incileridir. İnsanın sonunun sonu, Mevlânâ incileridir.*

Muğla'lı şâir HUDÂYÎ DEDE'de ise; Mevlânâ ve Mevlevîlik sikkesi şöyle değerlendirilir:

*Ey dil istersen eger kâmil ola noksânun
Sikkesi altına gir Hazret-i Mevlânânun
Hâk-i der-gâhını iksîr bil ol zâtun kim
Gill ü gışdan arınup hâlis ola îmânun*

Meal: *Ey gönül, eğer noksanlıktan kurtulup olgunluğa ulaşmak istersen, Mevlânâ'nın sikkesi altına gir. Yâni Mevlevî ol. O zâtın dergâhının toprağını iksîr bil ve îmânın dedikodudan arınsın. Temizlensin. Hâlis olsun.*

HUDÂYÎ DEDE'nin Mesnevî hakkındaki görüşü de şöyledir:

*Sıdk ile sâlik olan râh-ı Celâleddin'e
Şübhesiz vâsıl olur rahmetine Rahmânun
Mesnevîden işidüp cümle Kelâmu'llâhı
Bilür esrârını künhiyle kamu eşyânun*

Meal: *Mevlânâ Celâleddin'in yoluna sıdk ile giren, Allâh'ın rahmetine vâsıl olacağı şübhesizdir. Mevlevîlik tarikatine giren kişi, Allâh kelâmını, Mesnevî yoluyla işterek, kamu eşyânın künhünü ve esrârını öğrenir.*

Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye'ye ŞEYH GÂLİB ve ESÂR DEDE, bâzı şâirleri Mevlevî olmadıkları hâlde, Mevlevî göstererek, almışlardır. Bunun bâriz bir örneği, Bağdadlı RÛHÎ'dir. Bağdadlı RÛHÎ'ye âit olduğu gösterilip örnek olarak verilen gazel, yazmanın sahife kenarında da belirtildiği gibi, CEVRÎ'nindir. BAĞDADLI RÛHÎ, harfler ve sayılara daha fazla yönelmiştir. Bu da Seyyid NESÎMÎ'nin etkisiyledir. Bağdadlı RÛHÎ'de görülen Hurûfiliğin tezâhürüdür.

CEVRÎ DEDE'ye gelince, divanında Hazret-i MEVLÂNÂ'yı ve Mevlevîliği öven pekçok şiiri ve Mesnevî'den yapılan seçmelerden müteşekkil eserleri vardır. Hattât olan CEVRÎ ÇELEBLİ'nin yazdığı Mesnevî nüshalarından 22 tanesi kütüphane raflarını süslemektedir. Sözü edilen gazel, Cevrî Divânı'nda 252. gazeldir. (1)

*Bulmaga reh-güzer-i memleket-i ma'nâyı
Piş-rev edinelüm himmet-i Mevlânâyı
Târumâr eyleyelüm tabla-ı hestîyi müdâm
Rûh-ı 'Attâra yine anduralım yağmâyı
Dilümüz nây-sıfat Mahzer-i Esrâr olsun
Âteşin âh ile pür-sûz idelüm dünyâyı
Girelüm tîg-ı kanâ'atle bu dem meydâna
Ser-be-ser feth idelüm kişver-i istignâyı
Matla'-ı şems-i hakikat olalum ey CEVRÎ
Zerre ye saymayalum mihr-i cihân-arâyı*

Mealen: Mânâ memleketinin yolunu bulmak için Mevlânâ'nın himmetini önder edinelim.

Varlık tablasını dağıtarak ATTÂR'ın ruhunu yine yağmâ ettirelim. Yağmâyı hatırlatalım. Burada ATTAR, görüldüğü üzere, tevriyeli olarak kullanılmıştır. Şâir ATTÂR ve koku satan kimse.

Gönlümüz ney gibi sırların hazinesi olsun. Burada "Sırların Hazinesi" olarak "Mesnevî" kask edilmektedir. Ateşli âh ile dünyayı yakalım. Kanâat kılıcıyla bu gün meydâna girelim. Her şeye aldırış etmeme ülkesini baştan başa fethedelim.

Cevrî, kendisine hitâben: Ey Cevrî, gerçek güneşinin doğduğu yer olalım. Bu cihânı süsleyen güneşi, bir zerreye bile saymayalım. Şems-i Hakikat tamlamasındaki "Şems=Güneş" de Tebrizli Şems'e işaretettir.

Görülüyor ki bu küçük gazelde, Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili pekçok husus ortaya konulmaktadır.

Muğlalı ŞÂHİDİ DEDE'nin de yer aldığı Tezkire'de, kendisinden seçilen gazel ise:

*Ka'betü'l-'uşşâk olupdur hankâh-ı Mevlevî
Tâc ıssı ser-firâzıdur külâh-ı Mevlevî*

1) Hüseyin AYAN, Cevrî- Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1981.

Hazret-i Monlâ Celâleddin bir Hünkârdur
Pişvâ vü reh-nümâ vü pâdişâh-ı Mevlevî
Sıdk ile çün kim mürid-i 'aşk dur yek-ser durur
Zâhid-i hüşkün sevâbindan günâh-ı Mevlevî
Hâlîka yol halkun enfâsıncadır der Mustafâ
Her tarîkun eşref ü a'lâsırâh-ı Mevlevî

Meal: *Mevlevî dergâhı, âşıkların ka'besidir. Mevlevî külâhı, tâc sâhibinin başını yüceltir. Mevlânâ bir pâdişâhtır. Mevlevî pâdişâhıdır. Yol gösterici ve önderdir. Doğrulukla aşk müridi olan kimsenin, günâhı, kuru zâhidin sevâbindan üstündür. Hz. Peygamber, Yaradan'a yol, yaratılmışların nefeslerinin sayıncadır, buyurmaktadır. Mevlevîlik yolu, her yolun en şerefli ve en yücesidir.*

SÂBİR DEDE, Ağa-zâdenin bir gazelinin tahmisi etmiş ve o gazele de tezkirede yer verilmiştir. Bu tahmisten bâzı beyitler ve anlamları şöyledir:

*Tolsa esrâr-ı hakîkatle n'ola dünyâ evi
Feyz-ı Mevlânâyıla keşf oldı sırr-ı Mesnevî*

Dünya evi gerçeğin sırlarıyla dolsa şaşılır mı? Zira Mevlânâ'nın feyzi ile Mesnevî'nin sırları açığa çıktı.

*Âgeh ol ey Ârzû-mend-i zekât-ı ma'nevî
Bizdedür sırr-ı Muhammed nutk-ı pâk-ı Mevlevî*

Ey mânevî zekâtın isteklisi, Hz. Muhammed'in sırrı, Mevlânâ'nın pâk sözü bizdedir. Böylece bil.

SİDKİ DEDE'nin Tezkirede yer alan müseddesinde, Mevlânâ hazretleri şöyle tanımlanır:

*Ahter-ı burc-ı kerâmet şems-i dîn-i bî-zevâl
Mürşid-i râh-ı hakikat, Hazret-i Mollâ CELÂL*

Zevâli olmayan dinin güneşi, kerâmet burcunun yıldızı, hakikat yolunun mürşidi (aydınlaticısı) Mevlânâ Hazretleridir.

Tezkire'deki şâirlerin tümü Mevlevî veya Mevlevî muhibbi olarak gösterilirken örnek verilen şiiirlerde de Mevlânâ, Mevlevîlik veya Mevlânâ ile ilgili konular da yazılmış şiiirlerden başka, aşk, gönül gibi yine tasavvufî konular işlendiği şiiir örneklerine de rastlanır. Meselâ:

ZAMÎRÎ'den şu matla' beyti:

*Korkutma sırât ile yolu geçerüz vâ'iz
İl geçdüğü köprüden biz de geçerüz vâ'iz*

Ey vâiz, bizi sırât köprüsüyle korkutma. Biz bu yolu geçeriz. Elin geçtiği köprüden biz de geçeriz, şekliyle zühd ile ibâdeti tavsiye eden vâiz, rindâne bir tavırla tenkid edilmektedir.

Tezkire'de, ABDULLAH DEDE'nin Fedâyî Dede'nin müridi olup sakalık hiz-

metini gördükleri zaman, çocuklar tarafından taşlanmasına dair beyti de vardır; çocukların attığı taşların hiçbirisi ne destilere ne de Abdullah Dede'ye değmemiştir. Abdullah Dede, bu hadiseyi şu beyitle anlatır.

*Kûy-ı aşk-ı Mevlevî dîvânesi olmuş 'Abîd
Seng-i etfâle rehi hısn-ı hasîdür anun*

Abîd yâni Abdullah Dede, Mevlevî aşkı dergâhının delisi olmuştur. Onun yolu, çocukların taşına karşı korunan sağlam bir kaledir. Buradaki kerâmet açıkça görülmektedir.

ARZÎ DEDE, Tezkire'de, başından geçen bâzı olaylarla anlatılır. Kendisinden Farsça dersi öğrenen bir kâfir çocuğu, Müslümanlığa olan meykinden dolayı, âilesince zehirlenir. Ölüm döşeğindeki çocuk Hocası Arzî Dede'yi görmek ister. Dede, yanına birkaç tane arkadaşını alarak ziyaretine gidip, çocuğa Kelime-i şehâdet telkin eder. O da Müslüman olur. Çocuk İslâm geleneklerine göre Galata Mevlevîhanesi yakınına defnedilir. Arzî Dede, bu hadiseye şu kıt'ayı söyler:

*Bu hüsn ile çün nâre gire ol büt-i tersâ
Dûzahda olan ehl-i hevâyî keder olsun
Mâlik olacaksın o güher-pâreye âhır
Ey nâr-ı cehennem sana müjdeler olsun.*

Tezkire'de, Mevlânâ Hazretlerinin Dergâhının ve kabirlerinin Konya'da bulunmasından dolayı, Konya'yı öven şiirler ve mısralar da hayli fazladır. Bunlara bir örnek, VECDÎ DEDE'den verilmektedir:

Konya Mevlânâ sevgisinin tezahür ettiği birşehir, bir mahal, bir kaynak olarak görülüp düşünölmüştür.

*Cân-bahş-ı nefh-i 'İsâ rûzigârı Konya'nun
Cennet-âbâd oldı ey dil her kenârı Konya'nun
Tûtüyâ-yı cân u dildür hâk-i râh-ı 'âşıkân
Hazret-i Sultânumuzdur şehriyârı Konya'nun
Bâg-ı cennetden nişân virür disem lâyık olur
Âb-ı Kevser-veş bütün çıkar suları Konya'nun
Nev-bahâr irdükçe olur ziyet-i bâg-ı İrem
Her nihâl üstinde gûyâ berg ü bârı Konya'nun
Vakt-ı edhâ pîr ü dil-berler olup serv-i revân
Salınur VECDÎ ile bu güllizârı Konya'nun*

Mealên: Konya'nın rûzgârı, Hz. İsâ'nın nefesinin cân bağışlayanı gibidir. Konya'nın her kenarı Cennet-âbâd olmuştur.

Konya'nın pâdişâhı bizim Sultanımız Mevlânâ'dır. Âşıkların yolunun toprağı, cân ile gönöllere sürmedir.

Konya'nın bütün suları Kevser gibidir. Onun için Cennet bahçesinden bir nişandır, desem lâyık olur.

İlkbahar da Konya'nın her fidanının üstündeki yaprağı ve meyvesi, sanki İrem bâğının süsü olur.

*Kuşluk vaktinde, yaşlısı genci yürüyen, salınan bir serviye dönünce,
Vecdî ile, Konya'nın gül yanaklısı birlikte salınır.*

Saygılarımla.

Bibliyografya:

- 1- Esrâr Dede Tezkiresi, İstanbul, Süleymaniye (Hâlet Efendi) Kütüphanesi No: 109.
- 2- Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, İstanbul.
- 3- Hüseyin AYAN, Tezkireler, Erzurum (Ders Notları) 1984.
- 4- Hüseyin AYAN, Cevrî - Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni, Erzurum, 1981, Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- 5- Naci Sami OKÇU, Şeyh Gâlib'in Divanı ile Hüsn ü Aşk'ında Dinî ve Tasavvufî Unsurlar, İslâmi İlimler Fakültesi 19 (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- 6- Nihat Sami BANARLI, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, 2. baskı.

İSMAIL HAKKI BURSEVİ'NİN MESNEVİ ŞERHİNDE (I. CİLT) MÜELLİFE AİT MANZUM PARÇALAR

Yrd. Doç. Dr. Ahmet SEVGİ*

Mevlânâ'nın ölümsüz eseri "Mesnevî"ye; Türkçe, Farsça ve Arapça birçok şerh yazılmıştır. Hatta "Mesnevî", Nicholson tarafından İngilizce olarak bile şerh edilmiştir. Türkçe, Mensûr Mesnevî Şerhleri'nden mühimleri şunlardır:

1. İsmail Rusûhi; Şerh-i Mesnevî, 6 cilt ve 1 tekmile. Bulak Matba'ası, Bulak, 1268.
2. Sarı Abdullâh; Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, 5 cilt, (1. c. Tasvîr-i Efkâr Matba'ası, İst. 1287) Matba'a-ı Âmire, İst. 1288.
3. İ. Hakkı Bursevî: Rûhu'l-Mesnevî, 2 cilt, Matba'a-ı Âmire, İst. 1287.
4. Âbidin Paşa: Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif, 6 cilt, Mahmûd Bey Matba'ası, İst. 1324-1326.
5. Tahirulmevlevî: Şerh-i Mesnevî, 16 cilt, Ahmed Said Matba'ası, İst. 1971.
6. Abdulbaki Gölpınarlı: Mesnevî ve Şerhi, 6 cilt, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1985.

Biz bu konuşmamızda İsmail Hakkı Bursevî'nin 2 ciltlik "Mesnevî Şerhi"nin 1. cildinde yer alan müellife ait manzum parçalar üzerinde durmak istiyoruz.

Klâsik doğu edebiyatında nesri nazımla süslemek bir âdettir. Yazarların özellikle şerhlerde mensûr izahları müteâkip bir beyit, kıt'a, rubâi vs. ile söylediklerini pekiştirdikleri yahut özetledikleri görülür. "Gülistân", "Bahâristân" ve "Hikem-i Atâi Şerhi"nde bunu görmek mümkündür. İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri de "Mesnevî Şerhi"ni aynı metotla kaleme almıştır.

"Rûhu'l-Mesnevî", Mesnevî'nin 1. defterinden 738 (I. cilt:323; II. cilt: 415) beytin şerhidir. Bursevî, bir beyti şerh ederken umûmiyetle, önce gramer bakımından açıklanması gereken kelime ve terkipler varsa onu açıklıyor, sonra beytin mânâsını müteâkip âyet, hadis, kelâm-ı kibar vs.'den şâhitler getirerek beyti şerh ediyor. Mensûr şerhlerden sonra da "li-müellifih" başlığı altında söylediklerini nazmen özetliyor. "Rûhu'l-Mesnevî"nin I. cildinde bu şekilde söylenmiş İsmail Hakkı Bursevî'ye âit beyit, kıt'a, gazel vs. nevinden 512 beyitlik manzûm parça yer almaktadır.

* S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

İ. Hakkı Bursevî, "Mesnevî"nin ilk beytinin ilk kelimesi olan 'بشئو' in başındaki 'ب' edâtı için 25 ayrı vecih anlatır. Onlardan biri şöyledir: Ve bir dahı 'ب' de 'ا' e nisbetle inkisar vardır. Ve inkisar u tevazu 'bâ'is-i 'ulüvv ve sebeb-i rif'atdır. Nitekim hadîsde gelür: (x) 'من تواضع لله رفعه الله' Ve hadîs-i kutsîe gelür: (xx) 'انا عند منكسة قلب بهم من اجلس' Pes zâhîren indirâs-ı kubûr ve bâtînen inkisâr-ı kulûb ile fenâ-yı tâm lâzımdır. Tâ ki refi'u'd-derecât bâhir ola" (1).

Müellif bu söylediklerini nazmen şöyle özetler:

*Elif-i kâmetiñi nûn eyle
Var fûnûnun yûri cûnûn eyle
Kim ki "bâ" gibi münkesir olmaz
Noktaniñ 'ilmi toğrılıp gelmez. (2)*

Meşhûr Cibrîl hadîsinde belirtildiği üzere Cebrâil aleyhisselam Hz. Peygamberimize "İlmân", "İslâm" ve "İhsan"ı sormuştu. (3) Bunlardan İlmân; "İlm-i Kelâm"ın, İslâm da "İlm-i Fıkh"ın konusuna girer. "Allah'ı görürcesine ibadet etme" mânâsına gelen "İhsân" ise "İlm-i Tasavvuf"a mevzû olmuştur. Fıkh ve Kelâm genellikle insanın zâhîri yönünü ele alır. Tasavvuf ise onun batîni tarafını inceler.

Gerçekten de insan sadece et ile kemikten ibaret değildir. Onun bir de mânevî yönü vardır. Şair:

*"Bu âdem dedikleri
El Ayakla baş değil
Âdem ma'nâya derler
Surat ile kaş değil" (Kaygusuz Abdal)*

derken bu mânevî yöne işaret etmektedir.

Allah, "elest bezmi"nde kendisini Rab olarak tanıyan rûha, bir cisme bürünme emri verir. Ruh da bu emir üzerine uzun bir yolculuğa çıkar. Bursevî bu yolculuk hakkında şöyle der: "Neyistandan kat' olunduktan sonra elden ele geçüp sûretten sûrete girdi. Tâ ki ta'ayyün-i mahsûsî mertebesine girdi. Pes her ta'ayyünde bir nev'-i cüdâlık ve bir gûne hicâb'ârız oldu. Ve bir dahı neyistandan müfâratat ideli bu kadar demler güzer itmiş idi ki her demi bir dem-i vuslat olmağa sâlih idi. Pes her deme göre bir cüdâlık hâsıl oldu. Ve kezâlik vücûd-ı insânî dahı hüviyyet-i zâtîyye mertebesinden tenezzül idüp kendi ta'ayyün-i mahsûsî

x) Allah için tevazu göstereni Allah yüceltir.

xx) Allah kalbi kırık olanların yanındadır.

1) İ. Hakkı Bursevî: Ruh'ul Mesnevî, c.1, Matba'a-i Âmire, İst. 1287, s. 5.

2) A.g.e., s. 5.

3) Bkz. Ahmed Naim: Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi, c.1, Ankara 1976, s. 58.

âyînesinde cilve-ger olunca bu kadar etvâr u menâzil devr eylemiş ve ahd ba'id oldukça gurbet ü devri dahî kemâlin bulmuşdur. (4)

Bursevî hazretleri bu nüzûl kavsini şu güzel dörtlülle noktılıyor:

*Andalib-i dil nice feryâd u efgân itmesün
Çün gül-i sad-berg-i cân kat kat hicâb altındadır
Mezra'-ı vahdetde bitmiş dâne iken bu vücud
Şimdi kesretde nihân olup türâb altındadır. (5)*

Tasavvufta aşk; mecâzi ve hakikî olmak üzere ikiye ayrılır. Mecâzi aşkı herkes tadabilir. Fakat ilâhî aşka herkesin tahammül etmesi mümkün değildir. Cüneyd-i Bağdadî'den rivayet edildiğine göre; ateş C. Allah'a şöyle der: Ey Allah'ım, faraza sana itaat etmemiş olsaydım benden daha şiddetli birşeyle bana azâb eder miydin?... C. Allah şöyle buyurur: Nâr-ı kübrâmı (en büyük ateşimi) senin üzerine musallat ederdim. Ateş, benden daha büyük ateş var mıdır, der. Yüce Allah şöyle cevap verir: Vardır tabîî, velilerin kalplerindeki sevgi ateşi, aşk ateşi en büyük ateştir. Bursevî bu rivâyeti müteakip şu şiiri irad eder:

*Kim alur boynına bu aşkı deyü
Hak ta'âlâ itdi halka hitab
Aldı insân o bârı gerdenine
Gördi kimse getürmedi ana tâb
Kendi ne itdi gör za'if insân
Nâr-ı kübraya düşüp oldı kebâb
Dûzah ol nârdan sığında Hak'a
Gördi yok 'âlem içre böyle 'azâb
Hakkı 'aşkın şarâbın içdiñ ise
Kalmadı saña hâcet-i mey-i nâb. (6)*

Bu aşk ateşi öyle bir ateştir ki Allah'tan başka her şeyi yakar kül eder. Bu ateşten bir köz alan kişi Allah'ın nûr denizinde boğulur. Bu hakikati İ. Hakkı Bursevî şöyle şiirleştirmiştir:

*Aşk bir âteşdir anda mâsivâ çün hâr u has
Hâr u has hergiz dayanmaz urşa ger âteş nefes
Şeş-cihâti garka-i deryâ-yı nûr-ı Hakk olur
Her kim eylerse bu nâr-ı 'aşkdan ahz-ı kabes. (7)*

Bu aşk kelâma gelmez ve kaleme sığmaz. Herşeyi yazan kalem aşka gelince başı döner. Zira kalem sûrettir, aşk ise mânâ... Mânâyı sûret nasıl anlatsın?..

4) İ. Hakkı Bursevî, A.g.e., s. 11.

5) A.g.e., s. 11.

6) A.g.e., s. 38.

7) A.g.e., s. 80.

Hayret-i 'aşka düşen insânın
Okuyup yazmağa 'aklı irmez
Kâr-ı 'âkıldır okuyup yazmak
'Âşıkın aklına sivâ girmez. (8)

Kâinât baştan başa İlahî güzelliklerin tecelligahıdır. İbret gözüyle bakabilsek kainatta "her mevcut elsin-i Hak'dan bir lisân ve her sûret bir sırr-ı acîbden nişandır". (9)

Olmasa hüsn-i ezer ruhsâr-ı gülde âşikâr
Eylemezdi bülbül-i şûrîde âh u zârı kâr
Her varakda yazdı bir sır hâme-i sun-ı ezel
Lîk idrâk itmeden 'âcizdir 'aklı-ı rûzgâr. (10)

Tasavvuf edebiyatında gül Hz. Peygamberimizi, kokusu da onun terini temsil eder. İ. Hakkı Bursevî bu hakikati nazmen şöyle dile getiriyor:

Ger cemâl-i Ahmed'i şerh itmese evrâk-i gül
Olmaz idi 'andalîb-i hoş-nevâ müştâk-ı gül
Gülde ol hüsn-i ezel sırrına oldı âşikâr
Tâ ebed çıkmaz dilinden bülbülün eşvâk-ı gül. (11)

İnsanlar fânîye bağlanmamalıdır. Zîrâ bir gün yok olacaktır. Dâima bâkî olan yüce Allah'a bağlananlar ancak ebedî nimete kavuşurlar.

Bu hayât-ı fenâyı neylersin
Kuru renc ü 'anâyı neylersin
Mâ-sivâyâ nazar salup gezme
Bî-vefâ âşinâyı neylersin
Bes değil mi saña vech-i bâkî
Fânîye itinâyı neylersin
Bu fenâ gülşenine bülbül olup
Bu mecâza senâyı neylersin
Çünkü yokdur temeli dünyânın
Kurup ana binâyı neylersin
Âh u nâlen saña besdir Hakkı
Diñleyip savt-ı nâyı neylersin. (12)

İsmail Hakkı Bursevî şu beyitle I. cildin şerhini tamamlar:

Var ise sath-ı dimâğında eger 'aklı-ı tâm
'Aşkı yaz 'akla bedel tâ bulasın hüsn-i hitâm. (13)

8) A.g.e., s. 197.

9) A.g.e., s. 11.

10) A.g.e., s. 239.

11) A.g.e., s. 292.

12) A.g.e., s. 339.

13) A.g.e., s. 528.

Şimdi I. ciltte yer alan bu manzum parçalardan birkaç örnek sunalım...

Çokdur elemim derdimi takrîr idemem ben
Bir vâkı'amı zevk ile ta'bîr idemem ben
Mushafdır egerçi bu vücûdum baña Hak'dan
Keşşâf olur isem dahî tefsîr idemem ben. (s. 135).

Şeş-cihet nûr olicak âdemde
Neylesûn nûr-ı şemsi 'âlemde. (s. 158)

Olsa 'âşık bir nefes ma'şûk ile ger rû-be-rû
Nûr-ı mir'âtî firâz u zulmeti olur fûrû (s. 170)

Cigerimden irişür bû-yı kebâb

(x) استشموه يا اولى الالباب (s. 187-188)

Mürşid-i kâmil ey dil-i bîmâr
Mazhar-ı ism-i pâk-i şâfidir
Neylesûn 'âşika 'ilâc-ı hekîm
Şerbet-i mürşid aña kâfidir. (s. 188)

Bu dehrîñ şeş-cihetden hem-nişîni gerçi pek çokdur
Ararsañ rub'-ı meskûnı velî yâr-ı vefâ yokdur. (s. 227)

Hudâ'dan olmasa insâna ihsân
Lisân lâl olur olmaz hamd âsân. (s. 227)

Adı sûfî geçinür insânîñ
Doyamaz zînetine dünyânîñ
Bir kurî sûret oldı ekser-i nâs
Killeti vardır ehl-i ma'nânîñ (s. 233).

Sâye-veş yerlere sürün bugün
Cû gibi taşlara urun bugün
Bulasın devlet-i ebed yarın
Hırka-i fakr ile bürün bugün. (s.237)

Olma nâ-cism ile hergiz müşterek
Hem-nişîniñ kendi cinsiñden gerek. (s.308)

Cühelâ-yı cihân hakîkatde
Sanki eşyâ içinde mermerdir
Cühelânîñ arasında 'ulemâ
La'l-veş mermer içre muzmerdir. (s 419)

Pend-i pirân dileriseñ ey yâr
Evliyâyâ tokunma var zinhâr. (s. 460)

x) Ey sağduyu sahipleri: Koklayın onu!...

*Sey-i gamdan tuta gör sîneñi sâf
Hâl-i deryâya bak eyle insâf* (s. 463)

*Tutma bu kesreti hergiz mesken
Cânib-i vahdete 'azm it irken.* (s. 466)

Saygılarımla...

MEVLÂNÂ'DAN MÛLHEM ŞİİRLER

H. Hüseyin TOP*

Muhterem Dinleyenlerim,

Târih, 15 Ekim 1992. İstanbul Dolmabahçe Câmii'ndeyiz.

TRT. Ankara Televizyonu ekibi, Ramazan ayında ve diğer eyyâm-ı mübâreke de yayınlanmak üzere, aşr-ı şerîf ile kasîde-i şerîfe çekimi yapacak.

Ben de çekimde okumak için da'vet edilen hâfızlar arasındayım.

Çekimde bir aşr-ı şerîf ile bir kasîde okudum.

İşim bitince, mu'tâdim vechile, Hz. Mevlânâ'nın 21 nci kuşaktan torunu olan Celâlüddîn Çelebi Hz. lerini ziyârete gittim. Celâlüddîn Çelebi Hz. lerini sık sık ziyâret ederim. Bu ziyâretlerimde Cedd-i A'lâ'larının havasını teneffüs eder, huzurlarında huzur bulurum, râhatlarım.

Çelebî'me, câmi'deki mezkûr çekimden bahsettim. İstekleri üzerine de Câmî'de okuduğum kasîdeyi kendilerine okudum. Memnûniyetlerini ızhâr buyurarak bendenize Hz. Mevlânâ'nın "Ey çerâğ-ı âsümân ü rahmet-i Hakk ber zemîn= Ey göklerin ışığı, yeryüzünde Hakk'ın rahmeti." diye başlayan bir gazeli-ni verdiler. Düz terceme hâlinde olan bu gazeli şiir hâline getirmemi emir buyurdular. Ben, her ne kadar "Efendim, bendeniz şâir değilim, bu işin üstesinden gelemem." dedimse de "Canım bir dene, dene." diyerek beni teşvîk ettiler. Bu suretle ilk satırı, Cenâb-ı Pîr'imizin gazelinin ilk satırının manzum tercemesi şeklin-de olan "Asümânın nûrusun yer yüzüne Hakk rahmeti" diye başlayan ve gazelle aynı vezinde olan ilk denememi yazarak, Çelebî'me okudum. Çelebim, ceddin-den tevârüs ettiği özellikle, öz güzelliğine sâhip olan ve her şeyi güzel gören bir büyüğümüzdür. Yazdığım şiiri beğendiğini söyleyerek, yazmaya devâm etmemi emir buyurdular. Bendeniz de devâm ettim. Çalışmalarım da, genellikle, Cenâb-ı Pîr'in Dîvân-ı Kebîr'inden aldığım bir mazmûnun etrâfında bir örgü örmeye çalışırım. O'ndan aldıklarımı satırlara dökmeye çalıştım. Böylece 15 kadar şiir meydâna geldi.

Kardeşlerim,

Sonsuz Kudret ve O'nun yüce Rasulü her şeyin üzerindedir. Hiçbir şey On-la mukâyese edilemeyeceği gibi, hiçbir ölçü de Onların civârına dahî yaklaşmaz. Meğer çekim yücelerden gele...

* Emekli Din Görevlisi /

Ben, bir Hâfız-ı Kur'ân'ım. Yüksek İslâm Enstitüsü'nün ilk me'zunlarından sayılırım. Kur'ân'ın ve İslâm'ın verdiği şeref başka hiçbir şeyden alınmaz, başka hiçbir şeyde bulunmaz.

Ben, bu yüce değerleri bütün ölçülerin üstünde tutarım. Bundan sonra da nem varsa Cenâb-ı Pîrimindir, Ondandır, Onundur. Himmetini bir gölge gibi, her an üzerimde hissederim.

Pirimin ve yolunun karıncasıyım. Pirimin, Onun ahfâdının, Onu istihlâf edenlerin, Onun yolunda gidenlerin yolunun tozuym.

Yüce Allâh'ımızın, O'nun sevgili habîbi Muhammed Mustafâ'nın feyz ü bereketleri, Pîrimin himmetleri dâimâ üzerimizde olsun.

Bana sizlerle tanışma imkânını sağlayan Muhterem Çelebî'me, Değerli Rektörümüz Halil Cin Beyefendi'ye, organizedeki görevlilere, bana yakınlık gösterenlere şükrânlarımı sunarım.

Şimdi sizlere, denemelerimden birkaçını arzedeceğim.

Müsâmahanıza ve sabrınıza sığırır sevgi ve saygılarımı sunarım.

YÂ RASÛLALLAH MEDED

*Asümânın nûrusun yer yüzüne Hakk rahmeti
Tâlihi insanlığın hem kâinâtın devleti
Zülcelâli velkemâl'in sevgilisi, Ahmed'i
Sevgin ile sana geldim yâ Rasûlallah meded.*

*Sardı beni musibetler salıverdi mihnete
Gündüzlerim gece oldu muhtâcım ben himmete
Tut elimden, okşa başım, al derûn-i şefkate
Âcizim, ihsâna geldim yâ Rasûlallah meded.*

*Gülüsün aşkın ile açan gülü derenlerin
Mürşidisin sen Efendim vuslata erenlerin
Dînin için, aşkın için başını verenlerin
Sen gibi Sultân'a geldim yâ Rasûlallah meded.*

*Kıblegâhım, hem penâhım, canlı Kur'ân'ım benim
Ruhûmun içinde rûhum, canda pinhânım benim
Sebeb-i hidâyetim hem dînim îmânım benim
Bir yüce divâna geldim yâ Rasûlallah meded.*

*Yâ murâdım ver benim yâhut muratsız kıl beni
Bastığın toprak olayım nûr-i aşkın ma'deni
Âteşinle yak kül eyle bu Hüseyin-i bendeni
Dönerek meydâna geldim yâ Rasûlallah meded.*

23.10.1992
Beylerbeyi

YÜCE MEVLÂNÂ

*Hayâline düştüm hayâle döndüm
Kurudum dal gibi, hilâle döndüm
Rahmeyle, nazar kıl, ne hâle döndüm
Gönlümün serdârı Yüce Mevlânâ.*

*Susuzluğun çeker kuru dudağım
Yoluna kurbânım, sana adağım
Artık hazan erdi bozuldu bağım
Gönüller mi'mârı Yüce Mevlânâ.*

*Ömrüm geçip gitti hep âh ü vâhla
Benlik âfetinde kaldım günahla
Gönül vuslat diler ol Yüce Mâh'la
Aşkın nevbahârı Yüce Mevlânâ.*

*Topal karıncanım ararım seni
Mazhar et kerem ü lutfuna beni
Yolundan ayırma garip bendeni
Gariplerin yârı Yüce Mevlânâ.*

*Arıyorum seni güzelliklerde
Hayâtı dokuyan özelliklerde
Ömür bitsin, kalksın, aradan perde
Ömrümün tüm vârı Yüce Mevlâna.*

*Dilerim feyzini gönlümde bulsam
Gönlümü sen alsan, seninle dolsam
Kâ'betül Uşşâk'ının eşîği olsam
Aşkın alemdârı Yüce Mevlânâ*

*Muhammed'in nûrusun gönüllerde
Mübârek ismin vird olmuş dillerde
Her dem açıyorsun gülen güllerde
Hayâtın bahârı Yüce Mevlânâ.*

9.12.1992
Beylerbeyi

ALLAH MUHABBETİNİN SÜRETİ

Allâh "kulum" demeseydi Vallâhi "Kul" demem sana
Âlemler aşkına düşmüş, döner durur yana yana
Felek, ecrâmiyle durmuş, elpençe, ulu dîvâna
Tüm kâinâtın mâhiyeti sensin yâ Rasûlallâh.

Muhabbetimin sûreti Ahmed'im, der sana hallâk
Seninçün halkoldu âlem, sanadır hitâb-ı "Levlâk"
"İnşikaak-ı Kamer" mîsâl, müheyyâ emrine eflâk
Dîn ü îmânın ulviyeti sensin yâ Rasûlallâh.

Ol kadar çok günâhım var ki gelmez add ü ta'dâda
Nolur hâlim eğer lûtfun erişmez ise imdâda
Her cüz'üm bir dil kesilip başladı zar ü feryâda
Günahkâr ümmetin diyeti sensin yâ Rasûlallâh.

Göçmen kuşlar gibi uçup Ravza'sına erebilsem
Mübârek hâk-i pâyine yüzüm gözüm sürebilsem
Muhammed âşıklarının halkasına girebilsem
Hüseyn'in bütün niyyeti sensin yâ Rasûlallâh.

7.12.1992
Beylerbeyi

SANA DOYAMAM

Dünyâ mezardan dar bana, kâinât mekânım olsa
Vücûdumun her zerresinde ayrı bir cânım olsa
Sabah akşam İsm-i Celâl'in vird-i zebânım olsa
Mevlâm seni lâyıkıyla anamaz biçâre gönlüm.

Âteşler içinde kalsam, tutuşup târumâr olsam
Aşkın ile kavruksam da sevdâ tüten buhâr olsam
Yana yana erisem, yok olup, yoklukta vâr olsam
Mevlâm sana lâyıkıyla yanamaz biçâre gönlüm.

Rûhum feyz-i Muhammed'le her bir yana ışık saçsa
Aşkın ummânına dalsa, gönül burâkiyle uçsa
Hüseyn'in kavuşsa sana vuslatına kucak açsa
Mevlâm sana lâyıkıyla kanamaz biçâre gönlüm.

15.11.1992
Beylerbeyi

ASLIM ARARIM

Yüce Allâh'ımın dîvânesiyim
Masivâ'dan geçtim bigânesiyim
"Elest" hitâbından süzülüp gelen
Hasretle inleyen bir ney sesiyim.

Kuluna rûhundan nefheyledi Hakk
Mîsâk alıp etti nûruna ilhak
Fakîr'in tarîri "Belâ"dır elhak
Belânın serâser güldestesiylim.

Sermestim, gezerim Mecnûn misâli
Büküldü kaametim bir "Nûn" misâli
Yitirdim kendimi "Zünnûn" misâli
Makaam-ı takdîrin çün bestesiylim.

Kopmuşum aslımdan aslım ararım
Kor gibiyim, için için yanarım
Eridim, kalmadı gitti karârım
Tükenen bir ömrün son nefesiylim.

21.12.1992
Beylerbeyi

HER ANIN VUSLAT SENİN

Nûr-i Hakk'ın âyînesidir özün yâ Mustafâ
Vahy-i Hakk'ın neş'esidir her sözün yâ Mustafâ
"Kaabe kavseyn" sırrının sen mahrem-i esrârisin
Âşikâre gördü Allah'ı gözün yâ Mustafâ.

Âfitâbın nûrusun hem "Rahmeten lil'âlemîn"
Zât-ı pâkinle hayat buldu semâvât ü zemîn
Her anın mi'râc-ı Hakk'dır, her anın vuslat senin
Tecellî-yi Cemalullah'dır yüzün yâ Mustafâ.

Âlem-i keşfin ışığı, enbiyânın ekberi
Ma'bed-i aşkın imâmı hem risâlet minberi
Pek perîşânım bu aşka düştüğüm gündemberi
Çâresizdir bu Hüseyin-i öksüzün yâ Mustafâ.

29.10.1992
Beylerbeyi

VELED ÇELEBİ ZAMANINDA MEVLEVİHÂNELER VE ÇELEBİ'NİN ŞEYHLERE RESMÎ HİTAP ŞEKİLLERİ

Dr. Erdoğan EROL*

Bu kongrede tebliğ olarak sunacağım belge Konya Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı Mevlânâ Müzesi Hazine-i Evrak Arşivi'nin 47/12 nolu envanterinde kayıtlıdır. Samani renkte ve filigranlı olan belge 33.7 X 42.3 cm. ebadında ve tek yaprak halindedir. Yaprığın iki yanı da kullanılmıştır. Yaprığın her iki yanı da önce çizilmeden boyuna 2 ye ayrılmış, sonra her bölüm yine kendi arasında ESAMÎ-İ MEVLEVİHÂNE, ELKÂB, İBARE ARASINDA VE NİHÂYETDE başlıkları altında 4 sütuna ayrılmıştır. Belgenin başlığı "ÂSTÂNE (VE) MEVLEVİHÂNELERE YAZILACAK MUHARRERÂT-I RESMÎYEDE KULLANILACAK ELKÂB-I RESMÎYE BERVECH-İ ATİ ZİKR OLUNUR." dur. Eninden ve boyundan ikiye katlanılarak muhafaza edilmekte olan belge üzerinde hat, siyah renk mürekkepleri ve rik'a hattı ile yazılmıştır.

Belgenin tarihi 7 Kânun-ı Evvel 1327'dir. Bu tarih miladî 30 Kasım 1911 Perşembe gününün karşılığıdır. Bu tarihte Mevlânâ Dergâhında Postnişin Veled Çelebi (İZBUDAK) dir."**

* Mevlânâ Müze Müdürü.

** Veled Çelebi İZBUDAK, Mevlânâ'nın 18. göbekten evladı olup Necip Çelebi'nin oğludur.

İlk Mektepten sonra, Mevlânâ Dergâhı bitişiğindeki Sultan Veled Medresesi'ne 6 yıl devam etmiştir. Arapça ve Farsça'yi çok iyi bilirdi. Özellikle İstanbul Üniversitesi'nde Fars dili ve Edebiyatı profesörlüğü yapmıştır.

İstanbul'da birçok dergi ve gazetede bazen kendi adıyla bazen de Bahâî mahlası ile yazılar yazardı. 1890 yılından sonra Mektep, Maarif, Servet-i Fünun gibi dergileri de bizzat kendisi yayınladı. En büyük hizmeti Türk Dili Lügatı olan Veled Çelebi, aynı zamanda Türk Ocağı'nın da kurucularındandır.

Padişah Sultan Reşat zamanında Mevlevî Şeyhi Abdülhalim Çelebi'nin azledilmesi üzerine Postnişin olmuş ve bu görevi 9 yıl sürdürmüştür.

Evli ve 3 çocuk babası olan Çelebi 16 yıl süre ile Kastamonu ve Yozgat Milletvekilliği de yapmıştır. 3 Mart 1953 yılında vefat eden Veled Çelebi, İsmet İnönü'nün de bulunduğu cenaze merasimiyle Cebeci Mezarlığı'na defn edilmiştir.

**ÂSTÂNE (VE) MEVLEVÎHÂNELERE YAZILACAK MUHARRERÂT-I RESMÎ-YEDE KULLANILACAK ELKÂB-I
RESMÎYE BERVECH-İ ATİ ZİKR OLUNUR.
Fİ 7 KÂNUN-I EVVEL 1327**

ESÂMi-i MEVLEVÎHÂNE	ELKÂB	İBÂRE ARASINDA	NIHÂYETDE
1- Yenikapu (İst)	Rûh-ı pür-fütûhum fazîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılâneleri	Dede Efendi Hazretleri
2- Bahâriye (İst)	Rûh-ı pür-fütûhum fazîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılâneleri	Dede Efendi Hazretleri
3- Kasımpaşa (İst)	Rûh-ı pür-fütûhum fazîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılâneleri	Dede Efendi Hazretleri
4- Galata (İst)	Rûh-ı pür-fütûhum fazîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılâneleri	Dede Efendi Hazretleri
5- Üsküdar (İst)	Siyâdetlü Dede Efendi Hazretleri	Siyâdetlerinde	Dede Efendi Hazretleri
6- Karahisar (Afyon)	Rûh-ı pür-fütûhum Siyâdetlü Efendim Hazretleri	Siyâdetlerinde	Efendim Hazretleri
7- Eskişehir	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi
8- Kütâhiye	Zehâdetlü Dede Efendi	Zâhidânelerinde	Dede Efendi
9- İzmir	Fazîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
10- Manisa	Rûh-ı pür-fütûhum Siyâdetlü Efendim Hazretleri	Siyâdetlerinde	Dede Efendim Hz.leri
11- Miğdillü	Fâzîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
12- Kıbrıs	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
13- Gelibolu	Fazîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
14- Edirne	Fâzîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
15- Selânik	Fazîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
16- Üsküb	Fazîletlü Dede Efendi	Zâhidânelerinde	Dede Efendi
17- İpek	Zehâdütle Dede Efendi	Zâhidânelerinde	Dede Efendi

18- Ankara	Fazîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
19- Kangırı	Fazîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
20- Kastamoni	Fazîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
21- Haleb	Siyâdetlü Efendim Hazretleri	Siyâdetleri	Efendim Hazretleri
22- Urfa	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
23- Ayıntab	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
24- Lazkiye	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
25- Maraş	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
26- Kudüs	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
27- Şam	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
28- Trablusşam	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi
29-- Mısır	Fazîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
30- Aydingüzelihisârı	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi Hazretleri
31- Muğla	Fazîletlü Dede Efendi	Zâhidânelerinde	Dede Efendi
32- Karaman	Siyâdetlü Efendim	Siyâdetlerinde	Efendim
33- Sivâs	Siyâdetlü Efendim Hazretleri	Siyâdetlerinde	Efendim Hazretleri
34- Kayseri	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Efendim
35- Tokat	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi
36- Samsun	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi
37- Burusa	Fazîletlü Efendim Hazretleri	Fâzılânelerinde	Efendim Hazretleri
38- Ermenâk	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi
39- Erzincan	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi
40- Antakya	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi
41- Kilis	Fazîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılânelerinde	Dede Efendim

42- Burdur	Zehâdetlü Dede Efendi	Zâhidânelerinde	Dede Efendi
43- İsparta	Zehâdetlü Dede Efendi	Zâhidânelerinde	Dede Efendi
44- Eğirdir	Zehâdetlü Dede Efendi	Zâhidânelerinde	Dede Efendi
45- Niğde	Zehâdetlü Dede Efendi	Zâhidânelerinde	Dede Efendi
46- Çorum	Zehâdetlü Dede Efendi	Zâhidânelerinde	Dede Efendi
47- Amasya	Zehâdetlü Dede Efendi	Zâhidânelerinde	Dede Efendi
48- Antalya	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi
49- Beyşehir	Zehâdetlü Dede Efendi	Zâhidânelerinde	Dede Efendi
50- Siroz	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede efendi
51- Bilecik	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi
52- Yozgat	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi
53- Tire	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi
54- Denizli	Fazîletlü Dede Efendi	Fâzılânelerinde	Dede Efendi
55- Sakız	Fazîletlü Dede Efendi	Zâhidânelerinde	Dede Efendi
56- İzmirde Bahriye Dergahı Zaviyedârı Halîl Dedeye	Zehâdetlü Dede Efendi	Zâhidânelerinde	Dede Efendi
57- Girid	Fazîletlü Dede Efendi Hazretleri	Fâzılânelerinde	Efendim
58- Tavşanlı Mevlevihânesi			
59- Kerküt Mevlevihânesi			
60- Musul Mevlevihânesi			
61- Ulukışla Mevlevihânesi			
62- Kırşehir Mevlevihânesi			
63- Demurci Mevlevihânesi			

Bu belgede dikkatimizi çeken hususları 7 madde altında topladık.

1. Belgenin tarihi 7 Kânun-i Evvel 1327'dir. Bu tarihlerde Mevlânâ Dergâhında Postnişin Mustafa Necip Çelebi oğlu Bahaeddin Veled Çelebi'dir.

2. Elimizdeki 33.7 X 42.3 cm. ebadındaki belge bir müsveddedir. Herhalde tashihten sonra temize çekilmiş olmalıdır. Belge müsvedde halinde hazırlandıktan sonra ilaveler, çıkartmalar ve düzeltmeler yapılmak üzere Mevlânâ Dergâhının 31. Postnişini Veled Çelebi'ye sunulmuştur. Belge siyah mürekkeble ve rik'a hattı ile yazılmıştır. Tashihler, çıkartmalar ve ilaveler yine rik'a hattı ile ancak, daha açık renkli mürekkeple ve daha ince bir kalemle yazılmıştır. Değişiklikler ibarenin üzerlerine yalnızca bir çizgi çizilerek yazılmış olduğundan, iptal edilen ibareler kolayca okunabilmektedir.

Bu tashihlere örnek verirsek;

a) 5. sıradaki

"Rûh-ı pür fütûhum fazîletlü Dede Efendi Hazretleri" ibaresinin "Rûh-ı pür fütûhum fazîletlü" kısmının üzeri kalemle çizilerek, hemen üzerine "Siyâdetlü" yazılmış ve ibare "Siyâdetlü Dede Efendi Hazretleri" şekline dönüştürülmüştür.

b) Yine 11. sıradaki

"Fazîletlü Dede Efendi" ibaresi yeterli bulunmamış olmalı ki ibarenin sonuna "Hazretleri" ilave edilerek "Fazîletlü Dede Efendi Hazretleri" haline getirilmiştir.

c) Belgede iki yerde de hata yapılmıştır. Birincisinde 54. sıraya yazılan "Bozkır"ın karşısında Elkâb sütununda yer alan "Zehâdetlü Dede Efendi", ibare arasında sütununda yer alan "Zâhidânelerinde" ve Nihâyette sütununda yer alan "Dede Efendi" ibareleri herhalde Bozkır Mevlevîhânesi bu tarihten önce kapanmış olmalı ki, ibarelerin üzerleri çizilerek iptal edilmiştir.

d) Yine 62. sırada yer alan İzmir'in üzeri de, katip tarafından daha önce İzmir'in 9. sıraya yazıldığıının hatırlanmış olması üzerine, çizilerek iptal edilmiştir.

3. Bu belgede 63 Mevlevîhânenin ismi geçmektedir. Bu 63 Mevlevîhânenin isimlerinin alfabetik sıra ile dizilişleri şöyledir.

1. Amasya	15. Edirne	29. Karahisar
2. Ankara	16. Eğirdir	30. Karaman
3. Antakya	17. Ermenak	31. Kasımpaşa
4. Antalya	18. Erzincan	32. Kastamonu
5. Ayıntab	19. Eskişehir	33. Kayseri
6. Bahâriye	20. Galata	34. Kerküt
7. Bahriye	21. Gelibolu	35. Kudüs
8. Beyşehir	22. Güzelhisar	36. Kütahiye
9. Bilecik	23. Girid	37. Kıbrıs
10. Burdur	24. Haleb	38. Kırşehir
11. Burusa	25. Ipek	39. Kilis
12. Çorum	26. Isparta	40. Lazkiye
13. Demurci	27. İzmir	41. Maraş
14. Denizli	28. Kangırı	42. Manisa

43. Mısır	50. Selânik	57. Trablusşam
44. Miğdillü	51. Siroz	58. Ulukışla
45. Muğla	52. Sivas	59. Urfa
46. Musul	53. Şam	60. Üsküdar
47. Niğde	54. Tavşanlı	61. Üsküb
48. Sakız	55. Tire	62. Yenikapu
59. Samsun	56. Tokat	63. Yozgat

4. Bu Mevlevîhânelerden 59-60-61-62-63. sırada yer alan Tavşanlı, Kerküt, Musul, Ulukışla, Kırşehir ve Demurci Mevlevîhânelerinin "Elkâb", "İbare Arasında" ve "Nihâyette" sütunları altına herhangi bir şey yazılmamıştır. Bu 5 Mevlevîhânenin isimleri sanki belgeye sonradan ilave edilmiş gibidir.

5. Mevlevîhâneler karşısında yer alan ELKÂB (Ünvanlar) hanesinde 63 Mevlevîhânededen 6 sıra yani, İstanbul Yenikapu, Bahâriye, Kasımpaşa, Galata, Afyon Karahisar ve Manisa Mevlevîhânelerine diğerlerinden farklı olarak hitab edilmektedir. İstanbul Yenikapu, Bahâriye, Kasımpaşa ve Galata Mevlevîhânelerine "Rûh-ı pür fütûhum fazîletlü Dede Efendi Hazretleri" diye hitap edilirken Karahisar ve Manisa Mevlevîhânelerine "Rûh-ı pür-fütûhum Siyâdetlü Efendim Hazretleri" diye hitap edilmiştir.

6. İstanbul Mevlevîhânelerinden dördüne yukarıda görüldüğü gibi özel şekilde hitap edilirken, İstanbul Üsküdar Mevlevîhânesine yalnız "Siyâdetlü Dede Efendi Hazretleri" diye hitap edilmesi dikkat çekicidir.

7. Yine "Esâmi-i Mevlevîhâne" sütununun 56. sırasında yer alan "İzmir'de Bahriye Dergâhı Zaviyedârı Hali Dede" hitabında ise, Mevlevîhânenin ismi ile birlikte, dedesinin ismi de zikredilmiştir.

Şimdi de Mevlevîhâne'lere "Elkâb", "İbare Arasında" ve "Nihayetde" sütunlarında nasıl hitap edildiğine bakalım.

1. Elkâb sütununda Mevlevîhanelere 9 tür hitap görüyoruz:

A- Fazîletlü Dede Efendi Hazretleri

1. Miğdillü	2. İzmir	3. Gelibolu
4. Edirne	5. Selânik	6. Ankara
7. Kangırı	8. Kastamonu	9. Mısır
10. Kilis	11. Girid	

B- Fazîletlü Efendim Hazretleri

1. Burusa

C- Fazîletlü Dede Efendi

1. Eskişehir	2. Kıbrıs	3. Üsküb
4. Urfa	5. Ayıntab	6. Lazkiye
7. Maraş	8. Kudüs	9. Şam
10. Trablusşam	11. Muğla	12. Aydın Güzelhisari
13. Kayseri	14. Tokat	15. Samsun

16. Ermenak	17. Antakya	18. Erzincan
19. Siroz	20. Antalya	21. Yozgat
22. Bilecik	23. Denizli	24. Tire
25. Sakız		

D- Rûh-ı pür-fütûhum Faziletlü Dede Efendi Hazretleri

1. Yenikapu	2. Bahâriye	3. Kasımpaşa
4. Galata		

E- Rûh-ı pür fütûhum Siyâdetlü Efendim Hazretleri

1. Karahisar	2. Manisa

F- Siyâdetlü Dede Efendi Hazretleri

1. Üsküdar

G- Siyâdetlü Efendim Hazretleri

1. Haleb	2. Sivas

H- Siyâdetlü Efendim

1. Karaman

K- Zehâdetlü Dede Efendi

1. Kütâhiye	2. İpek	3. Burdur
4. İsparta	5. Eğirdir	6. Niğde
7. Çorum	8. Amasya	9. Beyşehir
10. İzmir'de Bahriye		

II- İbare Arasında sütununda Mevlevihânelere 5 çeşit hitap vardır.

A- Fâzilâneleri

1. Yenikapu	2. Bahâriye	3. Kasımpaşa
4. Galata		

B- Fâzilânelerinde

1. Eskişehir	1. İzmir	3. Miğdillü
4. Kıbrıs	5. Gelibolu	6. Edirne
7. Selânik	8. Ankara	9. Kangırı
10. Kastamonu	11. Urfa	12. Ayıntab
13. Lazkiye	14. Maraş	15. Kudüs
16. Şam	17. Trablusşam	18. Mısır
19. Kayseri	20. Tokat	21. Aydın Güzelhisarı
22. Samsun	23. Burusa	24. Ermenak
25. Erzincan	26. Antakya	27. Kilis

C- Zâhidânelerinde

1. Kütâhiye	2. Üsküb	3. İpek
4. Muğla	5. Burdur	6. İsparta

7. Eğirdir	8. Niğde	9. Çorum
10. Amasya	11. Beyşehir	12. Sakız
13. İzmir'de Bahriye		

D- Siyâdetlerinde

1. Üsküdar	2. Karahisar	3. Manisa
4. Karaman	5. Sivas	

E- Siyâdetleri

1. Haleb

III- Nihâyetde sütununda ise Mevlevîhânelere 6 tür hitap edilmiştir.

A- Dede Efendim

1. Kilis

B- Dede Efendim Hazretleri

1. Manisa

C- Dede Efendi

1. Eskişehir	2. Kıbrıs	3. Üsküb
4. İpek	5. Urfa	6. Ayıntab
7. Lazkiye	8. Maraş	9. Kudüs
10. Şam	11. Trablusşam	12. Aydın Güzelhisarı
13. Muğla	14. Tokat	15. Samsun
16. Ermenak	17. Erzincan	18. Antakya
19. Burdur	20. İsparta	21. Eğirdir
22. Niğde	23. Çorlu	24. Amasya
25. Antalya	26. Beyşehir	27. Siroz
28. Bilecik	29. Yozgat	30. Tire
31. Denizli	32. Sakız	33. İzmir'de Bahriye

D- Dede Efendi Hazretleri

1. Yenikapı	2. Bahâriye	3. Kasımpaşa
4. Galata	5. Üsküdar	6. İzmir
7. Miğdillü	8. Gelibolu	9. Edirne
10. Selânik	11. Ankara	12. Kangırı
13. Kastamonu	14. Mısır	

E- Efendim

1. Karaman	2. Kayseri	3. Girid

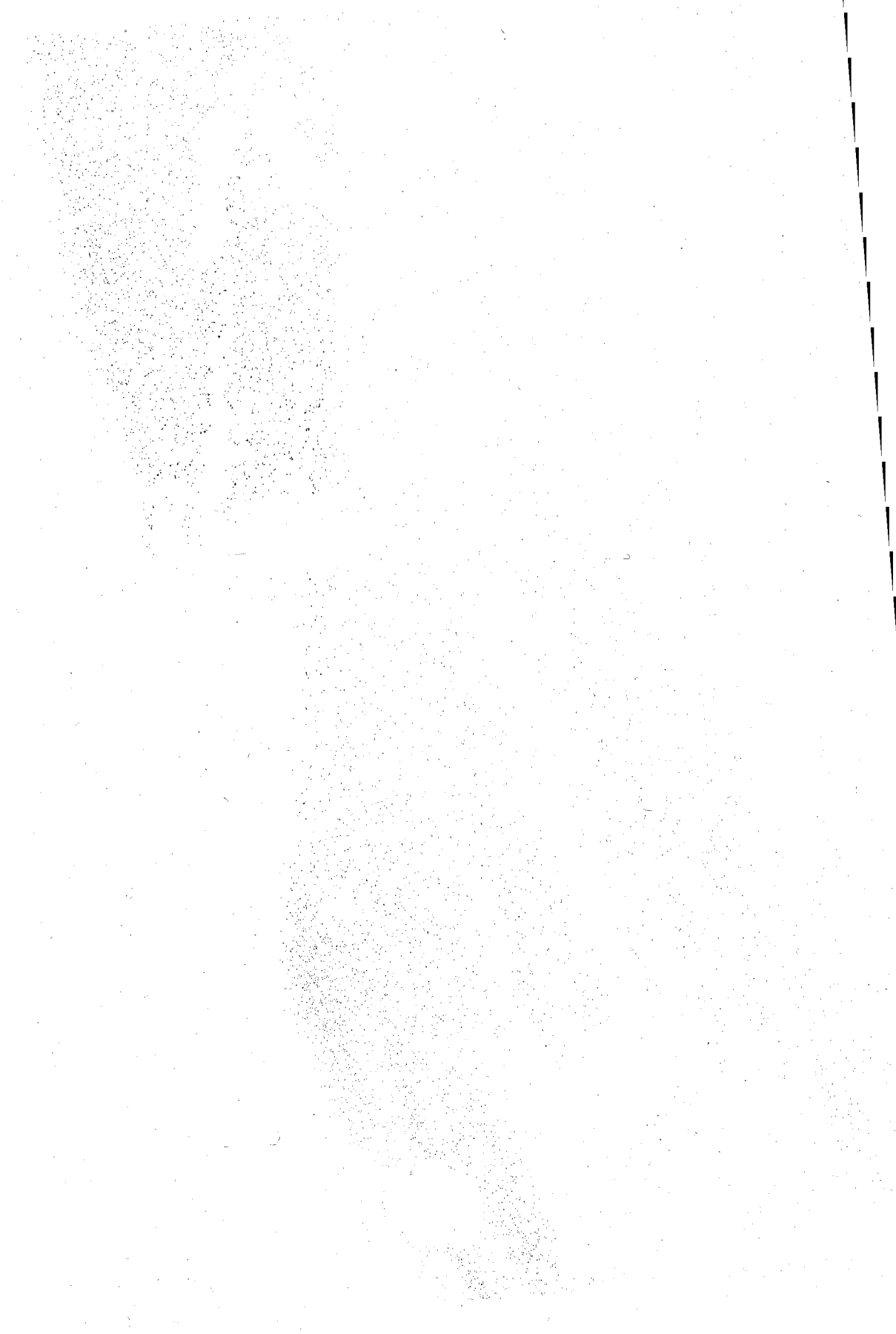
F- Efendim Hazretleri

1. Karahisar	2. Kütâhiye	3. Haleb
4. Sivas	5. Burusa	

Netice itibariyle bu belge bize Mevlevîhânelerin kapanmadan önceki 1911' li yıllardaki yerlerini bildiriyor. Ayrıca Çelebilik makamını işgal edenlerin Mev-

levihâne Şeyhlerinden herbirine yazışmaları sırasındaki hitap esaslarını gösteriyor. Belge Mevlevihânelerdeki kökleşen ananın yanında, disipline riayeti ve makama saygıyı sergiliyor. Böylece Mevlevihânelerin kapanışlarına kadar nasıl sapaşğlam ayakta kalabildiklerini öğrenmiş oluyoruz.

- Fâzıl** : Fâziletli, erdemli, meziyet sahibi
Fâzilet : Güzel vasıf, iyi huy
Fütûh : Zafer, galibiyet, üstünlük, gönül ferahlığı
Siyâdet : Seyitlik, efendilik, sahiplik. Hz. Hasan vasıtası ile Hz. Muhammed'in soyundan olma hali
Siyâdetlü : Hz. Muhammed'e intisab şerefinde bulunan zat
Zâhit : Çok aşırı sofu, her şeyden çekinen ve takva ile meşgul olan kimse
Zâhidâne : Zahitlere yakışacak surette
Zehâdet : Zahitlik, din emirlerine aşırı olarak bağlılık
Zehâdetlü : Şeyhlere ve din adamlarına hitaben kullanılan ünvan

LATİFİ'YE GÖRE MEVLÂNÂ

Prof. Dr. Hüseyin AYAN*

Türkçe şuarâ tezkirelerinden en önemlisi diyebileceğimiz, XVI. yüzyılın ilk yarısında (953h./1546m.) yazılmış bulunan ve Anadolu sahasında kaleme alınan tezkirelerin, şimdiki bilgilerimize göre, ikincisi olan Latîfî Tezkiresi:

1 Mukaddime (3-36), İki kısım (36-75), 1 Hâtîme (372-374) den ibarettir. Müellif, birinci kısmı ikiye ayırarak: Birinci Fasılda: Tarikat Şeyhi ve Evliyâlık mertebesine yükselmiş şâirleri (36-59), İkinci Fasılda: Osmanlı pâdişah ve şehzâdelerinden şâir olanları zikretmiştir (59-71). İkinci kısımda ise, elifbâ sırasına göre kendisinden önce ve kendi devrinde yetişen şâirlerin hayat hikâyelerini ve eserleri, şiirleri hakkındaki görüşlerini beyan etmiştir (72-372) (1).

Tezkire'nin mukaddimesinde (önsözünde), Latîfî, şiir ve şâir hakkında, oldukça geniş tahliller yaparak, akle ve nakle de yer vererek, "poetika"sını tesis eder. (2) Lâkin müellif bununla da yetinmeyerek, eserinin birinci kısmının ilk faslında, kimleri, neden dolayı ve hangi özelliklerine binâen kitaba aldığını açıklar: (Dinleyenleri sıkmamak için, mümkün olduğu kadar, günümüz Türkçesiyle ifade edeceğim). Buna göre:

"Bu fasılda, Anadolu'ya gelip, Anadolu'da yaşamakla şöhret bulan (Allah onların sırlarını takdis etsin, dünya üzerindeki nurlarını bereketli kılsın), şiirin gereklerini bilen ve fennin inceliklerinde olgunlaşmış bulunan ve şeyhlik derecesine ulaşmış şâirler, birinci kısmın birinci faslında yer alacaklardır. Hakikatte şiir, sevdikleri: Hak Teâlâ Hazretlerinin cemâli ve istedikleri de mutlak varlık olan, gönül gözleri açık ve kalbleri uyanık bulunan "ehlü'llâh ve evliyâu'llâh'a aittir. Hem bu seçkin topluluğun manzûmeleri ve şiirleri öğrenmek ve şöhret kazanmak için değildir."

Ya ne içindir? Bunun cevabını Latîfî'den dinleyelim:

"Din yolunun araştırmacılarına yol göstermek ve girdikleri yolun usûllerini beyan etmek içindir!" "Allâh'ın arş altında hazineleri vardır. Anahtarları ise şâirlerin dilleridir." Bunlar hakkında, "Şâirlerin dili, cennetin anahtarıdır" bunların beyânındadır. Nitekim Matla'u'l-envâr ve Mahzenü'l-esrâr Hz. Şeyh Feridüddin Attâr (Allah, türbesini hoş kokulu eylesin), Mantıku't-Tayr= Kuş Dili adlı kitabında:

* Isparta S.D.Ü. Burdur Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

1) Latîfî, Tezkiretü's-Şuarâ, İstanbul, 1314, İkdâm matbaası, 381.

2) Bu husustaki makalemiz, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün yayımladığı derginin ilk sayısında çıkacaktır.

آنکه او بود سرور پیغمبران گفت در زبان شاعران
هست حق را گنجای بی شمار سر آن یک می ندانند از هزار

(Peygamberlerin serveri: "Şâirlerin dilleri altında Hakk'ın sayısız hazineleri vardır. Onun sırnını binde biri bilmez." dedi.)

Herkese mâlûmdur ki, bundan maksat, gerçeği söyleyen ve kendilerini Allâh'a adanmış kimselerle gerçeği bilen evliyâlardır. Hayâlde yıldızlanmış boş sözlerle maskarahlığa kaçan latîfeler söyleyen günümüz rezilleri değildir," diyor.

Latîf'nin tespitlerine göre; din bilgileri, şiiri iki kısma ayırmışlardır: Birinci kısım, tevhîd'ler, ilâhîler, mev'iza'lar, nasîhat'ler ve haseniyyât'tır. Bunlar, İslâm bilgileri ve fakîhleri indinde, mubâh ve meşrûdur. Hezliyyât ile hicviyyât, medhiyyât ise yasak ve haramdır. Aklen, naklen reddolunmuş ve yasaklanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber: "Şiir, bir sözdür. Güzeli güzeldir, çirkini de çirkindir." buyurmuştur.

Latîfî, şiir, belîğ ve bedî', takvâya delâlet etmez ve te'vî elverişli olmazsa, mecâzî anlamdan başka ihtimali yoktur. (Şiir, İblis'in düdüklerinden bir düdüktür.) hükmündedir. İsterse binlerce edebî sanat ve bed'falarla sihr-i hatâl olsun, âtil ve bâtıldır. Halbuki, büyük seleflerimizin şiirleri, te'vîl edilebilir, hem hakikat hem de mecâz anlamına elverişli idi. Zira evliyâlar, şimdi söylenen çok önemlidir, kendi hâllerini örtmek ve gizlemek için, nice gayb sırlarını ve gerçek mânâları, mecâz sûretinde göstermişlerdir. Hem Allah, ikrâm edici, bağışlayıcı, merhamet edici, şükürleri kabûl edici olduğundan, mecâzî söz söyleyenlerin yazdıkları: tevhîf, na't, mev'iza ve açıklamaları hürmetine, hatâlarını bağışlayıp, günahları silip, onları, "Yapmadıklarını söylerler (1)" zümresinden kılmasın. Devamla, "hakikat ehlinin şiirle şöhet bulanları, mânevî yolun yolcuları olduklarından, onların güzel adlarını sultanlardan, vezirlerden, bilginlerden ve emirlerden önceye alıyoruz" diyor. Çünkü:

(Cihan pâdişahları, bir derde düşünce, tekke köşelerinde oturanlardan yardım isterler.)

Bu anlayıştan yola çıkan Latîfî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'yi, kitabının başına oturtmuştur. Gerçekten Kastamonulu Latîfî, eserinin birinci kısmının ilk faslında Mevlânâ'nın hayatını yazmıştır. Şimdi Mevlânâ'yı Latîfî'den dinleyelim:

"Şeyh Hazretleri, Şeyhlerin sultanı, Berzahların berzahı, Kayyûm olan Allâh'ın yakîni, yâni Celâleddin Rûmî. (Allah nûrunun feyzini artırsın ve sırnını takdîs etsin). İşte, Mevlânâ'ya tahsis edilen, Tezkire'deki yerin başlığı böyledir.

Latîfî, devamla, "Velîler topluluğunun başı ve ilk ismi, bu fırkanın başkanı ve padişâhı, o büyüklük cenâbı ve sırların anlaşılması güç olanlarını açıklayan Hz.

1) Sûre: XXVI., Âyet:226.

Monla Hudâvendigârdır. Nurlarla kaplı ve feyizler saçan mezarı "Karaman diyârı" denen ve Konya denmekle meşhur olan şehirdedir. Hicretin 604./1207 yılında Belh şehriden Anadolu'ya gelip burada gelişmişler ve adı geçen vilâyete (Konya'ya 4 yaşında gelip Rûmilikle meşhûr olmuşlardır. Yetişmesi ve ortaya çıkışının olgunluğu Rûm vilâyeti denen Anadolu'da olduğu için halkın dilinde adının şöhreti ve tam nisbeti: CELÂLEDDİN RÛMÎ diye meşhurdur. Zamanları, Selçuklulardan Sultan Alâeddin devrine ermiştir.

Sultan Alâeddin, cân u gönülden, O'nun irâdesinin müridi olup, pâdişahlığı O'na vermiştir. Kendilerine Hudâvend-i kâm-kâr ve Molla Hudâvendigâr demelerine sebep budur. Babalarına: Sultânü'l-'ulemâ Bahâeddin Veled derler. Hz. Mollâ'dan onuncu ata, Sıddik lakabıyla anılan Ebûbekir'e çıkar. (Allâh râzı olsun). Menâkıbü'l-'Ârifin ve Mesalikü's-Sâlikîn (Eflâkî Ahmed Dede'nin ÂRIFLERİN MENKABELERİ adıyla Türkçe'ye çevrilen eseri) adlı kitap, Mevlânâ'nın keşif ve kerâmetlerinin menkabelerini, olağanüstü hâllerinin eserlerini açıklar. Menkabeleri cümlesinden birisi şudur: Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (S.A.V.) mîrâca yükseldiği zaman, meleklerle âit gökleri ve feleğin acâyip hâllerini dolaşırken Arş'ın dibinde, heyecanla semâ eden bir şahsı gördü. Parlak güneş gibi, nûrdan sarı ve külâhının ortasında "Hatt-ı İstivâ" gibi çekilmiş bir nişânı bulunmakta; dönen felek gibi, durmadan dönüyor ve yerinde duramayan çarh gibi devamlı olarak hareket hâlinde. Onun semâının sesinden felekler raksa girmiş ve şevkinin ney nevâsından feleklerle, meleklerle hayret ermiş. Bunu gören Hz. Rasûl, Cebrâil'e: "Bu, çarh üzerinde çarh vuran, feleğin kendi etrafında döndüğü kutup, bu yüce arşa zıyâ veren, nurların doğduğu kişi, peygamberlerden midir, yoksa ulu velîlerden midir? Cenâbu Hakka bu kadar yakınlığı var, yüce arşa yüksek menzili var? diye sordu. Hz. Cebrâil ve Hakkın postacısı (Haber getirip götüreni şöyle cevap verdi: "Bu kişi, gerçeklik denizinin incisi ve Hz. Ebûbekr Sıddik'in sulbünün sadefinin cevheridir. Onun büyük oğullarından ve mükerrer evlâdından Mollâ-yı Mevlevî, Şeyh-i ma'nevî, Hz. Kayyûmun yakîni Celâleddini Rûmî olacaktır," dedi.

Hz. Peygamber, bu sırrı öğrenince, bu işaretin müjdesinden Hz. Ebûbekir'in yüzü güldü.

بشنو از نی چون حکایت می کند

"Dinle neyoen kim hikâyet etmede" mîsrâi buna işârettir.

Hâsılı, Celâleddin Rûmî, velîlik kerâmeti ile iki cihan ilimlerinde mütebahhir ve zâhirî ve bâtinî ilimlerde iki denizin birleştiği yerdir. Mânevî bir şeyh ve Mesnevî kitabının sâhibidir. Bu kitabı, nasihatın nisâbıdır. İslâm ümmeti içinde, dînin defli, yakîn ehlinin bürhanıdır. Büyük şeyhler, halkı, Yaradan'ın yönüne onunla irşâd ederler. Bir tarîkate girmede ve tasavvuf yolunda onun benzeri bir kitap, tarikat şeyhleri arasında gâyet nâdir ve çok az bulunur. Hem bu hoş kitapta görülen hikmet nişanlı beyitler, düşünce istenerek yazılıp çizilmiş değildir. Belki her bir kelimesi şeksiz ve şüphesiz gayb âleminden kopup gelen şeylerdir. Cümleleri sadece gerçek ve işâretleri ise inceliklerle doludur. Mesnevî, âyetlerin ve dînî haberlerin anlamlarını bir araya getirir ve tasavvufla uğraşanların arasında bir

adı da "Mahzenü'l-Esrâr=Sırların Hazinesi" dir. Kur'ân-ı azîmin sırlarını ve nükte-lerini; Hz. Peygamberin hadislerinin gizli kalan işâretlerini, eserinde dercetmiş; öncekilerin ve sonrakilerin ilim gerçeklerini ve inceliklerini yerleştirmiştir. Anlaşılması güç olan beyitleri çoktur. Kavranması zor olan işâretlerine nihayet yoktur. Sıradan akıllar, onu anlamakta âciz ve güçsüzdür. Bu sebepten bâzı tâbirleri, zâhirî ilimlere göre, olması gerekenin tersine görünür.

Müctehitlerden birisine, "Mesnevî hakkında ne buyurursunuz? diye sorul-dukta, şöyle cevap verir: "Şeriat ilimlerine uygun düşen sözleri, yaşanan dünya- da söylemiş, doğru ve kabûl edilir. Zâhirî şerîata ters düşenleri, istigrak âleminde, gerçeği görüp dehşete düştüğü anlarda, söylemiştir. Bunlar bâzı işâretler ve tevili gereklidir. Bunların anlamını, tarikat yolunda son noktaya va-ranlar, bâtın ehlinin ledün ilmini (işlerin iç yüzünü) bilenler anlar. Müşkil beyitleri-nin çözülmesi kalb gözü açık olanların, keşif ve kerâmet sâhiplerinin katında olur. Zira, kendisinden söz edilen Mevlânâ, zâhir ve bâtın ilimlerinde tek ve biri-cik idi. Hem kendi çağının müftisi hem de dört medresenin müderrisi idi. Yüce mefhûmlarında yanlış yoktur. Yanlışlık, dinleyenin kavrayışında ve anlayışında-dır. Nitekim , Mesnevîde, kavrayışız inkârcılar hakkında şöyle buyurmuşlardır:

ظاہر شد دیدی ز معنی غافل
 باطنش را کن زگه گر عاقلی
 حرف قرآن را بدانکه ظاہرست
 زیر ظاہر باطنی بر قاهرست

(Dışını gördün, mânâsından (içinden) gâfilsin. Akıllıysan içine bak. Kur'ânın harfleri dışıdır. Görünen harflerin altında bir bâtın (iç, mânâ) vardır. Kahredici olan odur. Böylece bil) Aşağıdaki beyitler, iki renkli dünyanın gururlu kimselere, sonunda tatlıca içtiklerini zehire, zenginliklerini sıkıntıya çevirerek, cahillerin aşı-ğalık çukurunu yücelik ve makam sandıklarına dair olup Mesnevî'dendir:

سروری زهر است آخر روح را
 گرچه کم تر یاک دارد ز ابتدا
 جاہلان سرور شدند ست ز بیم
 عاقلان سرها کشید اندر کلیم
 هر که بالاتر رود احمق تر است
 استخوان او بتر خاهد شکست

(Serverlik, başlangıçta keyif verici (azıcık uyuşturucu) kullanmak gibidir. So-nunda ise rûha zehirdir.

Câhiller, korkudan server (başkan) olur; akıllıysa başlarını örtünün altına çekerler.

Kim çok yükseklere çıkarsa, çok ahmaktır, onun kemikleri daha beter kırılca-k.)

Latîf'ye göre, Mevlânâ'nın 30.000 beyit Mesnevîsi, 90.000 beyit şâir güzel sözleri vardır.

Allâh'ın zâtına ve sıfatlarına dair, hakikat ve mecâzî içine alan, tarîkat yoluna girişi gösteren nice risâlesi ve tasavvuf ilmi hakkında nice makalesi vardır.

Aşağıdaki birkaç beyit (8 beyit), Dîvân-ı Kebîr'indedir. Bunlar, O'nun müşâhedesinin sonucu, keşif ve kerâmetinin meyvesidir. Bir beyti soru ve bir beyti cevap olduğundan kâfiyeleri başkadır.

(شعروله قدسناالله بسره العزيز)

کوه را در بنه دانی یاتم دانی که چیت بحر اندر سرمه دانی یاتم دانی که چیت
بنه دانه نطفه میدان کوه آن حتی درو بحر علم عین انسان سرمه دانی که چیت
باز پیر کینه دینم سال عمرش بی عدد این زمانش نوجوانی یاتم دانی که چیت
بار پیر کینه شیطان در وجود آدمی تازه میگردد هوایش هر زمان دانی که چیت
شعنه کردن شکن در کینه زندان شد اشیر خلتش اندر ریبانی یاتم دانی که چیت
شعنه کردن شکن باشد غضب در آدمی شہوت در گردنش آن ریبان دانی که چیت
سرده پوشیده دیدم استخوانش کشته خاک این زمانش تازه جانی یاتم دانی که چیت
سرده پوشیده باشد نفس انسان بی خبر زنده کرد چون خبر باید از آن دانی که چیت

- Soru : Pamuklukta dağ gördüm. Nedir bilir misin?
Denizi sürmedanda gördüm. Nedir bilir misin?
- Cevap : Pamukluk, nutfedir, pıhtıdır. Dağ, oradaki senin varlığındır. Sürmedan bildiğim, insanın aynı, ilim de denizdir.
- Soru : Ömrümün yılları sayısız olan bir pîri gördüm. Onun bu zamanını genç buldum. Nedir bilir misin?
- Cevap : Pîr şeytandır, ondaki de insanın vücudu. Onun arzusu her zaman taze tutar. Nedir bilirim.
- Soru : Subaşı, zındana esir düştü. Arkasında bir ip buldum. Nedir, bilir misin?
- Cevap : Subaşı, insanın öfkesidir. Boynundaki o ip de şehvettir. Ne olduğunu bilirim.
- Soru : Mezarda bir ölü gördüm. Kemikleri toprak olmuş. Onun bu zamanı tâze canlı buldum. Nedir bilir misin?
- Cevap : Mezardaki ölü, olup bitenden habersiz insan nefsidir. Ondan haber alınca dirilir.

Görüldüğü gibi, Latîfî, önce Mevlânâ ve evliyânın şiirden maksatlarını açıklamış, bunların ölçülerini bir bir ortaya koymuş ve sonra da ölçüler içinde değerlendirmiştir. Aslında, Latîfî Tezkiresi'nin "Mukaddime" (3-36)sinde şiir ve şâirlerin dereceleri ile hâllerini 33 sahife içinde, akli ve nakli hattâ efsânevî delillerle açıklamıştır. Ancak, Mevlânâ ve onun yolunda yürümeye çalışanlara, sıra gelince, onlar için hem ayrı bir fasıl, hem de şiirlerini (nazımlarını) bir kere daha ele almak gereğini duymuştur (36-38). Bu kısımda mânevî âleme dair bâzı bilgiler vererek, Mevlânâ Hazretleri bizlere, şiirinden bâzı örnekler de kaydederek anlatmıştır.

TARİHİN TAHRÎBİ: ÇORUM MEVLEVÎHANESİ

- Türbesi örülüp girişi kapatılan, mihrabı oyulup kapı yapılan, Vakıfların vukufsuzluğu sonucu ilgisiz kişiler elinde beyaz eşya ardiyesi olarak kullanılan ve 50 yıldır kilit altında tutulan bir mevlevîhanenin ilk defa tarafımızdan açıklanan çizimleri ve yürekler acısı halini gösteren slaydları -

Ş. Bârihüdâ TANRIKORUR*

Muhterem Başkanlık Divanı; değerli dinleyiciler;

Bugün sizlerle -tebliğimin başlığından da anlaşılacağı gibi- pek fazla içaçıcı olmayan bir sohbet yapacağız. Bunun adına bir tür dertleşme de diyebilirsiniz. Konumuz Çorum Mevlevîhanesi ve onun yakın tarih içindeki hazin macerasıdır. Uzunca bir süredir mevlevîhanelerle -önce yüksek lisans, sonra doktora programında- uğraştığım malûmunuzdur.

Çorum ili, Merkez, sit alanı olarak tesbit edilmiş Karakeçili Mahallesinde, 1 ve 2 no.lu Karakeçili Sokağının birleştiği noktada, 70 pafta 141 ada, 37-38-39 parselde bulunan eski Çorum Mevlevîhanesi şu anda üç ayrı şahsın elindedir. Mimari değeri olmadığı görüşünde olan Vakıflar Genel Müdürlüğüne eski eser olarak da tescil edilmemiş olduğundan, yeni imar planına göre yol genişlemesiyle semâhane arsası küçültülecek, semâhane mihrab duvarı ve belki de bütünü yok edilecektir. (Çizim 1- Koruma İmar Paftasından [Nö.20-K-3-A] Çorum Mevlevîhanesini gösteren detay).

Birazdan slaydlarda da göreceğimiz gibi, 1925'te tekkeler kapandıktan sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü mevlevîhaneyi gözden çıkarınca, satın alan kişi burasını havlu dokuma atölyesi yapmış, dokuma tezgâhında çalışan kızlar korkmasın veya etrafa duyurmasınlar diye, semâhaneye bakan türbenin kemer altını ve ana giriş kapısını duvar ördürmüştür. Daha sonra da burasını, şehirdeki beyaz eşya mağazasının deposu olarak kullanmış, bu amaçla sokağa en yakın iribat yeri olarak gördüğü mihrab kısmını yıkarak çift kanatlı kapı yapmıştır. Bu zatın engellemesi yüzünden, ancak üçüncü gidişimizde (1992 sonbaharında) gibildiğimiz Çorum Mevlevîhanesinin hazin durumunu görüntüleyebildik ve bize verilen çok kısa süre içinde rölövesini yaptık. Bu rölövemize, asıl durumuna uygun restitüsyon teklifimizi de ekleyerek, Vakıflar Genel Müdürlüğüne müracaat ettik. Dilekçemizde belirttiğimiz amaç, Vakıflar Genel Müdürlüğünün bu yeri

* Sanat Tarihçisi

eski eser olarak tescil ettikten sonra kamulaştırıp onarımını yapması, türbeyi ziyarete açması, semâhaneyi de ya mescit olarak ibadete veya başka uygun bir fonksiyona tahsis etmesidir. Müracaatımızdan hayırlı bir sonuç almayı umuyoruz (1).

Çorum Mevlevîhanesinin kuruluş tarihi çok eskidir. Bugüne kadar görebildiğimiz en eski kayıtlar, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-u Kadîme kısmında bulunan H.984/M.1576 tarih ve 583 no.lu Evkaf-ı Rûm defterindedir. (2) Burada söz konusu edeceğimiz Çorum Mevlevîhanesi ise, H.1295/M.1878 tarih ve 1005 no.lu Çorum Şer'iyye Sicili kaydına göre (3), Emih Ahmed Mahallesinde ve Şerife Fatma Hatun binti-Ahmed Medresesinin yanından, o zamanki adıyla Azap Ahmed Mahallesi taşınmış olan Mevlevîhanedir. Bu yeni Çorum Mevlevîhanesinin bânisi ise meşhur Yenikapı Mevlevîhanesi postnişini Mesnevîhan Şeyh Osman Selâhaddin Dede [1820-1887]'nin yetiştirdiği dervişlerden Şeyh Mehmed İzzet Dede (4) imiş.

Kayıtlardan anlaşıldığına göre, mevlevîhanenin kuruluşu şöyle: İlk mevlevîhanenin medreseye ait arsanın üzerine taşınmış olması, medreseyle mevlevîhane şeyhleri arasında dâvâ konusu olmuş; dâvâyı medrese kazanınca Şeyh M.İzzet Dede, mevlevîhane olarak kullandıkları dersane kısmı kendilerine verilmeyecekse, Azap Ahmed Mahallesinde ve bir süre önce onarılmış olup o anda boş olan "2 bab oda ve 1 bab semâhane ile avlu ve tatlı sudan ibaret" yerin kendilerine verilmesini istemiştir. İstanbul'dan gelen, 23 Ramazan H.1295/M.1878 tarihli son yazı uyarınca, mevlevîhane az önce ada-parselini verdiğimiz bugünkü yerine taşınmış ve 1880 yılında mevlevîhane bir onarım geçirmiştir. (5) Başbakanlık Arşivindeki, İrade Evkaf 1 Receb 1316/15 Kasım 1898 tarihli kayda göre (6), yeniden inşa edilmiş câmi-i şerif ve ilâve olunan zaviyedarlara ait haneye mukabil olmak üzere zaviye odalarının civarına yeni bir bâb hanenin inşası için 15,084 kuruş ödenmiştir.

Tarihçenin devamı şöyledir (7). Tekkelerin kapatılmasından sonra 39 par-

- 1) Bu hayırlı sonuç şu anda alınmış bulunmamaktadır. Kültür Bakanlığı Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 7.2.1994 tarih ve 3396 no.lu kararı ile "Çorum İli, Merkez, Karakeçili Mahallesi, 70 pafta, 141 ada, 37-38-39 parselde bulunan Mevlevîhanenin 2863 ve 3386 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamına giren yapılardan olması nedeniyle tescil edilmesini, İmar planının buna göre düzeltilmesini, Mevlevîhanenin Vakıflar Genel Müdürlüğüne kamulaştırılmasını, koruma alanının belirlenebilmesi için Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün önerilerinin gönderilmesini" uygun görmüştür.
- 2) 583 no.lu Evkaf-ı Rûm Defteri, s. 132b [Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-u Kadîme kısmında].
- 3) Çorum Halk Kütüphanesinde bulunan Çorum Şer'iyye Sicili 1005 no.lu defterindeki Çorum Mevlevîhanesine ait bu kayıt **Çorumlu**, sayı 51 (1944), s. 425-427 ile sayı 52 (1945), s. 427'de bulunmaktadır.
- 4) Mehmed Ziya, **Yenikapı Mevlevîhanesi**, İstanbul R. 1329 (1913); yeni baskı: Tercüman / 1001 Temel Eser, haz. Y. Senemoğlu, İstanbul (tarihsiz), s. 191.
- 5) **Çorum İli Yılığ** 1968, s. 224.
- 6) Başbakanlık Arşivi, **İrade Evkaf**, no. 1562, (1 Receb 1316).
- 7) Bu tarihçeyi, semâhane sahibinin oğlu, Çorum'da kitabevi sahibi Metin Burhanoğlu ile eski şeyh evinin harem ve selâmlık kısmı sahipleriyle yaptığımız mülâkatla tesbit etmiş bulunuyoruz.

selde bulunan semâhane ile türbe kısmı son şeyh Hüsameddin Dede Efendi (8) tarafından 1946'da, Mustafa Burhanoğlu'na satılmıştır. Çift orta sofa planlı şeyh evinin harem ve selâmlığı, 1950'de bağlantı koridoru örülerek ayrılmış, harem kısmı, avlusu ve sonradan yıkılan matbah-ı şerîfiyle birlikte (37 parsel) başka bir şahsa satılmıştır. 1970'te son şeyhin kızı Makbule hanım ölünce, yeğeni selâmlık kısmını, tatlı su kuyulu büyük meyve bahçesi ve içindeki mezar taşlarıyla dolu hâmuşânla (9) birlikte (38 parsel) Mustafa Kölegöz'e satmıştır (Çizim 2- Çorum Mevlevîhanesi Vaziyet Planı).

Semâhane kısmını havlu dokumahanesine çeviren şahsın oğlunun ifadesine göre türbe kısmının duvarla örülmesi şöyle olmuştur: dokuma tezgâhında çalışan kızlar korkmasın diye, babası önce türbe içindeki üç sandukayı başka yere nakletmeyi düşünmüş, ancak rüyasında sandukaların altında yatan zatlerin kendisini boğduklarını görünce kabirleri nakletmekten korkup türbenin kapı ve pencereleriyle giriş mahallini ve semâhaneye bakan şebekeli iki sivri kemerin altını ördürmüştür. Böylece türbeyi hem görülmez, hem de girilmez hale getirmiştir (Çizim 3 [plan], Çizim 4 [kesit] - Çorum Mevlevîhanesi Semâhane - Türbe halihazır durumu).

Eski mevlevîhanenin (15 no.lu) cümle kapısı 37 parselin harem kısmının sahibine ait olunca eski hâmuşâna ve 38-39 parseli açılan merdivenli geçit kapısı bir perde duvarla kapatılmış. Mevlevîhanenin eski hâmuşânındaki diğer mezar taşları ise, 38 parseli (selâmlık ve bahçe) satın alan şahıs tarafından sökülerek başka bir yere götürülmüştür. Aynı şahıs semâhane giriş kapısından geçişi engellemek için duvar ördürmüş ve sadece yeni beton briketli bahçe duvarında ona ait yeni bir giriş (19 no.lu) kapısı açmıştır (Resim 1). Bugün sadece bir mezar taşı, sökülmüş vaziyette, semâhanenin örülmüş giriş kapısı önündeki bahçede bırakılmıştır (Resim 2). Semâhanenin eski giriş kapısı örülünce, 39 parsel sahibi de semâhanenin mihrabını yıkarak sokağa kendisine ait yeni bir giriş (17 no.lu) kapısı açmış, mihrab cephesinin pencerelerinin dış tarafını örmüş (Resim 3,4 ve 5), dokuma tezgâhlarını bağlı oldukları alçı pencerelerin arasındaki yerlerinden söktürüp (Resim 6), ahşap döşemeyle aynı seviyeye getirmek için semâhaneyi toprakla doldurmuş ve mekânı beyaz eşya deposuna dönüştürürken bazı ahşap direkleri tahrib etmiştir.

Bugün dışardan bakıldığı zaman semâhane-türbe binası göze çarpıcı herhangi bir özelliği olmayan önemsiz bir yapı izlenimini vermektedir. Geniş saçaklı, alaturka kiremit örtülü çatı altında bulunan dikdörtgen planlı, tek katlı, taş temelli, kireçle sıvanmış ahşap karkaslı ve kerpiç dolgulu kitabesiz semâhane, mihrab duvarı pencereleri dıştan örüldüğü ve eski alçak kerpiç bahçe duvarı yerine yeni yüksek briket duvar inşa edildiğinden dikkati çekmemektedir. Ancak arsasının köşesinde bulunan mülga 19 no.lu küçük kiremit saçaklı bahçe kapısından gi-

8) Vefatı 10 Nisan 1955. Bkz. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhaneleri ve Son Şeyhleri" **Mevlânâ Güldestesi**, Konya 1964, s. 32. Yaşlıların ifadesine göre Hüsameddin Dede, M. İzzet Dede'nin oğlu olup Kastamonu'da İstiklâl Mahkemesi reisliğinde bulunmuştur.

9) Mevlevîlikte mevlevîhanenin mezarlığına, 'suskunlar beldesi' anlamına gelen "hâmuşân" tabir edilir.

rilince, harab semâhanenin doğu duvarında normal evlerde bulunmayan oldukça yüksek yuvarlak kemerli, dikdörtgen, kalın ahşap doğramalı, kırık camlı üç pencere fark edilir (Resim 7). Pencere kemerleri üstünde birer tepelik mevcuttur. Dökük sıvalı duvarın kuzey tarafında pencere yoktur, fakat içerdeki türbe hizasında örülmüş pencerenin siva izleri görülür (Resim 8). Semâhanenin kuzey duvarında ne pencere, ne kapı vardır; ancak bazı pencere siva izleri seçilir. Semâhanenin cümle kapısı olması gereken yerde ise, yukarıda sözünü ettiğimiz devrilmiş mezartaşı yarı gömülü vaziyette durmaktadır (Resim 6). Aslı durumunu kaybetmeyen, mevlevîhanenin geniş çift kanatlı ahşap cümle kapısı (15 no.lu) kiremit saçaklı ve tavşan kilitlidir. Bu kapının arkasında semâhane-türbenin batı duvarı yanından geçen ve şeyh evinin harem avlusuna götüren bir araba yolu bulunmaktadır. Semâhanenin batı duvarında üç dikdörtgen alçı tepe penceresi ve aralarında kepenkleri kapatılarak iptal edilmiş, ahşap doğramalı, yüksek yuvarlak kemerli bir dikdörtgen pencere bulunur. Duvarın türbe hizasında görülen, alçak bir niyaz penceresi boşluğuna benzeyen duvar girintisi (Resim 9), eskiden halk türbeyi ziyaret ettiği zaman, adak yeri olarak kullanılarak yanmış mumlarla dolu bulunmuş.

Semâhaneye muhdes mihrab girişinden (17 no.lu) girilince, kiremit rengi bir lâke çerçeve kalıntısının mihrabın üstünden geçtiği hemen fark edilir. Mihrabın üstünde bulunan örülmüş tepe penceresiyle iki tarafında bulunan dıştan örülmüş yuvarlak kemerli yüksek dikdörtgen pencerelerde açıkça görülmektedir (Resim 4 ve 5). Mihrab duvarının sol üst köşesine yakın (Çorum Ulu Camiinde olduğu gibi) açık yeşil ve altın çerçevesi lâke bir sakal-ı şerif mahfazasının dolap kapağı görülür (Resim 10). Buzdolabı ve çamaşır makinesi kutularıyla dolu ve yeri toprakla doldurulduğu için, mekânın bir semâhane olduğu hemen fark edilmez. Ancak 120 m² ve dikdörtgene yakın semâhanenin ortasında, sekiz yuvarlak ahşap direğin taşıdığı bağdadî bir yalancı kubbe vardır. Sıvalı, süslemesiz kubbenin ortasında, ortada baklava dilimi, dışta bir silme etrafına bir sıra zikzak malakârî bir göbek bulunur (Resim 11). Üç sütun tahrib edilmiş ve yerlerine kaba ağaç gövdeleri konarak sütunları bağlayan basık kemerlerle direk başlığındaki burulmuş alçı halat şekli bozulmuştur (Resim 5 ve 12). Semâhane içinden bakıldığında, batı duvarındaki kırık camlı alçı tepe pencereleriyle kuzey duvarının sağ tarafında da, türbeye açılan altı örülmüş geniş sivri kemerin izi açıkça görülür (Resim 12). Kuzey duvarı sol tarafındaki açıklık örülmüş olduğu, ayrıca oradaki muhdes kapının kilidini açtıramadığımız için, arkasında bulunan semâhane aslı cümle kapısıyla türbe girişinin bulunduğu mekâna giremedik, dolayısıyla iç ölçülerini alamadık ve bu mekânla ilgili söylentilerin doğruluk derecesini araştıramadık. Çizimlerimizin bu mekânla ilgili kısmı bu yüzden yaklaşık olmak zorunda kalmıştır.

Bağdadî sıvalı şeyh evinin harem cephesi ve içi fazla bir değişikliğe uğramamış, ancak selâmlıkta cephe ve iç değişiklikleri yapılmış. Orijinal sürme pencereleriyle girişteki çıkma ve alt kısmı değiştirilmiş (Resim 13 ve 14), içersinde günün ihtiyaçlarına uydurmak için bazı değişiklikler yapılmıştır. Bugün 38 parselde (selâmlıkta) oturan hanımın ifadesine göre mevlevîhane açıkken geceleri

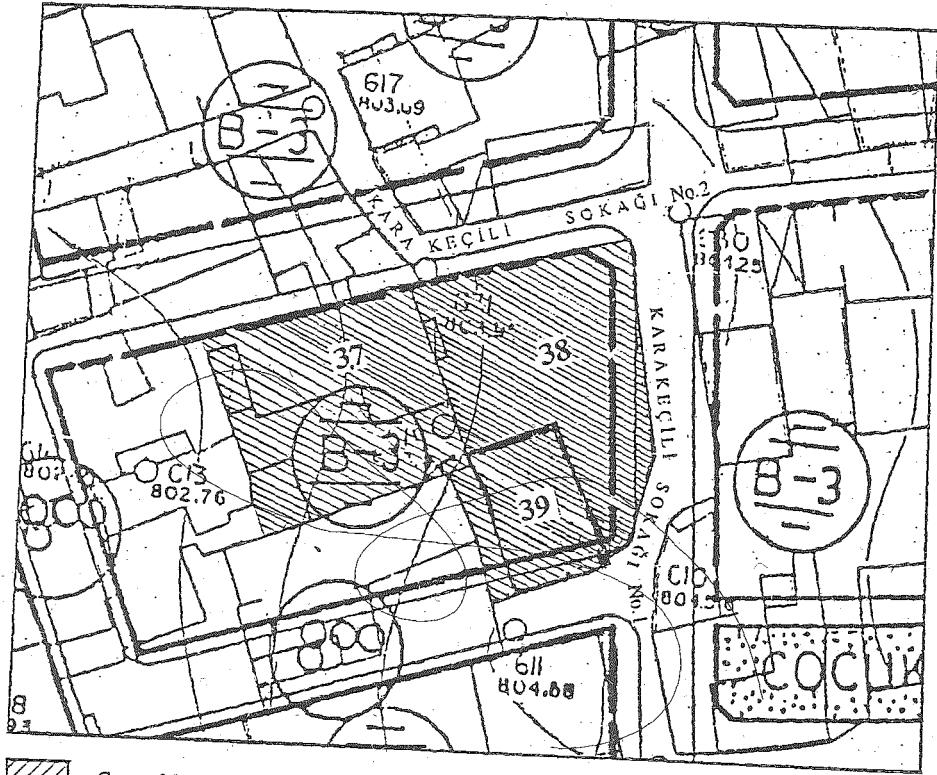
şeyh evinin selâmlık sofasında sohbet edilir, âyin-i cem icra edilir ve harem dairesinden (ara koridor örülmeden önce) yemek servisi yapılmış. Çift orta sofa planlı şeyh evinin nasıl kullanıldığını böylece öğrenmiş olduk.

Bölgede uzun süredir yaşamakta olan yaşlıların ifadesine göre, semâhanenin içi eskiden minber, mihrab ve duvarda sakal-ı şerif mahfazasıyla aynen bir cami gibiymiş. Ziyaretgâh olan türbenin içinde ise, duvarla kapatılmadan önce, biri Mevlevî şeyhi (M. İzzet Dede?), biri eşi, biri de mülkün sahibine ait olmak üzere üç sanduka varmış. Bu sonuncu kişiye, keçecilik yaptığı için "keçe adam" derlermiş (semtin "Karakeçili" adı buradan bozulmuş olabilir).

Anlaşıyor ki Çorum Mevlevîhanesi semâhanesi türbesinden bir kemerle ayrılmış ve semâhanë-türbe ilişkisi Şems, Yenikapı, Gelibolu, Kütahya, Kahire Mevlevîhanelerine benzetilmiştir. Ayrıca bir dikdörtgen ortasına yerleşmiş sekizgen veya yuvarlak sekiz direğin taşıdığı bağdadî kubbeli semâ meydanı, Tokat ve Galata Mevlevîhanelerinin ilk semâhanesine (Resim 15) benzer. Bu bakımdan Yenikapı, Gelibolu, Kütahya, Kahire ikinci ve üçüncü Galata Mevlevîhanelerinde olduğu gibi asma katlı veya galerili semâhanelere geçişin ara gelişme safhasını temsil eder. Dıştan görebildiğimiz örülmüş türbe, pencere ve kemer izleriyle yerinde aldığımız bilgilerin ışığında hazırladığımız aslı durumuna uygun restitüsyon teklifinde (Çizim 5 [plan], Çizim 6 [kesit] - Çorum Mevlevîhanesi Semâhane- Türbe restitüsyon teklifi), semâhanenin şimdiki muhdes giriş kapısı kaldırılarak yerine kendi lâke çerçevesi mihrabı, bunun üzerine de diğer alçı pencerelerle Çorum Ulu ve Hıdırlık Camilerindekine benzeyen bir alçı pencere konmuştur. Ayrıca eski mevlevî semâhanelerinde olduğu gibi mihrab duvarının sol köşesinde bir minber, sağ köşesinde bir mesnevî kürsüsü ile sekizgen veya dairevî semâ meydanının ahşap sütunlarını çevreleyen ve türbe tarafına açılan bir ahşap korkuluk da bulunmalıdır. Tabii ki kubbenin altına gelen semâ meydanının ahşap döşemesi çivisiz, uzun ve geniş ceviz veya meşe parke olacaktır. Restitüsyon teklifimizde, mihrab, türbe ve giriş duvarlarında bulunan bütün örülmüş pencereler, türbenin giriş mahalli ve semâhaneye açılan altı örülmüş sivri kemerle semâhanenin örülmüş orijinal giriş kapısı açılmıştır. Türbeden semâhane ve giriş mahalline açılan kemerlerin altına bölücü korkuluk veya şebekeli duvarlar konabilir (Yenikapı, Bahariye, Mevlânâ ve Şems Dergâhlarında olduğu gibi). Restitüsyonumuzda ayrıca, semâhanenin giriş mahalli eskiden mitrib yeri olarak kullanılmış olabileceği düşüncesiyle (Mevlânâ Dergâhı semâhanesindeki mitrib yeri gibi), semâhane kotundan daha yüksek tutulmuş ve semâhaneden sadece bir korkuluk ve aşağıya doğru bir giriş merdiveniyle ayrılmıştır. Böylece bir ikinci kat veya balkonlu bir mahfele sahib olmayan Çorum Mevlevîhanesi (Tokat, Muğla, Şems, Kilis, Antep, Urfa vd. mevlevîhanelerde olduğu gibi) (eskiden semâ âyinine refakat eden müzisyenlere, meydanda icra edilen âyini kolayca takip edebilme imkânını veren) bir mitrib yerine kavuşmuş olacaktır. Restitüsyonda nihayet, kiremit çatının yalancı kubbenin tam üstüne gelen noktasına, mevlevîhanelerin alâmeti fârikası olan piring veya bronz döküm bir destarlı Mevlevî sikkesi konmuştur.

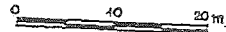
Sonuç olarak:

- Çorum şehri imar planının mevlevîhaneye zarar vermeyecek şekilde de-
ğiştirilmesi;
- Çorum Mevlevîhanesinin eski eser olarak Vakıflar Genel Müdürlüğünce
tescil edilmesi;
- Aslına uygun olarak tamir edilmesi ve türbesinin ziyarete açılması;
- Semâhanesinin mescit olarak kullanılması;
- Mevlevîhanenin külliye olarak müze veya kütüphane şeklinde düzenlenip
fonksiyonel hale getirilmesi ve bu suretle en azından XVI. yy.dan beri Çorum ve
havalisine hizmet veren Çorum Mevlevîhanesinin kurtarılmasının uygun olacağı
görüşümdedir.

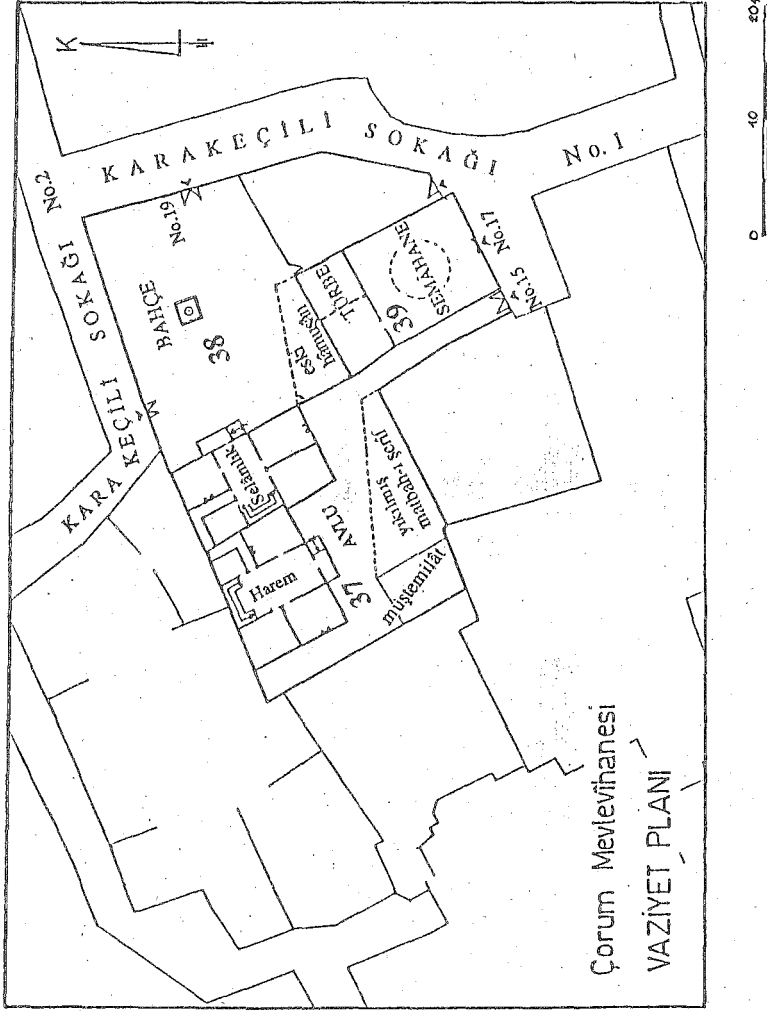

 - Çorum Mevlevihanesi: 70 pafta, 141 ada, 37, 38 ve 39 parselde

 - Yeni İmar Sınırları

ÇİZİM 1 — ÇORUM KORUMA İMAR PAFTASINDAN [No. 20-K-3-A] DETAY

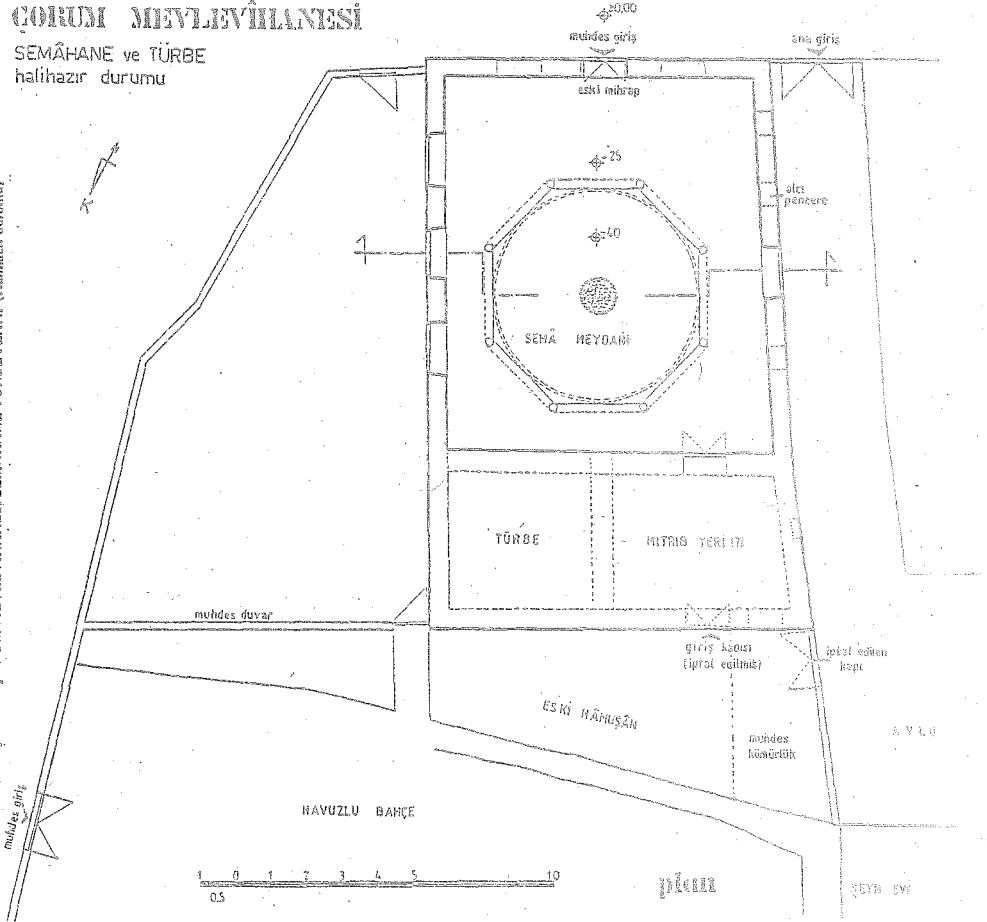

CİZİM 2 — ÇORUM MEVLEVİHANESİ VAZİYET PLANI

ÇORUM MEVLEVİHANESİ

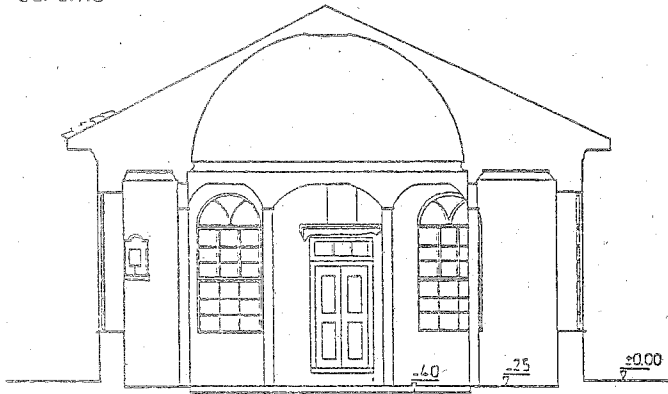
SEMÂHANE ve TÜRBE
halihazır durumu

ÇİZİM 3- ÇORUM MEVLEVİHANESİ SEMÂHANE-TÜRBE PLANI (halihazır durumu)

ÇORUM MEVLEVİHANESİ

SEMÂHANE ve TÜRBE'nin
halihazır durumu

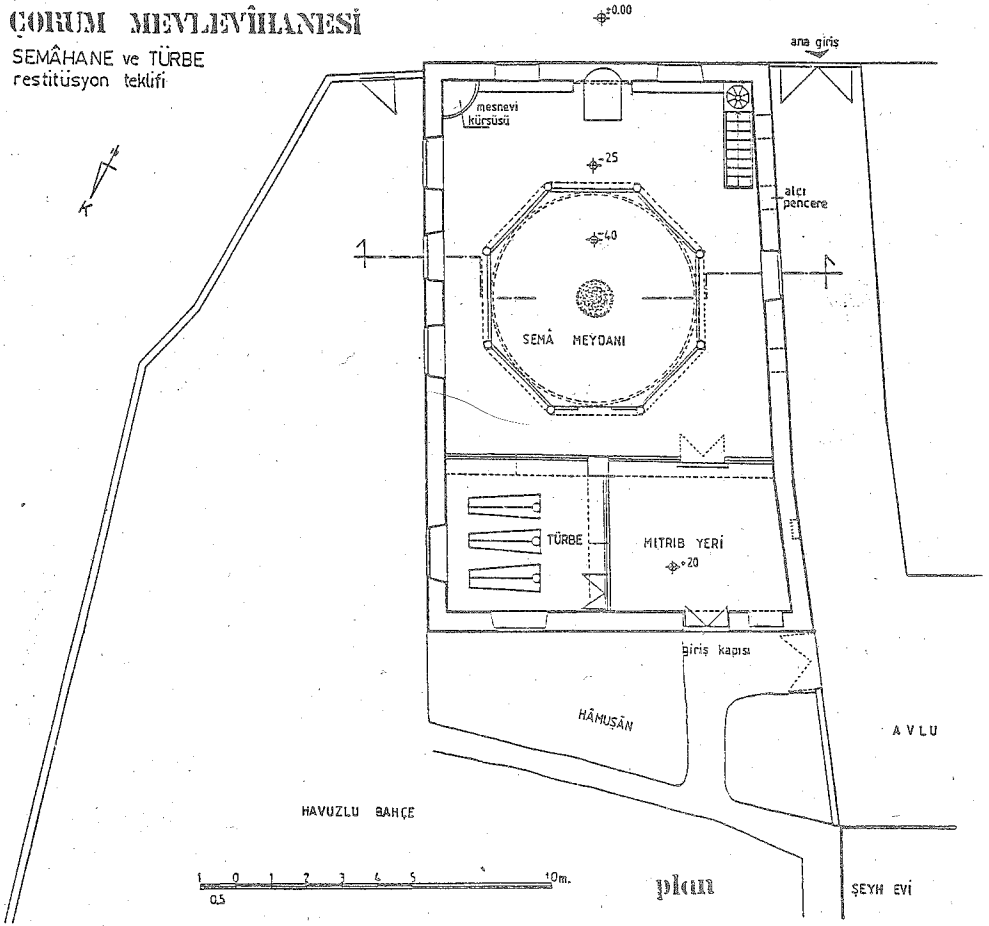
kesit

ÇIZIM 4—ÇORUM MEVLEVİHANESİ SEMÂHANE-TÜRBE KESİDİ (Halihazır durumu)

ÇORUM MEVLEVİHANESİ

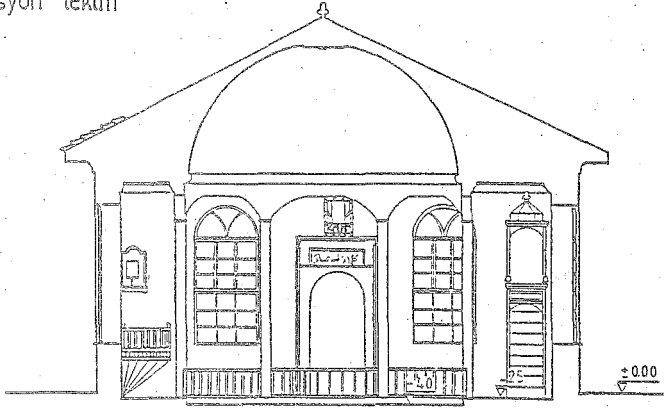
SEMÂHANE ve TÜRBE
restitüsyon teklifi

ÇİZİM 5— ÇORUM MEVLEVİHANESİ SEMÂHANE-TÜRBE RESTİTÜSYON TEKLİFİ (PLAN)

ÇORUM MEVLEVİHANESİ

SEMÂHANE ve TÜRBE
restitüsyon teklifi

kesit

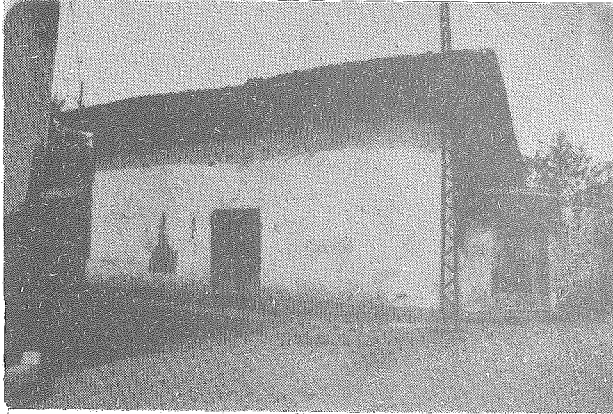
ÇIZIM 6— ÇORUM MEVLEVİHANESİ SEMÂHANE-TÜRBE RESTİTÜSYON TEKLİFİ (KESİT)

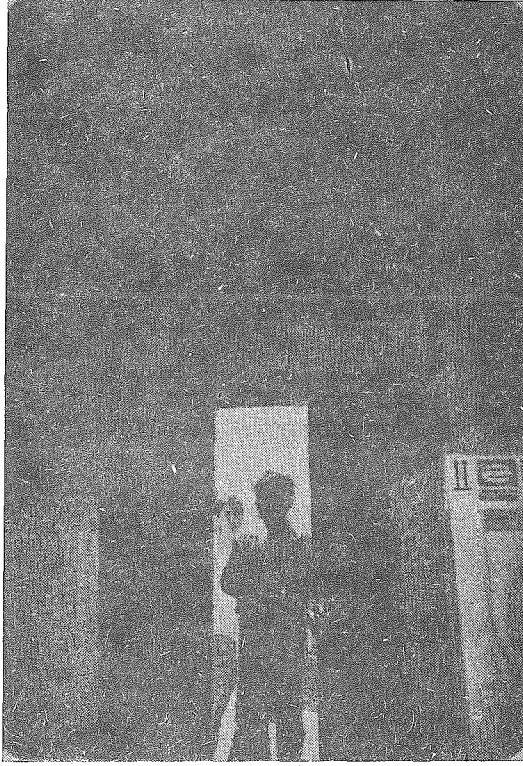
RESİM 1 - Briket bahçe duvarının arkasında semâhane, sağında 19 no.lu giriş kapısı

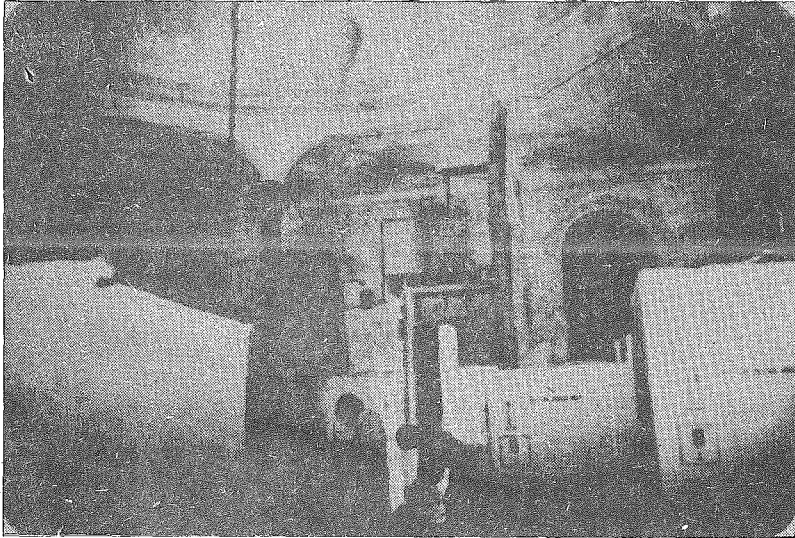
Resim 2 - Örölmüş Semâhane cümle kapısı ve eski hâmuşândan kalan tek mezar taşı

Resim 3 - Solda 15 no.lu cümle kapısı; ortada semâhane güney duvarındaki örölmüş mihrabın yerine açılan 17 no.lu yeni giriş kapısı; sağda mülga 19 no.lu eski bahçe kapısı

Resim 4 - Mihrab yerine açılan muhdes giriş kapısı (içten)

Resim 5 - İçten mihrap kapısı, dıştan örülmüş pencereler, bağdadi kubbe, direkler ve tahrib edilmiş direk ve kemerler.

Resim 6 - Kırık camlı alçı tepe pencereleriyle sökülen dokuma tezgahlarının bağlantı yerleri izleri.

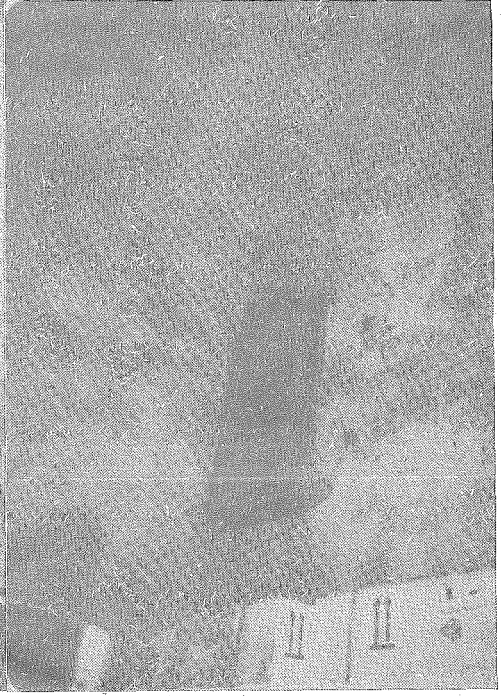
Resim 7 - Semâhanenin doğu duvarındaki pencereler ve sağda örülmüş türbe pencresi

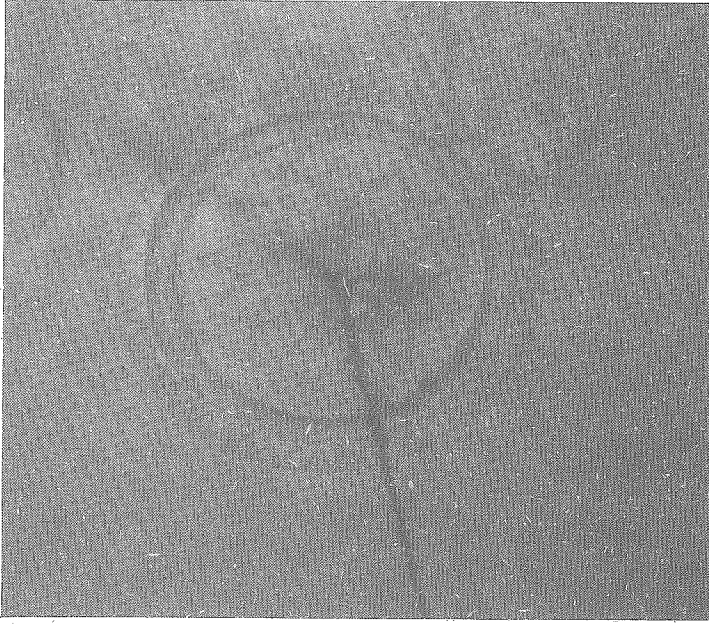
Resim 8 - Sağda örülmüş türbe penceresi izi.

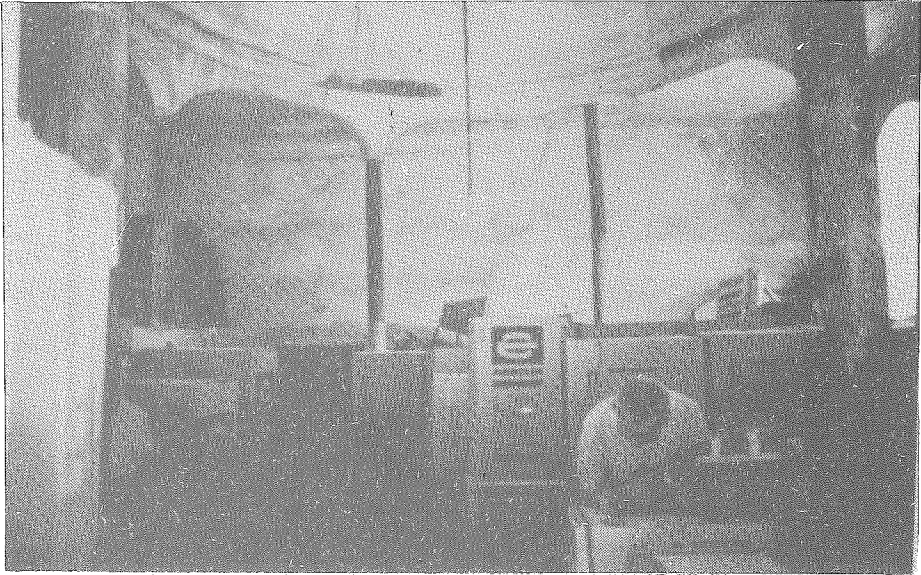
Resim 9 - İçten 15 no. lu cümle kapısı, Semâhane batı duvarı pencereleri ve niyaz penceresi girintisi

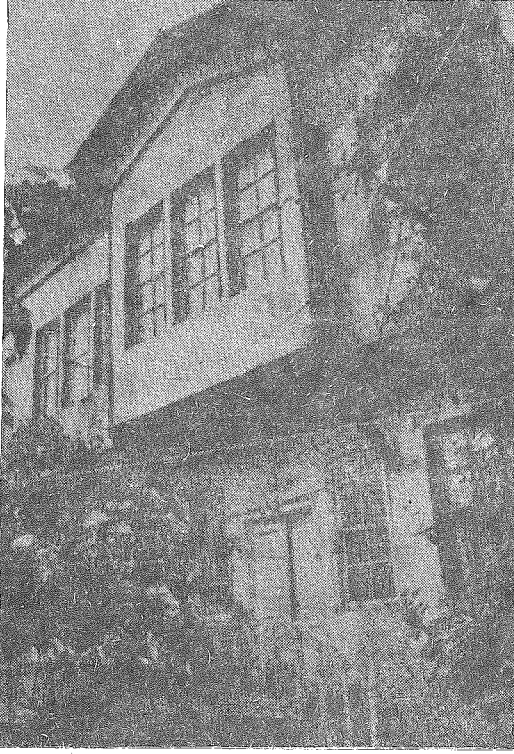
Resim 10 - Semâhane mihrab duvarındaki sakal-ı şerif mahfazasının lâke kapağı.

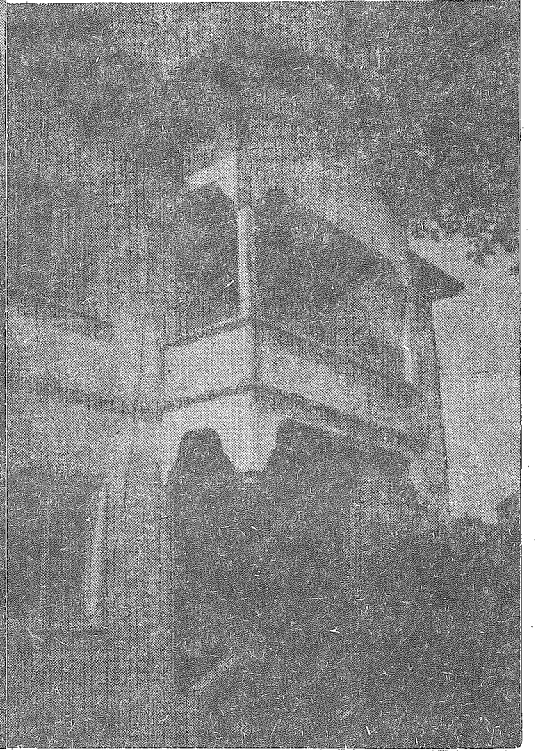
Resim 11 - Semâhane Bağdadi kubbe ortasındaki malakârî göbek.

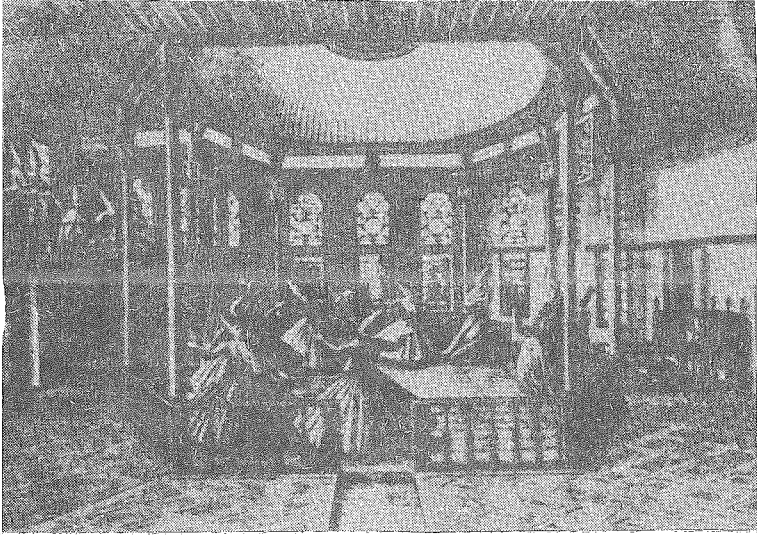
Resim 12 - (Semâhane içten) Bağdadi kubbe eteği, direkler, tahrib edilmiş direk ve kemerler; sağda türbe duvarında altı örülmüş geniş sivri kemer, solda muhtes ara kapı.

Resim 13 - Şeyh evi harem daireesi giriş cephesi

Resim 14 - Şeyh evi selâmlık giriş cephesi.

Resim 15 - "Galata mevlîhanesi semâhancesinde mevlvî ayını gravürü", Ignace de Momadja d' Ohsson, Tableau Général de l'Empire Othoman, c. II, pl. 133, Paris, 1790.

MESNEVİ'DE "HİCÂB" KAVRAMI

Doç. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU*

İslâm dünyasının en önde gelen mutasavvıf şahsiyetlerinden Hz. Mevlânâ'nın Mesnevisi tasavvufî düşünce, mefhumlar ve terimlerin izahı ve yorumu hususunda çok değerli kaynak eserlerden biridir. Bu yönüyle araştırmacıya önemli bir imkân sağlamaktadır.

Burada bu imkândan istifâde ile bazı kaynaklardan da yararlanılarak "*hicâb*" teriminin Mesnevideki kullanımı ve taşıdığı anlamlar örneklerle ortaya konmaya çalışılacaktır.

"*Hicâb*" kelimesi Arapça mastar olarak örtmek, isim olarak ise her türlü örtü, perde ve iki şey arasındaki engel anlamındadır. Ayrıca Farsçada perde karşılığıyla birlikte kadınların yüz örtüsü ve baştan ayağa örtündükleri örtü anlamında kullanılır. Kelime tasavvuf terminolojisindeki kazandığı mefhumlara mütenasip bu karşılıkların yanı sıra sadece Arapçada başka isimlendirmelerde de yer alır. Bunlar diyafrah; yüksek dağ; uzun ve düz kumluk; karataşlık tepenin sonu; dünyayı çevrelediği düşünülen Kaf dağından ötede bir dağ; ufuk ve mas-tar olarak da bir hadis-i şerifteki kullanımıyla şirk içinde ölmektir. Bazı bileşiklerde, bunlara ilaveten diğer bazı anlamlar da kazanmaktadır. (1)

Mutasavvıf zevât, sûret-mana; zâhir-bâtın; ceset-ruh; kabuk-öz; kâl-hâl zıtlıkları ve beraberlikleri içerisinde mânanın, özün anlaşılmasıyla ilgilenmişlerdir. Bu anlayıştan hareketle "*hicâb*" kelimesini, bazı ayet-i kerimelerde ve hadis-i şeriflerde görülen maddî ve manevî engel; perde anlamından hareketle gönül kirliliği; gönül pası; nefsânî arzular; dünyaya bağlılık; ilahî tecelliye ve feyze engel, olgun insan olmaya mâni her türlü his, düşünce, hal ve davranışı adlandırmak için uygun görmüşlerdir. (2)

Hakk'a yaklaşırken aşılın her engel, insân-i kâmil olma yolundaki müsbet her adım ve güzel sıfatları kazanma "*hicâb-ı nûr*"; Hak'tan uzaklaştıran her mer-tebe, hal ve davranış ise "*hicâb-ı zulmet*" diye adlandırılmıştır. (3)

* S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1-2) İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, I-XV, Beyrut, trs. I, 298-299; el-Curcânî, et-Ta'rîfat, Beyrut, 1990, s. 86; et-Tehânevî, Keşşâfu Istilâhâtî'l-fûnun, I-II, Kalkuta, 1862 (İstanbul 1984, ofset) I,275-276; Mütercim Aşım, Tercemetü'l-Kâmûs, I-IV, İstanbul, trs. I,192-193; Muhammed-i Mu'in, Ferheng-i Fârsî, I-VI, Tahran, 1983, I, 1340; Seyyid Ca'fer-i Şehîdî, Ferheng-i lugât ve istilâhât ve ta'birat-ı irfânî, Tahran, 1991, s. 311-313.

3) et-Tehânevî, a.g.e. I, 276.

Bu isimlendirmelerde

الله ولي الذين آمنوا يخرجهم من الظلمات الى النور

"Allah iman edenlerin velisidir, Onları zulmetlerden nura çıkarır (4)" ayeti ile başka rivayetleri de bulunan

حجاب النور لو كشفه لأحرقت سبحات وجهه ما انتهى إليه بصر من خلقه

Allahın hicabı nurdur. Onu açsa ilâhî cemâlin nurları, mahlûkâtın gördüğü her yeri yakar. (5)" hadis-i şerifi ve benzerleri etkili olmuş olmalıdır.

Bazı alimlerce insanın maddî ve manevî dünyası ile ilgili olan "*hicâb*"ın dört temel unsuru; mal sevgisi, makam sevgisi, anne-babayı taklît ve günah (ma-siyet) şeklinde de sıralanır. Olumlu yöndeki makamların temel unsurları ise güzel sözler, güzel fiiller, güzel ahlak ve iyilikler (maârif) olarak gösterilir. (6)

Bu izahlardan sonra, gerçek sözlüklerin edebî eserler olduğu düşüncesine iştirak ederek, "*hicâb*" kelimesinin ve teriminin Mesnevi'deki kullanımını bazı örneklerle ele alacağız.

Mesnevî'de "*hicâb*"; perde, örtü ve iki şey arasındaki engel anlamıyla herhangi bir terim hususiyeti arz etmeden çokca kullanılmıştır. Bulutun var olan ayın görünmesine engel olduğu gibi, bedeninin de insanı ruh ve mana gerçeğini görmekten alı koyduğunu anlatan bir örnek:

از حجاب ابر نورش شد ضعیف - کمز ماہ نو شد آن بدر شریف
مه خیالی می نماید ز ابر و گرد - ابر تن ما را خیال اندیش کرد

"Bulut hicâbından, örtüsünden ayın nuru zayıflar,
O kutlu dolunay yeni aydan daha güçlüdür yok olur.
Bulut ve tozdan dolayı ay hayalî görünür.
Beden bulutu da bizi hayalci yaptı. (7)

4) K. Kerim, 2/257; Benzer âyet-i kerimeler 5/16; 14/1; 14/5; 33/43; 57/9.

5) Müslim, Sahîh, I-V, Beyrut, 1954, I, 162.

6) Seyyid Ca'fer-i Şehîdî, a.g.e. s. 312-313.

7) Mevlânâ, The Mathnawi, edit. R.A. Nicholson, I-VI, London, 1925, V, 686-687; krş. Mesnevî, Çeviren Veled Çelebî İzbudak, I-VI; İstanbul 1988, aynı cilt ve beyit numaraları. Diğer bazı örnekler: I,2381; II,832; IV,183; IV,2535; IV, 3078; V,2761, 3293, 3610.

Manevi engel, örtü mefhumuna örnek aldığımız şu beyitlerinde ise Mevlânâ bir hadis-i şerifi kaynak edinerek ölmüş bir kişinin pişmanlığını şiirleştirir:

گوید آن بد بی خبرمی بوده ام - دم بدم من پرده می افزودم
گراز این زوتر مرا معبر بدی - این حجاب و پرده ام کمتر بدی

O (ölmüş) kötü kişi şöyle der; habersizmişim sürekli perdeyi artırmışım.

Bundan daha önce ölseydim, bu hicâb ve perdem az olurdu. (8)

Tasavvufî bir terim olarak Allah ile kul arasında oluşan engeller; mesafeler; ilahî tecelliler ve feyzler ile insanın arasına giren her türlü nesne, varlık, düşünce vesâire "hicâb" terimiyle karşılandığından bütün bunlar rakamlarla ifade edilmek ve çeşitli tasniflere tabi tutulmak istenmiştir.

Mesnevîdeki şu beyitler bunlardan biridir:

ز آنکه هفتصد پرده دارد نور حق - پرده های نوردان چندین طبق

Çünkü Hak nurunun yediyüz perdesi vardır Nur perdelerini bu kadar (kat) bil. (9)

Bu beyitin şerhinde İsmâil-i Ankaravî "Nûr-i ilâhînin mertebede tertipleri vardır. Ondan ötürü ki, ber-mûcib-i hadîs-i şerif;

(ان لله سبعمائة حجاب من نور و ظلمة)

" Allah'ın nurdan yediyüz hicâbı ve kezâlik zulmetten dahi yediyüz hicâbı vardır." Yani Hakk'ın nuru yediyüz perde tutar. Hucubât-ı nur-i ilâhiyi ber mûcib-i hadîs-i şerif bu kadar tabaka bil" şeklinde bilgi vermektedir. (10)

Bu eserde ve İsmail Hakkı Bursevî'nin şerhinde bu hadîsin 70 hicâb ve 70 bin hicâb şeklindeki rivayetleri de kaydedilmektedir. (11) Ankaravî şerhinde ayrıca tevbe, yakaza, inâbêt, muhasebe, zûhd, takva, ilim, hikmet, keramet, velâyet gibi fenâ fillâh ve beka billâh'a kadar temel nurânî hicabların yüz adet olduğu belirtilir. 70, 700 ve 70.000 sayılarının ise çokluktan kinaye bulunduğu ve nûrânî hicabların teferruatının sonu olmadığı, zulmânî hicapların da bu şekilde düşünülmesi gerektiği ifade edilir.

Bu tür çokluk mefhumuna Mesnevîden örnek:

8) Mesnevî, V, 608-609; Diğer bazı örnekler III, 65, 66, 836, 2715; IV, 3078; V, 1088, 3540; VI, 703, 738, 1921-1922.

9) Mesnevî, II, 821.

10) İsmâ'il-i Ankaravî, Mesnevî-i şerif şerhi I-VI, İstanbul 1289 (1872), II, 135-136.

11) İsmail Hakkı-yı Bursevî, Rûhu'l-Mesnevî, I-II, İstanbul 1287 (1871), 1, 16.

خشم و شهوت مرد را احوال کند - ز استقامت روح را مبدل کند
چون غرض آمد هنر پوشیده شد - حد حجاب از دل بسوی دیده شد

"Hiddet ve şehvet insanı şaşu yapar; ruhu doğruluktan ayırır
Garez gelince hüner örtülür. Gönülden göze yüzlerce
perce (hicâb) iner. (12)

Mevlânâ bir yoksulun, rüyasında gaipten bir ses "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz" ayetini hatırlatarak müjdelere verdiğiindeki duygularını şöyle dile getirir:

يك قرح آن كز پس شش حد حجاب - گوش او بشنید از حضرت جواب
از حجب چون حس سمش در گذشت - شد سر افراز و زگردون برگذشت
که بود گآن حس چشمش ز اعتبار - ز آن حجاب غیب هم باید گذار
چون گذاره شد حواسش از حجاب - پس پیایی گرددش دید و خطاب

"Öyle bir sevinmişti ki! Kulağı, altıyüz perdenin (hicâbın)
ardından Hak sesini duymuştu.
İşitme duyusu, hicapları aşınca yüceldi ve feleği geçti.
Öyle bir an olur ki, insanın görüş duyusunun görüneni ve
göz engelini de aşması gerekir.
Duyguları, perdeyi aştı mı, artık birbiri ardına görür ve
hitaba erişir (13) "

Hak'la arasındaki bütün hicapları, engelleri aşmayı arzulayan Mevlânâ,
Mesnevisinde aslında tümüyle hicapları konu edinmiştir. Burada onun bu terimi
de kullanarak değindiği sadece bazı hicapları örneklerle aktaracağız.

Yüce Allah gök perdesinin altında sebeplere ve nedenlere dayalı olarak yaratıcı kudretini sergilemektedir.

Her mahlukta ve mevcûdatta bulunan bu sayısız sebepler ve şekiller insana
Hakk'a ulaşmada engel olabilmektedir. Ancak istekli olanlar bu engelleri, hicapları aşabilir.

چون سبب نبود چه ره جوید مرید - پس سبب در راه می باید پدید
این سببها بر نظرها پرده هاست - که نه هر دیدار همتش را سزاست

Sebepler olmasa mürit, yani istekli olan nasıl yol arasın?
Öyleyse yolda sebeplerin görünmesi gereklidir.
Bu sebepler görüşlere perdedir. Çünkü her göz, onun
sanatını görmeye layık değildir.
Sebebi aşan, hicapları kökünden kazıyacak bir göz gerekir (14)".

12) Mesnevî, I, 334-335.

13) Mesnevî, VI, 1919-1922.

14) Mesnevî, V, 1550-1552.

Bundan dolayı Felsefeci davasında delilleri çoğaltırken, temiz kişi delillere bakmaz, delillerin ulaştırdığını arar. (15)

Görüntüler, güzellikler, binlerce resim, nakış ve benzerleri hakikate ulaşmaya engeldir.

"Senin sevgilin, asıl sevgilinin yüzünü örtmekte; Mürşidin, asıl mürşidin sözünü dinlemene mani olmaktadır. Nice kafirler vardır ki, din sevdasındadırlar. Fakat namus, kibir, şu bu olanların manialarıdır. (16)

İnsanda bulunması gerekli görülen akıl, bilgi, sanat, düşünce, kabiliyet ve benzeri güzel özellikler dahi insana "hicâb" olabilmektedir. Mevlânâ dert ve ölüm zamanı Allah'a yönelen, yardım dileyen, deritten kurtulunca da Allah'ı unutan bir kişinin ruh halini şöyle anlatır;

این از آن آمد که حق را بی گمان - هر که بشناسد بود دایم بر آن
و آنکه در عقل و گمان هستش عجب - گاه پوشیده است و گاه بریده جیب

"Bu hal şundan ileri gelir, şüphesiz Hakk'ı bilen, tanıyan daima onun yanındadır.

Fakat akıl ve zan hicablarında kalan kişiye Hak tecellisi bazen görünmez, bazen görünür. (17)

Ona göre bu akıl ve hüner satılıp hayret alınmalıdır. (18) Zira "Hünerler, zekilikler ve dünya malı tavus kuşunun kanatları gibi canın düşmanıdır. Nice hünerler ham kişiyi helak eder (19) "

Okçuluktaki başarısı ölçüyü kaybetmesine neden olan okçunun durumunu anlatırken:

علم تیر اندازیش آمد حجاب - و آن مراد او را بده حاضر بجیب
ای بسا علم و ذکاوت و فطن - گشته ره رورا چو غول و راه زن

"Ona okçuluğu hicâb oldu halbuki isteği hazırды, koynunda idi.

Nice bilgi, nice zeka, nice anlayış vardır ki, yolcuya bir hayalet, bir yol kesici olmuştur. (20)

Nedenlere, sebeplere bağlanıp kalmada insanın aklını etki altında bırakabilme özelliğinden dolayı ilim hakkında "العلم حجاب الاكبر" "İlim en büyük hicaptır" dahi denilmiştir. (21)

Anne ve babayı körü körüne taklit veya genel anlamda hakikatleri an-

15) Mesnevî, V, 570-571; Benzerleri V, 687, 1490, 3293.

16) Mesnevî, I, 3245-3246.

17) Mesnevî, III, 1143-1144.

18) Mesnevî, III, 1146.

19) Mesnevî, V, 648 ve önceki başlık.

20) Mesnevî, VI, 2368-2369

21) Seyyid Ca'fer-i Şehîdî, a.g.e. s. 313.

lamaktan alı koyan her türlü taklit de "hicâb-i azîm", yani büyük engel olarak isimlendirilmiştir. (22)

Mevlânâ da anne-baba hicabına ve diğerlerine işaret etmektedir. (23)

Ağlayan şeyhini görünce ağlamaya başlayan taklitçi müridin halini anlatırken şu örneği verir:

"Bir dost bir dosta latife ettiğinde kulağı duyan
bir kere güler sağır iki kere.
Birinci defa ki gülüş, halkı güler görerek taklitle
gülmektir.
Onlar gibi o da güler ama gülenlerin halinden haberi
yoktur.
Neden güldünüz diye sorar, anlayınca ikinci defa gülmeye
başlar (24) ".

Ve daha sonra müride hitaben şöyle der: "Gerçi taklitten de faydalanırsın ama o padişahı ağlar gördüm de ben de onun gibi ağladım dememek şartıyla, çünkü bu söz münkirliktir. (25)

Hicap diye isimlendirilen hal ve tavırlar sınıflandırılmayacak kadar çeşitli ve sayısızdır. Her insanın hicabı farklı olabilmektedir. Bunun bir örneğini Mevlânâ'nın hürmet duyduğu Şeyh Attar'ın Tezkiretu'l-evliya isimli eserinden aktaralım: Hakk'a bir an önce ulaşmak niyazı içindeki bir kişinin mezar kazdırıp kefenini alarak içine girdiği ve 30 yıl kadar bir zaman burada ömür sürdüğü Veysel Karani'ye anlatıldığında şöyle der: "Otuz yıl var ki, şu mezar ve kefen seni yüce Allah'tan alı koymuş. Bu ikisi tuttuğun yolda senin putun olmuş." Sözün devamında ise bir ikaz yer almaktadır. "Eğer ona mezar ve kefen Hakk'a ulaşmada engel, hicap olursa, başkalarına engel olana bak, nedir (26)!"

Mevlânâ:

طاعت عامه گناه خامگان - وصلت عامه حجاب خاص دان

"Avamın ibadeti havasın günahıdır. Avamın vuslatı havasın hicabıdır". (27)

22) Seyyid Ca'fer-i Şehîdî, a.g.e.s. 312.

23) Mesnevî, II, 483 ve devamı; IV,3042; VI, 4855.

24) Mesnevî, V,1273-1276.

25) Mesnevî, V, 1301, 1302.

26) Attâr, Tezkiretu'l-evliya, nşr. M.İstîlâmî, Tahran 1967, s. 27.

27) Mesnevî, II, 2816.

ifadesiyle hicapları aşmada daima gayret ve çabanın içinde olmak gerektiğini vurgular. Bu beytin şerhinde İsmail-i Ankaravî sufilerden Cüneyd-i Bağdâdî'nin; ' "وجودك اعظم الحجاب بينك وبين الله "

senin varlığın, seninle Allah arasındaki en büyük hicaptır" sözünü nakleder. (28)

Mevlânâ Hz. Peygamberin "ölmeden önce ölünüz" hadis-i şerifini tefsir ederken hicaptan kurtulma yolunu göstermektedir.

بی حجابت باید آن ای ذو لباب - مرگ را بگریز و برادر آن حجاب
نه چنان مرگی که در گوری روی - مرگ تبدیلی که در نوری روی

"Ey akıllı kişi, sevgiliyi hicapsız görmek istiyorsan
ölümü seç, o perdeyi yırt.

Fakat ölüp mezara gidersin ya hani, o ölümü değil seni
değiştiren, nura götüren ölümü seç" (29).

Anlayışı, kabiliyeti, gönül gözü bulunanın bu engelleri aşacağını ifade eder.

کی شود محجوب ادراک بصیر - زین سببهای حجاب گولگیر
اصل بیند دیده چون اکمل بود - فرع بیند چونکه مرد احوال بود

"Basiretli olanın anlayışı; dünyadaki aldatıcı hicap
sebepleriyle nasıl perdelenir.

Göz sağlam oldu mu aslı görür. Fakat insan şaşkınlırsa
aslı değil de ayrıntıyı görür. (30)

Ayrıca "Bu dünyada hatıra bir çok şüpheler, tereddütler gelebilir ama ma-
nada güçlü olanlar bunları aşar. Allah sevgisi şüphe ve tereddütleri yakan bir
ateştir. Nasıl ki, gündüzün nuru bütün hayalleri siler süpürür (31)" demektedir.

Yine onun şu beyitleri ile sözü tamamlayalım;

موجهای صلح بر هم می زند - کینه ها از سینه ها برمی کند
موجهای جنگ بر شکل دگر - مهر ها را می کند زیر و زبر
مهر تلخانرا به شیرین می کند - ز آنکه اصل مهرها باشد رشد

Barış dalgaları kopar, gönüllerden kinleri giderir

Bunun aksine savaş dalgaları kopar, sevgileri altüst eder.

Sevgi acıları tatlıya çeker tatlılaştırır. Çünkü sevgilerin
aslı doğru yola götürmektir. (32)

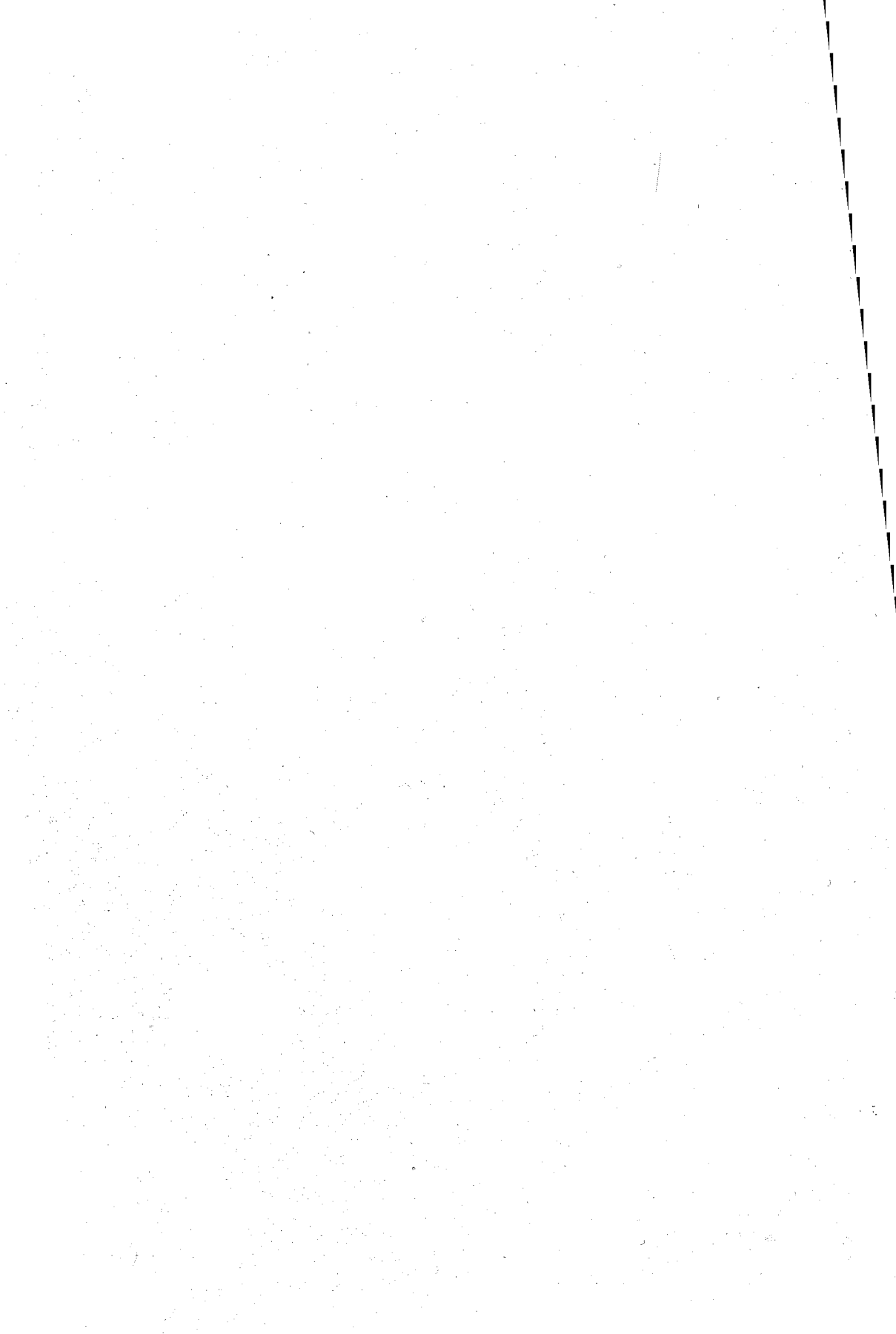
28) İsmâil-i Ankaravî, a.g.e. II,433.

29) Mesnevî VI, 738-739.

30) Mesnevî V, 1708-1709.

31) Mesnevî III, 1135-1136.

32) Mesnevî I, 2578-2580.

MEVLEVÎ ŞEYHLERİNDEN DÎVÂNE MEHMED ÇELEBİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇİPAN(*)

Hız. Mevlânâ'nın feyizli tefekkür ve tasavvuf anlayışından kaynaklanan ve oğlu Sultan Veled tarafından, ismine izafeten, müesseseleştirilen Mevlevîlik tarikatı asırlar boyunca Anadolu, Balkanlar, Ortadoğu, Arabistan yarımadası ve Afrika kıt'asının kuzeyini içine alan geniş bir coğrafyada intişâr etmiştir.

Mevlevîlik tarikatının yayılması konusunda Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi'den sonra en fazla müessir olmuş şahıslardan birisi de tebliğimize konu teşkil eden Dîvâne Mehmed Çelebi'dir.

Hız. Mevlânâ'dan kimlerin ilham aldığı'nın tesbiti, tasavvuf ve edebiyat tarihimiz bakımından bu şahısların taşıdığı oldukları kıymetin ortaya konulması düşüncesi ile, 1986 yılında yaptığım Yüksek Lisans tezime (1) konu teşkil eden Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede'nin mürşidi olması, o zamandan beri duyduğum ilgi ve topladığım malzeme Dîvâne Mehmed Çelebi hakkında bir tebliğ hazırlayarak huzurlarınızda bulunmamda başlıca âmiller olmuştur.

Dîvâne Mehmed Çelebi'nin hayatı ve şiirleri hakkında bildiğimiz kadarıyla A. Gölpinarlı "Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik" (2), Yusuf İlgar da "Afyonkarahisar'da Mevlevîlik" kitaplarında (3) bilgi ve örnekler vermişler; Fikri Yazıcıoğlu da "Hız. Mevlânâ'nın Torunlarından Sultan Dîvânî" adlı bir kitapçık yayınlamıştır (4).

Mevlevî şeyh ve şâirleri hakkında bilgi veren muhtelif kaynaklarda Dîvâne Mehmed Çelebi ile ilgili kayıtlar bazen tarihî kronolojiye aykırılık göstermiş; bazen de mübalağa ifadesi taşımıştır.

Yukarıda bahsedilen bazı eserlerin muhtelif yerlerinde, genel karakterleri hakkında bilgi verdiğimiz ilgili kaynaklardan faydalanılırken ihtiyatlı davranılamamış olmasından doğan bir takım hataların düzeltilmesi; Dîvâne Mehmed Çelebi hakkında daha geniş ve sağlıklı bilgi toplanması, çeşitli şiir mecmualarında dağınık bir şekilde bulunan şiirlerinin tespit ve değerlendirilmesine yönelik olarak Üniversitemiz Araştırma Fonu'nca desteklenen bir proje üzerinde çalışmakta olduğumuzu ifade etmek isterim.

Bu tebliğimizde, soyu ve hal tercümesiyle ilgili hususlara kısaca temas ettikten sonra, daha ziyade Mevlevîliğin yayılması hususundaki gayretleri, şi-

- 1- Mustafa Çıpan, Muğlalı İbrahim Şâhidî Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri Dîvân ve Gülşen-i Vahdet (Tenkidli Metin), Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1986, XXXIII + 166 s. (Yüksek Lisans Tezi)
- 2- Abdülbaki Gölpinarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul, 1983, s. 101-122; 473-493
- 3- Yusuf İlgar, Afyonkarahisar'da Mevlevîlik, Afyon, 1992, s. 22-32
- 4- Fikri Yazıcıoğlu, Hız. Mevlânâ'nın Torunlarından Sultan Dîvânî, Konya, 1963, 87 s.

irleri, edebî şahsiyeti ve kendisinden sonra gelenler üzerindeki tesirlerini dikkatlerinize sunmağa çalışacağım.

Soyu: Mehmet Çelebi, anne tarafından Hz. Mevlânâ'ya, baba tarafından da Germiyanoğlu Süleyman Şâh'a mensuptur. Germiyanoğlu Süleyman Şâh, Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun'la evlenmiş, bu evlilikten Hızır ve İlyas Şah adlarında iki oğlu; Devlet Hatun adlı bir kızı dünyaya gelmiştir. A. Gölpınarlı, Sakıp Dede'nin; Hızır Şâh'ın oğlu olarak Abâ-püş Bâli Çelebi'yi, torunu olarak da Dîvâne Mehmed Çelebi'yi gösterdiğini, ancak bazı vesikalara dayanarak Hızır Şâh'ın oğlu'nun Mehmed Paşa, onun da oğlunun Ahmed Paşa olduğunu kaydetmekte, Dîvâne Mehmed Çelebi'nin babası olan Bâli Çelebi'nin, işte bu Ahmed Paşa'nın oğlu olduğunu ileri sürmektedir ki, bizce de bu görüş daha doğrudur (5). Şu halde Çelebi'nin şeceresi:

"Dîvâne Muhammed Çelebi bin Bâli Çelebi bin Ahmed Paşa bin Muhammed Paşa bin Hızır Paşa bin Mutahhara Hatun binti Sultan Veled bin Hz. Mevlânâ kuddise sırrıhu" şeklinde olmalıdır.

Germiyanoğlu Süleyman Şâh, Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun'dan doğan Devlet Hatun'u 1378 yılında Yıldırım Bayezid'le evlendirmiş; Kütahya, Tavşanlı, Eğriğöz ve Simav'ı çeyiz olarak Osmanlılara vermiştir. Sultan Murad da oğlu Yıldırım Bayezid ve Devlet Hatun için mutantan bir düğün tertib etmiştir. Bu gelişmeler neticesinde Germiyanoğullarının hükûmet merkezi Kütahya'dan Afyon'a nakledilmiştir (6).

Doğumu: Dîvâne Mehmed Çelebi H. 844 / M. 1440 tarihinde beyliğin hükûmet merkezi olması yanında bir ilim ve irfan muhiti de olan Afyonkarahisar'da dünyaya gelmiştir.

Babası Bâli Çelebi, Süleyman Şâh'ın dedesi Yakup Bey tarafından Afyonkarahisar'da yaptırılarak vakfedilen Mevlevî Dergâh'ında şeyh olmakla birlikte, vaktinin bir kısmını Hıdırlık dağı'nın tepesindeki "Dede ini"ne (7) çekilerek ibadet ve riyâzetle meşgul olmak suretiyle geçirmiş âlim ve ârif bir zâttır. Hakında menkabeler de rivayet edilen Bâli Çelebi ile ilgili, yukarıda söylediklerimizi teyid eder mahiyette bir hadiseyi nakletmek istiyorum:

Bâli Çelebi, müftü Muhyiddînü'l-İmâdî (8) ve müderris İshak Fakîh ile beraber, Afyonkarahisar'a gelen Timur'u ordugâhında ziyaret eder. Timurlenk bunları, yanındaki âlim ve şeyhlerle tanıştıır. Timurlenk ve yanındakiler bu üç âlimin ilmî sohbetine hayran olurlar. Timur onlara ilifatta bulunur. Bir kaç gün

5- Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 101, 102, 103

6- Fikri Yazıcıoğlu, Hz. Mevlânâ'nın Torunlarından Sultan Dîvânî, s. 2

7- Bahse konu olan Dede ini, Afyon Hıdırlık dağı'nın tepe mevkiinde ve kuzey yönündedir. (Bkz. Fotoğraf: 1)

8- Muhyiddînü'l-İmâdî, Afyon'da Demirciler Çarşısı'ndaki Gündük Minareli Câmî'de medfundur. (Bkz. Fotoğraf: 2,3,4)

sonra yanına bazı kişiler ve kıymetli hediyeler alarak, Dede ininde ibadetle meşgul olan Abâ-pûş Bâli Çelebi'yi ziyarete giden Timur, ona hitaben: "Sizin bulunduğunuz bu topraklar vîrân-olmaktan emindir!" der ve beraberinde getirdiği kıymetli hediyeleri sunarak kabulünü rica eder.

Abâ-pûş, Timur'a dönerek: "Bizim örtümüz dünya malını terkeden ka-naatkârlıktır." cevabını verir ve kendisine getirilen hediyeleri nezaketle red-dedip, tekrar örtüsünü sırtına bürünür. Timur bu kadar kıymetli hediyeleri değil kabul etmek, başını çevirip de bakmayan, kalbinde Allah aşkından başka hiç bir şeye itibar etmeyen Bâli Çelebi'ye bakarak hayret ve dehşet içinde kalır. Yanındakilere dönerek: "Bu adamlar boş değildir. Cenâb-ı Allah'tan başka kim-seden korkuları ve ümitleri olmadığı gibi, zâlimlerin zulmünden de korkuları yoktur. Şâhların gönüllerine mehâbet verirler. Bu pîrin mehâbet ve celâdeti beni hîrâsân ve hayrân etti" der ve Bâli Çelebi ile vedalaşarak orduğâhına döner (9).

Anlatılan kıssaya göre Afyonkarahisar bu mübârek insanların yü-züsuyu hürmetine, mamur şehirlerde taş üzerinde taş, omuz üzerinde baş bî-rakmayan Timur'un zulmünden hiç bir zarar görmeden kurtulur.

Bâli Çelebi'nin, oğulları arasında en çok Dîvâne Mehmed Çelebi'yi sev-diği hususunda da şunlar anlatılmaktadır: Bir gün Bâli Çelebi, Dede ininde ibâdetle meşgulken yanına gelen dervişlerden birinin, büyük ve ortanca oğul-larıyla kızının veba salgınından vefat ettiğini, techiz ve tekfin için emirlerini beklediklerini söylediğinde; "Innâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn" (10) diyerek ge-rekenin yapılması talimatını vermiş ve ibâdetine devam etmiştir. Ancak bir gün sonra başka bir derviş ağlayarak yanına gelip, küçük oğlunun da rahmet-i Rahmân'a kavuştuğunu haber vermesi üzerine: "Hayır, o ölmemiştir, o rahat uykudadır." diyerek yerinden kalkmış, dudakları Hakk'ı zikrederek ve kalbi Allâh'a teslimiyetle tam bir huzûr içinde ellerini kaldırarak niyâz etmiş:

"Aldın dil-i gümrahımı koydun beni bî-dil

Bârî âgâh-ı sehergâha bağışla"

demiş, ellerini yaşlı gözlerine sürdükten sonra sessizce sevgili oğlunun baş ucuna gelmiş ve örtüyü yavaşça kaldırarak: "Mehmedim uyuyor musun? Uyan!" demiş; Sultan Dîvâne de babasının tatlı sesini duyarak mahmur göz-lerini açmış ve:

"Aşk ile yâr ola ki vâr olasın

Hızır-veş zinde pâydâr olasın"

hitabıyla uykudan uyanır gibi yattığı yerden kalkmıştır. Bâli Çelebi de sevinçle oğlunu, elinden tutarak Dergâh'a götürmüştür (11).

9- Ali Enver, Semâhâne-i Edeb, Âlem Matbaası, İstanbul, 1309, s. 147

10- Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet: 156

11- Esrâr Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, MMLK., No: 1502, vr. 47b

Abâ-pûş Bâli Çelebi gibi bir baba tarafından, tahsili üzerinde has-sasiyetle durulan Mehmed Çelebi, arkadaşlarıyla okula gitmiş, fakat her haliyle onlardan farklılık göstererek dîni ve dünyevî ilimleri tahsil etmiştir. Bunlardan başka Bâli Çelebi, oğlunu, riyâzet ve uzlet vazifeleri vererek lâyıkıyla yetiştirmiş ve kendisinden sonra şeyhlik makâmına geçmek üzere veliahd tayin etmiştir.

Mahlâsı:

Mehmed Çelebi'ye Semâi mahlâsı, bir görüşe göre babası tarafından; bir görüşe göre de kendisine "meccub" diyenlere, meccub değil Hak âşığı olduğunu göstermek maksadıyla arkadaşlarıyla semâ'a başlaması ve üç gün durup dinlenmeden semâ' etmesi üzerine halk tarafından verilmiş ve şiirlerinde bu mahlâsı kullanmıştır (12).

Lâkâbı:

A. Gölpinarlı'ya göre şeceresinde ve muhtelif mecmualarda mevcut olan şiirlerinin başında açıkça "Dîvâne" yazılmış olması sebebiyle lâkâbı "Dîvâne" dir ve meşrebiyle uygunluk göstermektedir. Dîvânî lâkâbının ise, Timur tarafından Semerkand'a götürülen, daha sonra da Şah İsmail'ce Tebriz'e nakledilen Dîvân-ı Kebîri, rüyasında gördüğü Hz. Mevlânâ'nın mânevî işaretiyle Tebriz'e gidip getirmesine nisbetle verildiği düşüncesi hakîmdir. Gölpinarlı bu rivayetin, Dîvâne lâkâbının hoş karşılanmaması üzerine sonradan uydurulduğu düşüncesindedir (13).

Meşrebi:

Dîvâne Mehmed Çelebi'nin hayatı ve Ulu Ârif Çelebi'ye benzeyen meşrebi hakkında en etraflı ve doğru bilgi, ona intisab eden ve bir nevi kâtib-i esrârı olan Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede'nin Gülşen-i Esrâr adlı eserinde mevcuttur.

Eserde, Mehmed Çelebi'nin; Hz. Mevlânâ'nın sandukasına bindiği, Türbe'den çıkınca hamama giderek külhanına girdiği, bir müddet külhanda kaldığı halde yanmadığı, şarabı şerbet yaptığı, tuttuğu toprağı altın haline getirdiği gibi kerâmetlerinden bahsedilmekte ve çhâr-darb olduğu, rindlikle göründüğü, halktan bu tarzda gizlendiği kaydedilmektedir.

Şâhidî İbrahim Dede, Dîvâne'ye intisabını şöyle anlatmaktadır: "Ben de onun yoluna tıraş oldum. Bir abdalı da bendim. Yokluk denizine daldım, onu rûsvây bir âşık gördüm, ben de rûsvây oldum, ben de ona uydum. Daima önünde yalın ayak koşardım. Yolda üzengilerine pabuç asılmış bir at verir, binmemi emrederdi: Binsem bile biraz sonra iner ayaklarımdan pabuçları çıkarırdım. O, benim atımı bir abdala verir: 'Sakin kimse binmesin', der yedekte çektirirdi. Bir an bile bensiz olamazdı. Lutfeder de: 'Şâhidî, derdi. Neden böyle cefalar ediyorsun, neden yaya yürüyorsun, neden ayakların yalın? Gön-

12- Fikri Yazıcıoğlu, Hz. Mevlânâ'nın Torunlarından Sultan Dîvânî, s. 9

13- Abdülbakî Gölpinarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 103

lüm inciniyor, acıyorum sana.' Bense: 'Ey şâh-ı velâyet ayakkabılarımla senin bastığın yollara basamam ben', derdim. Bunu duyunca: 'Ah Şâhidî, yaktın beni' derdi." (14)

İşte müridini koruyan ve sevgisini izhar eden bir mürşid ve mürşidinin bastığı yollara ayakkabılarıyla basmaktan teeddüp eden bir mürid.

Şâhidî Dede, hazırladığımız Dîvân metninde 64. sırada yer alan gazelinin 2. beytinde:

"Bir pîr-i harâbâta mürîdem kim elinden

Bir cür'a içen kişi erer cümle murâda" (15)

diyerek kıymetini ortaya koyduğu şeyhi hakkında Gülşen-i Esrâr'ından verdiği bilgileri: "öyle bir pîrin mürîdî oldum ki onun kurt köpeği bile arslandan yeğ. Onun sunduğu kadehlerdeki şarapla sarhoşum, onu övmedeyim, onu anlatmadayım. O padişâh: 'Bizden gördüklerini nazmet' diye bu kuluna emretmişti amma mu-fassal bir surette anlatmaya imkân olmadı. Onun için âşıklarına bir koku koklattım anca" şeklinde tercüme edilebilecek farsça beyitleriyle bitirir (16).

Yine Şâhidî Dede, Dîvân edebiyatında, türünün en güzel örnekleri arasında yer alan gıfte ziyadeli müstezâdında:

"Uşşâkı katâr eyledi aşk içre Muhammed

Oİ şâh-ı mümecced

Oİ matlab-ı maksad" (17)

diyerek, şeyhi Muhammed'in, âşıkları aşk içre katâr eylediğini belirtmektedir.

Yukarıda özellikleri hakkında bazı bilgiler vermeye çalıştığımız Dîvâne Mehmed Çelebi, çoğu defa temkinden uzak cezbeli ve taşkın bir ruh haline sahiptir. Kalenderliğe uymakla birlikte Mevleviliğinden fedakârlıkta bulunmayan bir yapıda olup, halk tarafından çok sevilmiş, hizmet ve himmetleriyle Mevlevîlik tarikatının yayılmasında büyük rolü olmuştur.

Seyahatleri, Mevleviliğin Yayılması Hususundaki

Gayretleri:

Kaynaklarda Dîvâne Mehmed Çelebi'nin yapmış olduğu seyahatlerle ilgili şu bilgiler verilmektedir. (Söyleyeceklerimizin devrin şartları içinde mütâlaa edilmesini istirham ediyorum.)

Kırk Mevlevî dervişiyile Konya'ya gitmiş, Karaman üzerinden Hacı Bektaş

14- a.g.e., s. 106

15- Mustafa Çıpan, Muğlalı İbrahim Şâhidî, s. 71

16- Abdülbaki Gölpinarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 108

17- Mustafa Çıpan, Muğlalı İbrahim Şâhidî, s. 21

tekkesine varmış, oradan da kırk Bektâşî dervişini yanına alarak Irak'a hareket etmiştir. Necef, Kerbelâ, Bağdâd, Samira ve Meşhed'e uğrayarak ehl-i beyt imamlarını ziyaret etmiş, Horasan ve Haleb'e de uğradıktan sonra Konya üzerinden Afyon'a dönmüştür.

Bir müddet sonra Mentеше havalisini dolaşarak Mısır'a gitmiş, orada hapiste bulunan İbrahim-i Gülşenî'yi hapisten kurtarmış, oradan da Şam'a dönerek İbn-i Arabî'nin kabrini keşf ve ziyaret etmiştir (18).

A. Gölpınarlı kaynaklara istinaden: "Halep, Burdur, Eğirdir, Sandıklı, Galata, Mısır, Cezayir, Midilli ve belki de Lazkiye Mevlevîhâneleri ile rivayet doğruysa Fars ülkesinde kurulan Mevlevîhane hep onun zamanında ve onun himmetleriyle açılmıştır." demekte; "Çelebi'nin, Halep'te Ebubekir el-Vefâî'yi istihlâf ettiğini, Mısır'da Ahmet Safâî'yi halîfe yaptığını ve bütün dervişlere seyfi külâh giymeye icâzet verdiğini, Veliyyeddin Baba'yı Cezâyir'e, Hızır Dede'yi Sakız'a, Nurullah Dede'yi Eğirdir'e, Ali Rûmî'yi Sandıklı'ya ve Derviş Hamid'i de Midilli'ye yolladığını; bunlardan başka Şâhidî, Sâdikî, Sadık Dedelerle, Melâmî, Vâsik, Mahremî ve Nigâhî'nin de onun dervişleri arasında yer alan şâirler zümresinden olduğunu" (19) bildirmekle hem yaşadığı devirde hem de kendisinden sonra gelenler üzerindeki nüfuzunu dile getirmektedir.

Burada bir hususa açıklık getirmenin yerinde olacağı kanaatindeyim. Kendi himmetleriyle kurulan Galata Mevlevîhânesi'nin, Dîvâne Mehmed Çelebi'nin Kanûnî zamanında İstanbul'u ziyaretlerinde İskender Paşa tarafından vakfedilen arazide inşâ edildiği yolunda Sâkîp Dede'den hareketle verilen bilgiler yanlıştır.

Mevlevîhâne, Çelebi'nin, II. Bayezid zamanında İstanbul'u ziyaretleri esnasında, Fâtih'in has nedimliğini yapan, Bosna beyi, Rumeli Beylerbeyi ve II. Bayezid'in veziri olan İskender Paşa'nın vakfettiği arazi üzerine "ERRÜSUH" kelimesinin gösterdiği H. 847 / M. 1491 tarihinde inşâ edilmiş ve ilk post-nişini Dîvâne Mehmed Çelebi olmuştur (20).

Vefatı:

Dîvâne Mehmed Çelebi'nin irtihâli H. 936 / M. 15 'de vukû bulduğu bildirilmekte, veliahdları Şah çelebi Hazretleri'nin söylediği:

"Didi târihini bir dest-mend-i derd-i hicrânı

Bekâ mülkine çekdi asker in Sultân Dîvânî"

tarih mısraı kaydedilmekte (21) ve vefâtlarını müteakip pek çok muhibbânının

18- Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 120, 122

19- a.g.e., s. 121; Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, İstanbul, 1311, C. 4, s. 111

20- Can Kerâmetli, Galata Mevlevîhânesi Divan Edebiyatı Müzesi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1977, s. 18

21- Esrâr Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye, vr. 48b, 49a; Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333, C. 1, s. 79; Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, İstanbul,

da Hakk'a yürüdüğü anlatılmaktadır (22)

Bu bilgilere rağmen müridlerinden Şâhidî Dede tarafından 1544'te yazılan Gülşen-i Esrâr'da o tarihte hayatta olduğuna dair mevcut olan işaretler ve 1545'te Mesnevî vakfiyesine şehadet etmesi düşünüldüğünde bu tarihleri müteakip yıllarda olmalıdır (23). Şâhidî Dede, şeyhi Dîvâne Mehmed Çelebi'nin vefatından sonra her sene kabrini ziyaret kasdıyla Afyon'a gider, orada muayyen bir vakit kaldıktan sonra dönermiş. H. 957 / M. 1550 tarihinde aynı maksadla Afyon'a gitmiş ve orada vefat ederek şeyhinin ayak ucuna gömülmüştür (24). Bu da Dîvânî'nin 1545 ilâ 1550 yılları arasında vefat ettiğini göstermektedir.

Eserleri ve Edebi Şahsiyeti:

Günlük hayatımıza ve edebiyatımıza nezâket ve zarâfeti yerleştiren, çelebi ruhlu ve tavırlı Mevlevî şâirler, şiir vâdisinde gösterdikleri kudret nispetinde hem kendi devirlerinde sevilmiş ve kabul görmüş, hem de daha sonraki devirlerde okunmak suretiyle kalıcı tesirler bırakmışlardır.

Şâirlik iddiası gütmeyen Dîvâne Mehmed Çelebi'nin şiirleri, meşrebi sebebiyle eksiksiz olarak kaydedilememiş, yazılabilenlerden bir kısmı yangınlar ve çeşitli tahribatlar sonucu zâyi olmuştur.

1091, 1230, 2101, 2147, 2470, 2471 ve 5559 numaralarda kayıtlı çeşitli Mecmua ve tezkirelerde Dîvâne Mehmed Çelebi'ye ait olduğu düşünülen 26 şiir tespit edilebilmiştir (Bunların içinden 7 tanesinin Hasan Semâî adlı bir başka şâire ait olması muhtemeldir). Kasîde, gazel, murabba, müseddes, müsemmen, rubâî gibi değişik nazım şekilleriyle yazılan bu şiirlerden 3 tanesi farsça, diğerleri Türkçe'dir (25).

VEZİN:

Çelebi 26 şiirde, kullanım çokluğuna göre:

- 1- Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- 2- Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
- 3- Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün
- 4- Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün
- 5- Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
- 6- Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ülün
- 7- Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
- 8- Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1311, C. 4, s. 111

22- Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, C. 1, s. 79

23- Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 112, 113 (Bkz. Fotoğraf: 5)

24- Esrâr Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye, vr. 75b (Bkz. Fotoğraf: 6,7)

25- Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 473-476

9- Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün

10- Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

11- Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa' (Ahreb)

olmak üzere 11 değişik Aruz kalıbını başarıyla uygulamış, vezin kusuru sayılabilecek hususlara pek az yer vermiştir.

Şiirlerinde genellikle tam kafiye kullanan, yarım ve zengin kafiyelere daha az yer veren Semâî, genellikle rediflerde Türkçe kelimeler kullanmayı tercih etmiştir.

Mevlevî mukabelesi hakkında soru-cevap tekniğiyle yazdığı 52 beyitlik mesnevinin birkaç beytini okuyarak üzerinde yaptığımız çalışmadan örnekler verelim:

Dedi bir dervîşe ol bir pâdişâh
Nedürür hırka vü hem başta külâh

Dedi dervîş iy şeh-i âlî-tebâr
Hırka kabrimdir küleh seng-i mezâr

.....
Ol cemâlin nûrune pervâneym
Gece gündüz yanaram Dîvâneym

Âsitânında seg-i gürgîniyem
Ânın için âlemin şîrîniyem (26)

Mehmed Çelebi bu şiirde 30 türkçe kelime ve ekle (isim hal ekleri, bildirme ekleri, şahıs ekleri, bağlama edatı, emir çekimleri vs.) kafiye ve redif yapmış; toplam 14 beyitte hem kafiye ve hem de redif kullanmıştır.

Dil:

Dîvân şiirinin ortak kelime ve mazmunlarını kullanan şâir, özellikle bazı şiirlerinde daha çok halkın anlayabileceği türden kelimeleri kullanmağa gayret etmiş, fazla olmamakla birlikte:

"Mey-i gül-reng-i sâfî nûşa gelsin"

"Beyân it sırr-ı aşk-ı dil-güşâyı"

gibi üçlü;

"Göründü karşıdan bir gevher-i pâk"

"Her lâle yanak dillere bir dâğ-ı nişândır"

gibi de ikili tamlamalara yer vermiştir.

Üslup:

Pek az şiiri elimizde olmasına rağmen, Semâî mahlasıyla şiirler yazan

Divâne Mehmed Çelebi gerçekten de üslûp sahibi bir şâirdir. O, ses tekrarları v ebenzerliklerinden faydalanmak suretiyle bazı şiirlerinde âhenk bakımından mükemmeliyete ulaşmıştır, demekle ancak hakkını teslim etmiş oluruz. Bu konudaki düşüncelerimizi teyid maksadıyla, âhengi kadar manası bakımından da fevkalâde güzel olan mütekerrir müseddesinin birinci bendini sizlere takdim ediyorum:

"Bihamdi'llâh ki bi-nâm u nişânız âdımız yokdur
Dil-i vîrânemizden özge bir âbâdımız yokdur
Ezelden mazhar-ı ışkız bizim icâdımız yokdur
Elemler cümle bizdendir ana isnâdımız yokdur
Belâ dildendir ol dildâr elinden dâdımız yokdur
Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yokdur" (27)

Özellikle bu mütekerrir beyitte "dâdımız yokdur" ve "feryâdımız yokdur" tekrarları yanında 15 tane "dal" harfi kullanarak mükemmel bir âhenk yakalamıştır. Bu mütekerrir beyti o kadar etkili olmuştur ki, üzerinde doktora çalışması yaptığımız ve Divânî'den takriben 150 sene sonra vefat eden Fasîh Dede; şikâyet konusu olan gönlün yanına dîdeyi de ilâve etmek suretiyle mânâ ve âhenk olgunluğuna erişmeye çalışmıştır:

"Ser ü sînem pür oldı dâğ-ı mihnet dîde vü dilden
Şikâyet dîde vü dilden şikâyet dîde vü dilden" (28)

Tasavvufî Unsurlar:

"Bir gülşene benzer ki bu âlem gülü solmuş

Ömr ise o gülşende hemân âb-ı revândır"

diyerek, ömrün gül bahçesinde akıp giden suya benzediğinin şuurunda olan Semâî, şiirlerinde sosyal hayatın değişik cephelerine ait hususlara az da olsa yer verirken Necâti ile başlayan akıma uyararak (üstten yükü yıkmak, kimseye yük olmamak, kimsenin ayıbını görmemek, aklı terk eylemek, davet olunmayan yere gitmemek) gibi bazı halk tabir ve deyimlerini kullanmıştır.

O, asıl tasavvufî unsurları anlattığı ve telkinlerde bulunduğu şiirleriyle dikkati çeker.

"Nica sabr eylesin derd-i firâka künc-i gurbetde
Semâî müst-mend-i kemterindir ya Rasûlallah"

beytiyle bitirdiği şiirinde Hz. Peygamberi övmüş; Hz. Ali için 20 bendlik bir mu-

27- Esrâr Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye, vr. 49a

28- Mustafa Çıpan, Fasîh Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divânının Tenkidli Metni, Selçuk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1992, s. (Doktora Tezi)

rabba-ı mütekerrir yazmış; Şems-i Tebrîzî, Hz. Mevlânâ, Çelebi Hüsameddin, Sultan Veled gibi tarikat ve soy büyüklerini medhetmiş ve Semâi anlatan manzumeler yazmıştır.

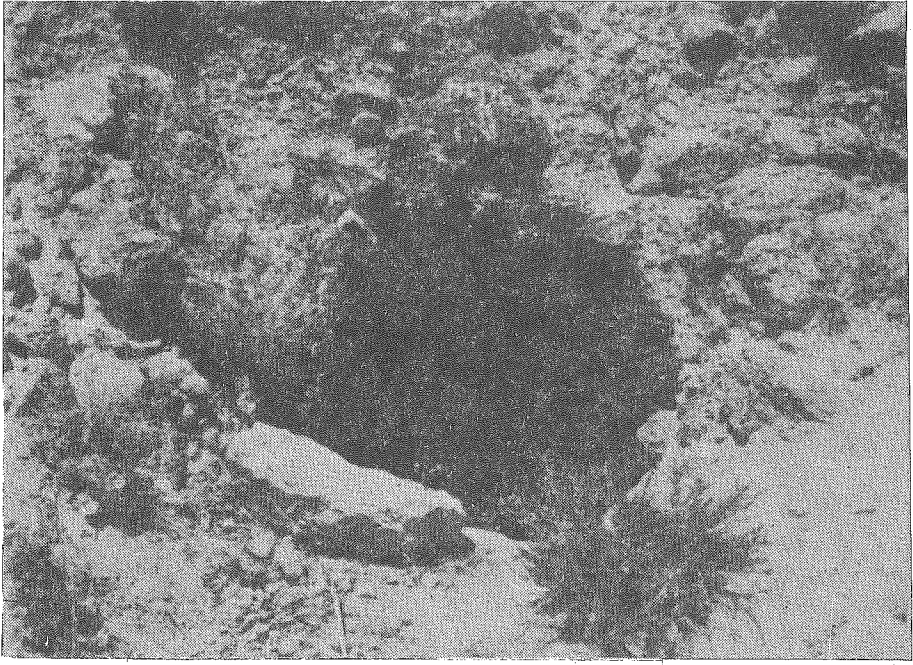
Saç, baş, alın, gûş, zülf, kaş, kirpik, göz, burun, leb, diş, dil, gabgab, boyun, dest, kef, sîne, nâf, pây gibi güzellik unsurları ve tasavvufî istihlaları dörflükler halinde açıkladığı şiirinin, bu konuda yazılan şiirlere, bilhassa Şâhidî'nin Gülşen-i Vahdet mesnevîsine tesiri açıktır.

Fuzûlî, Bâkî, Zâtî, Hayâlî, Lâmiî gibi üstâd şâirlerle aynı devirde yaşayan Dîvâne Mehmed Çelebi, şâirlik iddiası taşımaktan öte, şiiri düşüncelerini aktarmada bir vasıta olarak görmüştür.

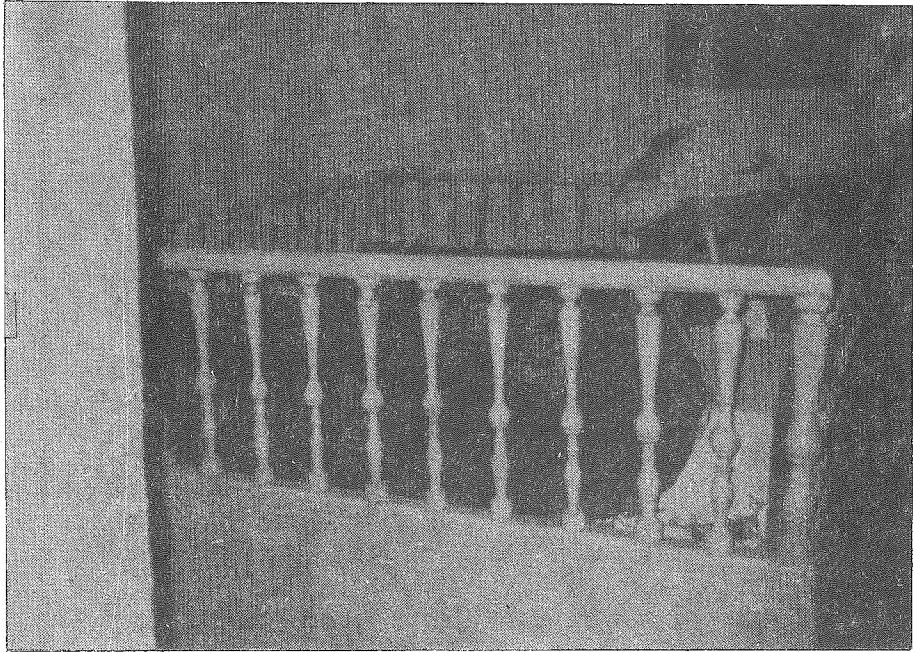
Elimizde bulunan mahdut sayıdaki şiirden hareketle onun hakkında şu kanaatlerimizi söyleyebiliriz.

Semâî mahlasıyla şiirler yazan Dîvâne Mehmed Çelebi, dîvân şiirinin tekniğini kavramış, estetiğini benimsemiş zevkine varmış; dilî, hitâb ettiği topluma ve maksadına uygun bir şekilde ustalıklı kullanmış âhenk ve üslûp sahibi bir şâirdir.

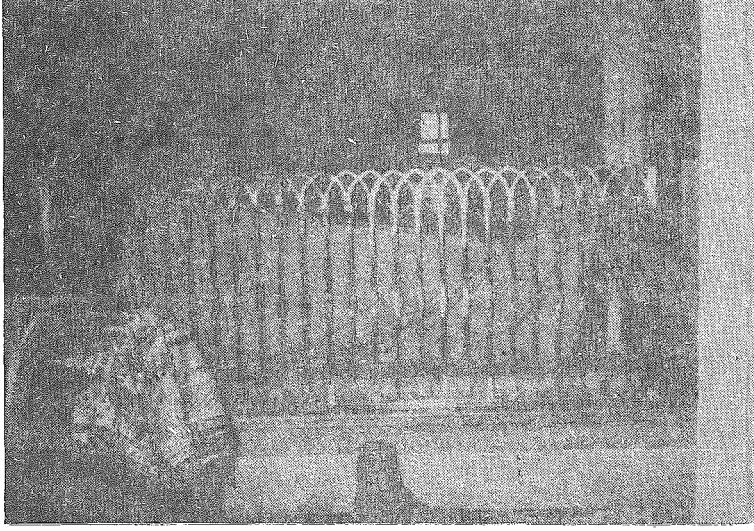
Bu güzel kongre münâsebetiyle Hz. Mevlânâ'yı, Dîvâne Mehmed Çelebi'yi ve bu yolun ebediyete intikal etmişlerini rahmetle anıyor, beni sabırla dinlemek lûtfunda bulunduğunuz için kalbî şükranlarımı ve saygılarımı arz ediyorum.

Fotoğraf 1: Dede imi.

Fotoğraf 2: Muhyiddinü'l-İmâdî'nin kabri-i şerifleri

Fotoğraf 3: Dîvâne Mehmed Çelebi'nin kabri-şerifleri

Fotoğraf 4: Dîvâne Mehmed Çelebi ve Şâhidî İbrahim Dede'nin kabri-şeriflerinin bulunduğu Afyon Mevlevihânesi

